JAMAACADDA
UMMADDA
SOOMAALIYEED

UNIVERSITÀ
NAZIONALE
SOMALA

Cabdalla C. Mansuur

BAHDA AFAFKA KUSHITIK IYO TAARIIKHDA AF-SOOMAALIGA

Mogadiscio 1983

Cabdalla C. Mansuur

BAHDA AFAFKA KUSHITIK IYO TAARIIKHDA AF-SOOMAALIGA

Mogadiscio 1983

DIPARTIMENTO STAMPA E PUBLICAZIONE DELL'U.N.S.

-TUSMADA BUUGGA-

Faalladii Prof. Andrzejewski.................... 7
1. GOGOLDHIG 9
2. REER AFRO-ASIYAATIK 12
2.1. ISBEDDELKA AFAFKA 15
2.2. BAHOOYINKA REER AFRO-ASIYAATIK 19
2.2.1. SEMITIK 19
2.2.2. BERBER 21
2.2.3. AFKII MASAARIDII HORE 22
2.2.4. JAADIK (CHADIC) 23
2.2.5. OMOTIK 24
2.2.6. KUSHITIK 25
2.3. EREYADA ISU EG 26
3. BAHDA KUSHITIK 32
3.1. AFARTA KOOX EE BAHDA KUSHITIK 38
3.1.1. Kushitikada Waqooyi 38
3.1.2. Kushitikada Dhexe 39
3.1.3. Kushitikada Koonfureed 40
3.1.4. Kushitikada Bari 42
3.2. Xiriirkai ka dhexeeya afafka bahda Kushitik.... 45
3.2.1. Isku xigga ereyada 45
3.2.2. Kabayaasha (affixes) falka..............47
3.2.3. Falka hor-kabayaasha leh (prefix).......48
3.2.4. Wadar 51
3.2.5. Jinsi 52
3.2.6. Magac u yaallada 52
3.2.7. Tirada 53
3.2.8. Ereyada isu eg 53

4. AFAFKA KUSHITIKADA BARI 55
4.1. Naxwaha 55
4.2. Fenolejiga 56
4.3. Ereyada 56
5. AFAFKA OMO-TANA 66
5.1. Afafka 66
5.1.1. Aweera (Beni) 66
5.1.2. Rendille 67
5.1.3. Baise 67
5.1.4. Galabeid 67
5.1.5. Soomaali 67
5.2. Meelaha ay isaga egyihiin 69
5.2.1. Tirada 70
5.2.2. Ereyada 70
6. AFAFKA SAM 72
6.1. Fenolejiga 74
6.2. Naxwaha 74
6.2.1. Magacyada 76
6.2.2. Sifada 78
6.2.3. Tirada 79
6.2.4. Tilmaamayaasha 79
6.2.5. Magac u yaalada 80
6.2.6. Qof-ma-qabaha "La" 81
6.2.7. Falka 81
6.3. Ereyada 86
7. MUUJIN CILMI-AFEED OO KU SAABSAN ISIRKA TAARIIKH-DA S O O M A A L I Y E E D 119
7.1. Raad raaca taarikheed 119
7.2. Cilmi-afeedka iyo taariikhda 121
7.3. Beesha Sam 124
7.3.1. Dalawgii hore ee beesha Sam 132
7.3.2. Koonfur u waabashadii 135
7.4. Ayaa ugu soo horreeyey Geeska Afrika? ;;........ 138
7.5. Oromada iyo Soomaaliya 140
7.6. Xagguu ka yimid magaca "Samaale" ? 145
8. ABTIRSIGA AF SOOMAALIGA OO KOOBAN 150
8. RAAD RAAC 151

S A W I R R A D A :

I. Afafka Reer-Afro-Asiyaatik iyo guud ahaan afafka Afrika 13
2. Deegaanka Bahda Kushitik 33
3. Bilawga fididda kushitikada qiyaastii 4-5 kun oo sano C.H. 36
4. Kalabaxa kooxaha Kushitikada qiyaastii 3 kun oo sano C.H. 37
5. Kushitikada Koonfureed 41
6. Kala baxii kushitikada Bari iyo dhalashadii "Ethio-Semitic" oo dhacay kunkii sano ee C.H. 43
7. Kushitikada Bare ee hore 44
8. Afafka Omo-Tana 68
9. Degelkii Kushitikada Bari oo haatan labaatameeyo af lagaga hadlo 123
10. Dalawgii beesha Sam 137
11. Filiqsanaanta Oromada iyo Soomaalida 144
12. Dalawga Bahda Kushitik 149
13. Abtirsiga Af-Soomaaliga oo kooban 150

MY GENERAL OBSERVATIONS ON THIS BOOK ARE AS FOLLOWS:

a) I think it is a very good book and ought to be published. It will be of great Value to Somali students and even to the general public.

b) The book incorporates the most recent advances of comparative linguistics in the Afroasiatic and cushitic field and provides an excellent guide to further reading. For that reason it would be useful to translate it into English. If this is done it might meet with a favourable reception even outside Somalia. There is no other single work which provides all such information in ansuccinct and clear manner.

c) It is a highly praiseworthy feature of the book that it supplies the evidence in the form of selected exmples for its generalized statements.

d) The book has a very good, up-to-date bibliography and I would suggest that the library of the National University of Somalia should be supplied with photocopies of the works listed by the time the book is published. this would help Somali students and scholars to develop their knowlege and interest in this field. I would also recommend that the library should acquire some works on comparative linguistics in general.

e) The author should be congratulated on the way he presents complex and difficult data and theories in a succinct and clear manner.

f) It is a scholarly work of substantial value and an important contribution to the advancement of Somali studies in Somalia.

B. W. Andrzejewski

1.

G O G O L D H I G

Dulucda buuggani waxay tahay in indheer garatada Soomaaliyeed, gaar ahaan inta u dhuun daloosha ammuuraha oo ku saabsan afafka iyo dhaqankaba, uu fikrad ka siiyo waxa ay yihiin afafka kushitikada iyo xiriirkooda guud ahaaneed. Ula jeeddadiisa kale waxay tahay in si cilmiyeysan ugu bandhigo wax garadka halka uu ka soo tafiirmay af-Soomaaligu. Dad badan oo aan ka dheregsanayn cilmi-afeedka(Linguistics) waxay aaminsan yihiin in af soomaaligu ka yimid af carbeedka, hase yeeshee waxaa caddaatay in midkoodna midka kale ka iman, laakiinse la sugay inay isir wadaagaan. Af-soomaaligu wuxuu ka mid yahay Bahda kushitik, Carabiguna Bahda Semitik, labadaas bahoodba waxay ka mid yihiin qoyska weyn oo lagu magacaabo Afro-asiyaatik ama Hamito-semitik.
Buuggani wuxuu yididiilo gelinayaa dadka xiisuhu u sii hayo in ay si qoto dheer uga baaraan degaan taariikhda Soomaaliyeed inta weli ka dahsoon, isagoo buugaani uu noqon karo tusmo.

Nuxurka buuggani wuxuu ku salaysan yahay xogtaxyo buugaag iyo qoraallo badan oo ay qoreen niman ku xeeldheer afafka, dhaqamada iyo taariikhda Bahda Kushiitik, iyo guud ahaan reer Afro-asiatik. Khubaradaas iyo qoraalladooduba waxay ku taxanyihiin raad raaca buugga.

Waxaan halkaan ka maqnayn waaya aragnimadaydii cilmi-afeed iyo fikradihii buuggaygii takhasuska oo ka hadlaayey dhaqanka iyo afafka kushitikada.

Waxaan quuddarraynayaa in hawshan ay Soomaali badan dhiirigeliso si loogu soo jeesto baarista afkeenna hooyo, oo ilaa haatan culimo shisheeye faraha ku hayso. Maxaa inoo diiday in aynu hawshaas, innaga oo ka sii wadeyna halka ay khubaradu gaarsiisey? Waxay ii la muuqataa waqti lumis in aan ka tusma qaadano waxa ay aqoonyahannadu horay u qoreen oo halkaa ka sii wadno. Nasiib wanaag afkeennu wuxuu ka mid yahay afafka Afrika sida sawaaxiliga iyo Hausa oo aad loo ba ray, waana afka saddexaad oo far yeesha, sawaaxiliga iyo amxaariga ka dib. Joesh Pia, oo ka mid ahaa khubaradii ka qaybgashay shirweynihii "Somalia and the World" oo lagu qabtay Muqdisho, Oktoobar I979, isaga oo ka hadlaya waxyaabaha uu af-Soomaaligu ku soo biiriyey tiyoriga guud ee garaadka cilmi-afeed ee uu binu-aadanku leeyahay, gaba gabada warkiisa waxaa ka mid ahaa:-

> " Finally, let me exhort somalia on the issue of language. The word needs Somali linguists who will work on Somali and the other languages of the Horn, especially the Cushitic languages. We need somalia's gift of two tiered vocalic system to be fully explored and explicated. "

Waxaa mahadnaq weyn mudan, in lagu xusana buuggaan ay sharaf u tahay:-

Yuusuf Xuseen Aadan oo qorista buuggaan wax weyn igala qabtay, Prof. A. Zabariski oo buug iyo qoraallo uu isagu qoray iigu deeqay, Dr. Cali Cabduraxmaan, Guddoomiyaha Akadeemiyada C.S. & F., oo dhiirigelin iyo buugaag igu taageeray, Prof. Bernd Heine oo talooyin iyo dhiirigelin aan ka helay, Maxamed Cabdi Xuseen, Yaslam Maxamed Yaslam, Maxamed muuse Axmed, Maxamud Macallin" Profumo ". waxaan la iloobi karin, mahad gaar ahna iga mudan macallinka cilmibaarista af-soomaaliga Prof. B.W. Andrzejewski oo faalla dheer ka bixiyey buuggaan halkaas oo kaga faa'iidaystay talooyin wax tar leh.

2.

REER AFRO-ASIYAATIK

Culimada ku xeeldheer cilmiga afafku waxay koox koox isu eg isugu baheeyeen afafka adduun weynaha lagaga hadlo. Afrika, iyadoo lagaga hadlo qiyaastii kun af, waxaa loo kala qaybiyey afar reer-afeed: "Afroasiatic, Nilo-Sahran, Niger-Kordo-fanian iyo Khoisan". Haddaba, kala qaybintaasi iyadoo ku timid lafagurid cilmi-afeed(linguistic analyses), af soomaaligu wuxuu ku jiraa reer-Afroasiyatik, wuxuuna ka sii yahay bahda "Kushitic". Afafka ka tirsan bahdaas way badan yihiin, waxaana lagaga hadlaa Afrika xaggeeda Woqooyi-bari.

Bahda Kushitik waxay xiriir la leedahay shan bahood oo la kala yiraahdo: Semitik, Berber, Afkii Masaaridii hore, Jaadik(Chadic) iyo Omotik.
Dadyowga haatan ku hadla afafkaan, oo ku kala baahsan qaaradda Aasiya xaggeeda Bariga-dhexe iyo Afrika xaggeeda woqooyi, woqooyi-bari iyo woqooyi-galbeed, waxay tiradoodu gaaraysaa in ka badan qiyaastii I75 milyan oo qof.
Lixdaas bahood waxaa laysku oranjiray "Hamito-Semitic" (ama Semito-hamitic), haseyeeshee sannadku markuu ahaa I955 ayaa nin aad ugu xeeldheer afafka Afrika, lana yiraahdo Joseph H. Greenberg u bixiyey reerkaan "Afro-asiatic". Culima kale oo kala ah Reinisch(I873), Cohen(I947) iyo Tucker(I967) waxay u baxsheen "Erythraic". Kuwa kale waxay u baxsheen "Lisramic" (Hodge I972 "Afrasian" (Dolgopoljskij). Isku soo wada duuboo haatan waxaa caan noqday magaca "Afroasiatic", inkastoo dadka qaarkood ay weli isticmaalaan magacii hore "Hamito-Semitic".

AFAFAKA REER-AFROASIYATIK IYO GUUDAHAAN AFAFKA AFRIKA

CONGO-KORDOFANA

NILO-SAHRAN

KHOISAN

<u>AFROASIYATIK</u>

S-Semitik

M-Masaa.hore

<u>B</u>-Berber

J-Jaadik

O-Omotik

K-<u>Kushitik</u>

K_1-K. Waqooyi

K_2-K. Dhexe

K_3-K. Bari

K_4-K. Koonfureed

Reer - Afroasiatic

Jaadik | Berber | Masaaridii hore | Semitik | Kushitik | Omotik

Xiriirka bahooyinkaas ka dhexeeyaa wuxuu ku qotomaa dhismaha Naxwaha afka, gaar ahaan magac-uyaallada, isrog-rogidda falka iyo labada jinsi labka iyo dheddigga ee ay magacyadu leeyihiin. Shibanaha "t" badanaaba wuxuu naxwa ahaan tilmaamaa dheddigga, "k" na magac-uyaalka labaad. xagga ereyada bahooyinkaani wax bay ka wadaagaan, hase yeeshee aad uma badna.

Waxay la noqotay culimadu afafkaas baartay in ay lixda bahoodba wadar ahaan uga beermeen afka hadda lagu magacaabo "Afroasiatic", waxaana lagu wadaa in uu afkaasi jiri jiray intii uusan lixdaas bahood ka beermin, hase ahaatee, afkaasu ma uusan qorayn, weyna adagtahay in la raadiyo ama la soo nooleeyo.

Haddaba waxaa is weydiin leh goobtuu ka soo unkamay afkii hore ee reerkani "Proto-Afroasiyaatik" ? Goormuuse kala farcamay ? Ayadoo la tixraacaya cilmi-afeedka iyo arkiy-oolojiyada waxaa culimada qaarkood (Martin I980) isku raac-day in reer "Afroasiyaatik" asalkoodi hore ka soo unkameen gobolka Waqooyi ee Keenya iyo Koonfur Itoobiya, Culimadu waxay kaloo qabtaa in dadyowgaas afkoodu billaabay in uu kala farcamo mudda ka badan 20.000 oo sano haatan ka hor, ayagoo arrintaas ku salaynaaya caddayn cilmi-afeed (linguistic evidence).

Midda kale haddaad u fiirsatid lixdaan bahood, haatan mid un baa ku sugan Aasiya xaggeeda Bariga-dhexe (Semitik) inta kalese weli qaaradda Afrika ayey ku baahsanyihiin.
Arrintaasi waxay daliil yar naga siinaysaa in hoygu uu berigii hore ahaa qaaradda Afrika.

2.1. ISBEDDELKA AFAFKA

Afafkii Afroasiyaatik maxaa kala duway haddii asalkoodi ay iskumeel ka wada yimaadeen ?
Afku ma aha wax meel weligiisa taagnaanaya ee waa sida wax nool "daynaamik" ah oo isbeddel ka maarmikarin, maadaama dadka ku hadlaa ay isbeddelaan ama tadhawur sameeyaan.
Waxyaabaha ugu weyn ee afka kala beddelaa waa waqtiga iyo rugta.
Tusaale haddii aan u soo qaadano beel isku af ah laakiin markii danbe kala guurtay, abaar ama col awgiis, oo muddo laba jiil ku dhow kala maqnayd, is beddel aan weynayn ayaa qola kasta afkeeda ku dhacaya. Dhawr jiilal ka dibna beeshaasi haddii ay isku soo noqoto way is af garan kartaa, inkastoo qolo kastiiba ay durbadiiba dareemi karto in ay wax isbeddel ahi ku yimaadeen afkaas muddadii ay kala maqnayd.
Hase ahaatee haddii beeshaas uu kala maqnaashadoodu gaaro qarniyaal waxa dhaceysaa inaanay is afgaran karin markii ay isu yimaadaan, maxaayeelay qolo kasta afkeeda waxaa ku dhacay isbeddel weyn. Waxaaba la moodaa in ay ku kala hadlayaan laba af oo aan is lahayn, inkastoo uu afkoodu markii

hore isku mid ahaa.

Isbeddelka afku saddex siyood ayuu ku iman karaa

(I) Isbeddel gudeed (internal change), waa markii qolo degaankeeda beddelato, halkaasoo hawlo cusub ka bilowdo sida beel raacato ahayd, marka dambana degaanka cusubi ku khasbay in ay noqoto beeralay, erayadeedi waxaa ku badanayaa kuwa beeraleyda waxaana sii ciribtirmaya kuwa raacatada.

(2) Isbeddel codeed (phonologycal change), waa marka codka isbeddel ku dhaco laakiin ereyadu ay sidooda ku joogaan, taasna ay keentay beelahoo meelo kala fog kala degay, sida ereygan soo socdaa oo soomaalig ah noo tilmaamayo, isagoo aan micnihiisi isbeddelin ayuu afar dhihid yeeshay,

Gar; Gadh; Gaj; iyo Ger..........

(3) Isbeddel dibadeed (External change); waa marka uu af erayo qalaad soo ergado, kana mid noqdaan erayda afkaas. Micno kuma fadhiyo haddii uu af soo ergado erayo badan oo af qalaad ka soo jeeda waayo erayadaas si kasta ha u badnaadeen, haddii si habsami ah oo cilmiyeeysan (habka baarista cilmi-afeedka iyo isberbardhigooda) loo baaro, waxaa la garan karaa in erayadaas aanay shiiqin karin ama weecin karin taariikhda iyo sinjiga afkaas.

isku ekaansha laba af oo ka yimid ergasho eray ma aha wax sal u noqon kara xiriirka iyo abtirsinyaha labadaa af.

Haddii laba af ay isaga ekaadaan xagga erayada, sababtu laba un bay noqon kartaa: in asalkooda isku meel ka soo jeedo, ama way kala amaahdeen. Haddaba sideebaa lagu kala ogaanayaa in eray uu yahay mid la soo ergaday iyo in kale ?

Hor iyo horaan waa in aan ogaanaa in adduunka oo dhani uusan jirin af saafi ah oo aan qabin erayo af qalaad.

Bulsho waxay had iyo jeer xiriir la leedahay, ha xumaado ama ha samaado, bulsho kale siiba marka ay daris yihiin Waxaana ma huraan ah in lays dhaafsado erayo la xariira dhaqanka, ganacsiga, farsamada iyo Diinta. Kolka , af markuu af kale eray ka erganaayo macnihiisu wuxuu yahay inuu ugu soo dhuuntay dhaqan cusub oo qolada wax soo ergatay horey u garanayn. Ka soo qaad af soomaaliga waxa ka buuxa erayo aad u fara badan oo af qalaad ah. Sida erayada ku saabsan diinta badahkoodu af carabeedka ayuu ka soo jeedaa. Af iiraaniga waxa an ka soo ammaahsanay erayo badan oo u dhowdhow sagaashameeyo geddigoodna ka soo jeedaan dhan magaalo.

Tusaale:	Soomaali		Iiraani
	Dariishad		Dariije(albab yar)
	Sarkaal	=	Sarekol(madaxa kulli)
	Dooribeyn	=	Duurbin(meel fog ka arag)
	Xaraash	=	Xaraaj
	Miis	=	Miiz

Afka Sawaaxiligana waxaan ka soo qaadanay: baaquli, yaanyo, hooddi i.w.m.

Hindigana: barasaab, rooti, googorad i.w.m.

Ereyada ee aan amaahda galeyn waa kuwa ku saabsan xubnaha jirka, hawlo la xiriiro cunidda iyo geerida, waxyaabo caadi ah oo laga helo degaanka sida biyaha ama geed aha, iyo waxyaabo micnahoodu ku caam ah adduunka oo idil sida weynaanta iyo Yaraanta. Intaa oo idil kuma jiro shay ku cusboonaan kara bulsha kasta. Sidaas awgeed afku iska ma lumiyo ereyada ku saabsan waxyaabahaas aan kor ku soo xusnay si uu u qaato kuwa af qalaad. Waxyaaba kale ee ay adagtahay in la kala amaahdo waxaa ka mid ah magac u yaallada iyo tirooyinka.

(Haddaba baaristeena waxay ku salaysantahay ereyada aanay badanaaba amaahda galayn).

2.2. BAHOOYINKA REER AFRO-ASIYAATIK

2.2.1. SEMITIK

Bahdani waxay ka kooban tahay: afka carabiga, kan Yahuudiga(Hebrew), kuwa laysku yiraahdo "Aramic" oo haatan baaba'ay, iyo afaf lagaga hadlo carriga Itoobiya xaggeeda woqooyi iyo bartamaheeda.
Bahdan waxaa haatan calanka u sita af-carbeedka isagoo shiiqiyey inta kale, wuxuuna u yahay afka rasmiga ah qurmu-mo ee ka badan labaatan, tirada dadka ku hadlana way sii dhaafeen IOO malyan.

Haddii la sii raad raacay afafka Semitigga waxaa la helay raad caddaynaaya in ay jireen ilaa 5.000 oo sano ka hor. Afka asalkiisi ugu fac weyn bahdan ee laga warhayo taariikhdiisa waa kan la yiraahdo "Akkadian", waxaana lagaga hadli jiray Mesopotamiyidii hore muddo ku dhow 3.000 oo sano C.H. (ciise ka hor). Hase ahaatee labadii kun ee sano ee ku xigtay waxaa si ballaaran loogaga hadlayey xagga bari laba lahjadood oo Akkadian ah, Assyrian iyo Babylonian. Qarnigii siddeedaad c.H. waxaa carrigaas ku faafay afka "Aramaic", wuxuuna si fiican cagaha ugu taagnaa ilaa laga gaaro xilligii Diinta Islaanka, carabiga oo ahaa mid asalkiisa dad yari kaga hadli jiray jasiiradda carabta, ayaa si la yaab leh ugu fiday bariga dhexe oo dhan iyo afrika xaggeeda woqooyi ilaa badda Atlantik.

Culima ka mid ah Flemning, Hudson, Murtonen iyo kuwa kale waxay ka gun gaareen fikrad sheegayso in bahda Semitik ka soo askumantay markeeda hore dalka Itoobiya, waxayna u gudubtay Areebiya ayadoo kaga tallaabsanayso Baabul Mandab, mudda ku dhow siddeed kun sano haatan laga joogo.

Kumanyaal sano kaddib, waxaa culima badani la noqotay in dad ka mid ah carabta reer Koonfur u soo gudbeen dalka Itoobiya muddo haatan laga joogo 2.500 oo sano; afkooduna, kaddib markii uu ku larmay afka ummadda meeshaas loogu yimid(waxaana loo maleeyaa dadka goobta loogu yimid in ay ahaayeen qolada la yiraahdo Agew oo ka tirsan Bahda kushitik), wuxuu noqday mid la yiraahdo Ge'ez. Afka Ge'ez ilaa qarnigii IIaad waa lagu hadli jiray, welina Itoobiya wuxuu ku yahay afka murtida iyo suugaantii hore. Ge'ez ka sokow waxaa dhashay afaf kale oo haatan lagaga hadlo dalka Itoobiya, waxaana ka mid ah af Amxaariga, Tigrinya, Tigree, Gurage iyo af Harari. Af amxaarigu inkastoo xudduntiisu ay tahay bartamaha Itoobiya, haddana wuxuu noqday afka rasmiga ahi ee dawladda, khasabna ku noqotay in ay ku wada hadlaan dadyowga deggan caraiga Itoobiya.

Xuruufta maanta la isticmaalo waxaa keenay dadyowga semitik. Xagga taariikhda binu'aadanka amuurtaan sharafteeda waxaa iska leh Finishiyiintii hore, waayo ayagaa bilaabay isticmaalka xuruufta I5 qarni ka hor Dh.C.

Markii dambe fartoodii waxaa isticmaalay Yahuudda (Hebrews) iyo reer Aramans. Griiggu xaruuftaan 1000 sano ka hor Dh.C. ayey soo ergadeen. Kolkii dambana xuruuftii adduunkoo idil ayey ku baahday.

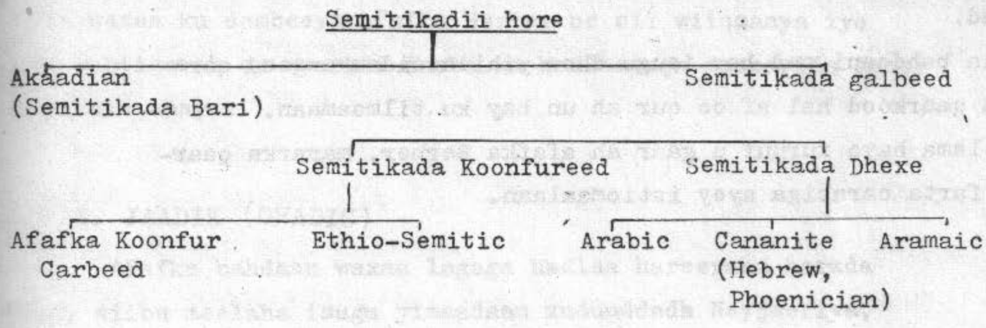

2.2.2. BERBER

Dadka ku hadla afafka Berber waxay ku firirsan yihiin Afrika xaggeeda woqooyi, laga bilaabo dalka Masaarida dhankiisa galbeed ilaa badda Atlantik. Dadkaasi waxay ku badan yihiin siiba carriga Maroko iyo Aljeeriya. Dalalka kale ee haatan lagaga hadlo afafkaan, inkastoo dadka ku hadlaa aanay badnayn waxaa weeye: Tunisiya, Liibiya, Nayjer, Maali, Mawritaaniya iyo Senegal.

Maadaama dadyowga ku hadla afafka Berber ay ku kala firirsan yihiin dalakka aan kor ku soo xusnay waxaa ka dhashay afaf in yar kala duwan.

Kuwa ugu waa weyn waxaa la kala yiraahdaa: Shluh, Tamazight, Riffian(intaan Marooko ayaa loogaga hadlaa), Kabyle, Shawiya (Aljeeriya), Turges(Naijer iyo Maali).

Waxaa lagu wadaa in afafkaan ee idil ay berigii hore isku mid ahaayeen oo lagaga hadli jiray Afrikada Woqooyi badankeed.

Afafka bahdaani aad bey isugu dhow yihiin sidaa awgeed qorayaalka qaarkood hal af oo qur ah un bay ku tilmaamaan. Weli lama hayo xuruuf u gaar ah afafka Berber, mararka qaarkood farta carabiga ayey isticmaalaan.

2.2.3. AFKII MASAARIDII HORE

Afka Masaaridii hore waxaa taariikh ahaan loo qaybin karaa saddex heer: midka qadiimiga ah (3400 - 2200 C.H.), midka dhexe (2200 - I580 C.H.) , iyo mid iyo midka cusub (I580 - C.H. ilaa qarniga saddexaad ee Dh.C. kaddib). Kolkaa kaddib afkii waxaa loo yaqaan afka kobtik. Suugaan aad u ballaaran baa lagu qoray fartii masaaridii hore ee la oran jiray "hieroglyphic".

Afka Masaaridii hore waxaa lagu hadlaayey oo la qoraayey muddo afar kun oo sano, waqtigaa kaddib waxaa si taxan dalkii u gumeystay quwadaha "Hykos, Assyrian, Persian, Macedonian iyo Roomaaniyiintii", iyagoo afkoodi si weyn u

saameeyey una waxyeeleeyey kii masaarida.
Kaddib markii ay islaameen dadka reer Masar waxaa af u noqday kan carabiga.

Guud ahaan dalalka Afrikada woqooyi oo dhan waxaa haatan ku ballaaran dhaqanka iyo afka islaanka, hase yeeshee weli waxaa ku dambeeya afafka Berber oo sii wiiqmaaya iyo kan kobtiga ah oo mmarkii dambo ku hadlaayeen masaarida aanay Muslinka ahayn.

2.2.4. JAADIK (CHADIC)

Afafka bahdaan waxaa lagaga hadlaa hareeraha harada Chad, siiba meelaha isugu yimaadaan xuduuddada Nayjeeriya, Kamerun, Jaad iyo Jamhuuriyadda Afrikada Dhexe. Waxaa kaloo jira afafka Hausa oo ka mid ah bahdaan, waxaana looga hadlaa meela badan ee Afrikada galbeed.

Bahdaani waxay ka kooban tahay in ka badan II4 af. Midka ugu muhimsani waa Hausa, waayo ku hadlayaashiisii baa ugu badan bahdaan, isla markiina waa kan baaritaankiisa culimadu ugu badsatay. Hausa waa afka Nayjeeriya ugu muhimsan, waayo wuxuu noqday af dad kala duwan ay isku af gartaan "Lingua Franca". Nayjeeriya gobolladeeda woqooyina wuxuu ka yahay afka rasmiga ah. Waxaa kaloo Hausa si ballaaran loogu hadlaa ama loogu fahmaa waddamada kale ee Afrikada galbeed; sida Dahomey, Toogo, Ghaana, Kamerun, iyo Jaad.

2.2.5. OMOTIK

Inta ka horraysay sannadka I969 Bahda Omotik waxay ka tirsanayd Bahda Kushitik, waxaana loo yiqiin kooxda kushitikada galbeed. Harold Fleming(I969) oo ah aqoon yahan weyn xagga cilmiga Antropology, kaddib markii uu baaris ball-aaran ku sameeyey Itoobiya xaggeeda Koonfureed, wuxuu caddeeyey in afafka Omotik aanay ka mid ahayn Bahda Kushitik ee ay iskooda u yihiin bah gaar ah oo rancsan reerka wayn "Afro-asiyaatik".

Dadka ku hadla afafka bahdaan waxay deggan yihiin Itoobiya Koonfur-galbeed, waxaana ka mid ah afafka bahdaan: Kaffa, Ometo, Mao, Gimera, Janjero, afafka Aroid iyo kuwa Dizoid.

Bahda Omotik

Omotikada Galbeed — Omotikada Bari (Ari, Banna, i.w.m.)

Afafka Maji — Kefa-Gimojan

Afafka Kefa — Gimojan

Gimira — Janjero — Afafka Ometo (Welamo, i.w.m.

2.2.6. KUSHITIK

Bahdani waxay ka koobantahay afartameeyo af, badankooduna lahjada ayey leeyihiin, waxaana lagaga hadlaa Soomaaliya, Itoobiya, Eritreeya, Jabuuti, Keenya xaggeeda woqooyi iyo xaggeeda Bari, Suudaan xaggeeda Bari iyo Tansaaniya xaggeeda woqooyi. Tirada dadka ku hadlana waa in ka badan I4 malyuun.

Afafkaan qaarkood waxay ku dhow yihiin in ay ciribtirmaan, waayo, dadka ku hadlaa waa in aan ka badnayn boqollaal ruux qaarkood weyba suuleen.

Afafka ugu waaweyn ee bahdaas ku jiraa waxaa weeye: Oromo[o], Soomaali, Sidamo, Afar-Saho, Beja(Bedawiye) iyo Agaw.

K U S H I T I K

- Kush. Woqooyi (Beja)
- Kush. Dhexe (Agaw)
- Kush. Bari
  - Saho-Afar
  - Oromo
  - Soomaali
- Kush. Koonfureed(Iraqw)

Xiriirka ka dhexeeya afafka bahda kushitik waa naxwaha, ereyada iyo fonolojiga.

Isku xigga ereyada:-

---

[o]Oromo oo ah qolada ugu tirada badan bahda Kushitik (IO malyan oo qof qayaastii), shisheeyuhuse u yaqaanay Galla, haatan waxaa u shaac-baxay magacoodii Oromo oo ay iyagu rasmi ahaan isugu yaqaanaan.

2.3. EREYADA ISU EG

Ereyadani waxay ka mid yihiin kuwa ay reer Afroasiyaatik wadaagaan:

I. Tufid — Kushitik: Beja tuuf; Soomaali tuf; Oromo tufa(ereygaan bahda oo idili way wadaagtaa).
Masaaridii hore: tf
Semitik: Carabig tafta
Jaadik: Hausa toofa; longone tufa

2. Ma....?(erey weydiin) — Kushitik: Sidaao ma(y); Soomaali ma; Oroma maani.
Berber: Shilha ma(ma? iyo yaa?)
Masaaridii hore: ma (ma? iyo yaa?)
Semitik: Carabi ma; Hebrew ma; Akkadian miin; Ge'ez mii (meeqa?)
Jaadik: Hausa mee, mii, sokoro ma.

3. Kab(ta) — Kushitik: Oroma Kope; Soomaali kab
Masaaridii hore: cb(t)
Jaddik: kaap.

4. San — Kushitika: Soomaali san; afar san
Omotik: Chara sinan
Jaadik: Klesen sin
Masaaridii hore: snsn(urin)

af — Kushitik: Soomaali af; Iraqew aafa;
Beja yaf(waa erey ku caa^{m} ah bahda badankeeda).
Jaadik: Hausa afa; Augas po.
Semitik: Carabi fam; Ge'ez af; akkadian pu; Hebrew pee.

Hilib (so') — Kushitik: Beja sa; Soomaali so';
jaadik: Buduna su; Gidder soa.

Libaax — Kushitik: Soomaali aar.
Berber: awar
Masaaridii hore: rw
Semitik: Hebrew ari; akkadian aruu;
Ge'ez arwe(dugaag)
Jaadik: Kumbu aru(shabeel); Mubi oruna.

Biriq — Kushitik: Khamir birqa; Soomaali biriq.
Masaaridii hore: brq (ifin)
Semitik: Hebrew boraq; Akadian baraaqu
Jaadik: Batta Garna baratje

Min(guri) — Kushitik: Sidamo mine-; Kamir nin (iyo kuwo kale oo badan ayaa la wadaaga ereygaan).
Jaadik: Dera mina,
Semitik: Carabi bana; Hebrew bano (wax dhisan).

IO. Wadne(laab) — Kushitik: Oroma labbe; Soomaami laab.
Omotik: Kaffa nibbo; Janjero niba.
Masaaridii hore: y b
Semitik: Hebrew leb; Aramai libb; Ge'ez leb; Akkadian libbu.

II. Il — Kushitik: Beja lili; Soomaali il; Quwara il, yil; Iraqw ila(waa ku caam bahda oo idil)
Jaadik: Hausa ido, Buduma yil .
Masaaridii hore: yr(t).
Berber: Ghadames wel.

I2. Dhimasho — Kushitik: Oroma amuut; Soomaali (maay) amuudi.
Masaaridii hore: mwt
Berber: emmet.
Semitik: Carabi maita; Ge'ez mota; Hebrew meo.
Jaadik: Hausa mutu; Hinna maat.

I3. Sac — Kushitik: Beja sa; Soomaali sac; Burunji se.
Jaadik: Hausa sa.
Berber: Tuareg esu.

I4. Bax — Kushitik: Beja baay; Afar ba; Oromo ba; Soomaali bax.
Jaadik:tera ba; Dera be;
Semitik: Hebrew bo(imow); Carabi baa (soo noqo); Ge'ez bo (imow)
Omotik: Welamo b-; kullo bee.

I5. Cunug — Kushitik: Soomaali wiil.
Jaadik: Somrai wiil; Affade ul.
Berber: u (wiil); ul(t) (gabar)
Semitik: Carabi walad; Hebrew yalad.

I6. Dambe, dib — Kushitik: kamir dirba; Bilan danbi; Soomaali dambe, dib, dabo, saho daban.
Jaadik: Mutura duba; Gidder debo.
Semitik: Carabi dabara, dubur.

I7. Geed — Kushitik: Soomaali geed; Mbugu (m)xatu.
Jaadik: Bata kade;Gemergu xatta; chire gotto.
Masaaridii hore: xt.
Semitik: Akkadian xattu(ul, laan).
Jaadik

I8. U ek, sida — Kushitik: Oromo aka; Soomaali ek;
Omotik: Janjero akka(sidaas....maxay?).
Jaadik: Ngamo aka (sidee?).
Barber: Ghadames mak (siduu u eg yahay?)
Semitik: Carabi ka; Akkadian kii.

19. Gacanta bidix — Kushitik: Saho <u>guraa</u>; Soomaali <u>gur</u>; Sidaamo <u>guroa</u>.
Jaadik: Angas <u>kul</u>; kulung <u>gulana</u> (dhinaca bidix); Somrai <u>gele</u>.

20. Jilib — Kushitik: Beja <u>gunba</u>;saho <u>guluub</u>; Soomaali <u>jilib</u>; Bilin <u>girib</u>; Iraqw <u>gurun guro</u>.
Jaadik: Angas <u>kirm</u>; Musgu <u>gurfa</u>.
Berber: Kabyle <u>keref</u>(jilba laabid); touareg <u>jeraff</u>(et).

21. Duulid — Kushitik: Beja <u>faar</u>(boodid); Bogo <u>fir</u>; Soomaali <u>firir</u>.
Jaadik: Buduma <u>far</u>(duulid, boodid); Ankwa <u>d'aar</u>(boodid) Angas <u>piar</u>(boodid
Berber: shilh <u>firri</u>.
Masaaridii hore: <u>Po</u> (duulid).
Semitik: Carabi(<u>farra</u>;aramaio <u>far</u>.

22. Cunid — Kushitik: Beja <u>tiyu</u>; Sidamo <u>it.</u>
Omotik: Janjero <u>tà.</u>
Jaadik: Bolewa <u>ti</u>; Hausa <u>ca</u>.
Masaaridii hore: <u>t'</u> (rooti)
Berber: <u>ca</u>; <u>tett</u>.
Semitik: Akkadian <u>te'u</u>;Mehri (Koonfur Arabiya) <u>towuu</u>.

23. Tumid - garan-cid. Kushitik: Saho tak; Oromo daku; Bogo dadaku. Soomaali daqiijin

Jaadik: Hausa dooka;Karekare duku; kilba digga.

Berber: Tuareg degdeg.

Masaaridii hore: dkw (ubax, tume).

Semitik: Hebrew doqaq; Carabi daqqaqa, dakka; Akkadian daqaaqu(daqiijin).

24. Lo' Kushitik: Bogo lau; Saho-Afar laa; Soomaali lo'; Oromo looni.

Jaadik: Karekare lo (hilib, xoolo);Mubi la.

25. Magac Kushitik: Beja sim; haddiyya sum; Soomaali Sami .

Omotik: Janjero sun.

Jaadik: Hausa suuna; Angas sem; Somrai Sumo.

Berber: isem(?).

Semitik: Carabi ism, Hebrew shem; Akkadian shum.

26. Meel Kushitik: Sidamo ba'a; Soomaali bed, bar.

Omotik: Gudeela beyo.

Jaadik: Monhol bi; Logone mba.

Masaaridii hore: bw.

3.
BAHDA KUSHITIK

Ku hadlayaasha afafka bahdani waxay ku baahsan yihiin Afrika xaggeeda Waqooyi-Bari: Soomaaliya, Itoobiya, Eritreeya, Jabuuti, Koenya xageeda Waqooyi iyo xageeda Bari, Suudaan xaggeeda Bari iyo Tansaaniya xaggeeda Waqooyi.

Bahdani waxay ka kooban tahay afartameeyo af, badankooduna lahjado ayey leeyihiin, qaarkood waxay ku dhow yihiin in ay ciribtirmaan, waayo dadka ku hadlaa waa in aan ka badneyn boqollaal ruux, qaarkood wayba suuleen. Tirada dadka ku hadla afafkani waxaa lagu qiyaasaa in ka badan 14 malyuun.

Xiriirka ka dhexeeya afafka bahda Kushitik waa: dhismaha weerta, naxwaha, ereyada iyo fanolojiga.

Isu ekaanta afafkaas oo ah xagga naxwaha iyo ereyadaba kollaba maaha wax sabab la'aan dhalan karo. Sidaa darteed culimada afafka ka shaqeysa waxay la noqotay in afafka kushitika la yiraahdo ay ka beermeen af qur ah oo abaaday oo aan maanta jirin, sida afafka la tiinka la yiraahdo oo kale, afkaas oo ay ka wada beermeen maanta waxaa loo bixiyey kushitigii hore ama "Proto - Kushitic".

Magaca kushitik waa magac ay culimadu ka soo qaadatay Yuhuuddii iyo Masaaridii hore. Waddamada Masar ka soo xigga xagga Koonfur ilaa geeska Afrika ayaa lagu magacaabi jiray "Kuush". Xagga taariikhda diimaha bariga dhexe, kuush waa curadkii xaam, Xaamna waa walaalkii Saam, aabbahoodana Nuux ayuu ahaa.

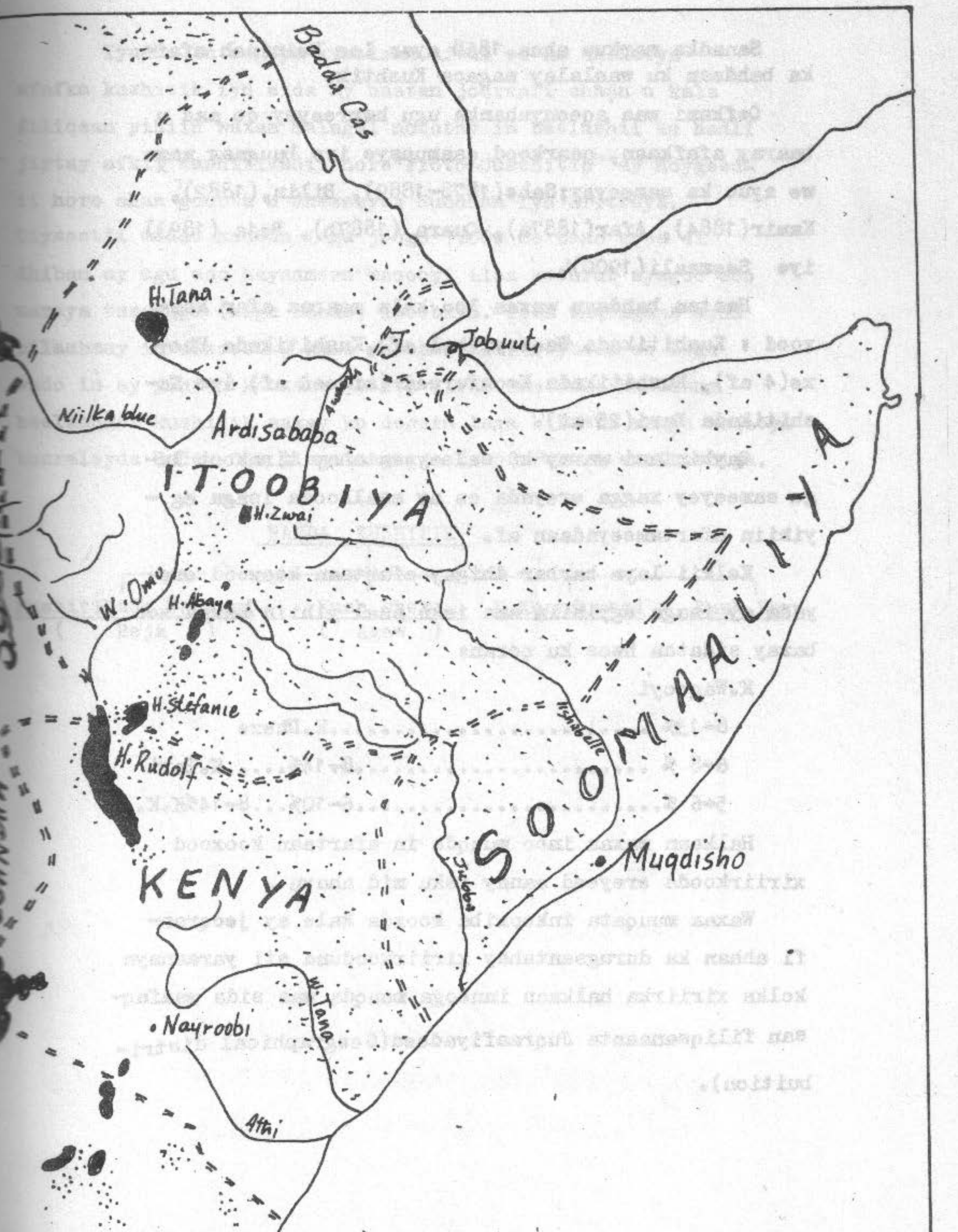

Degaanka Bahda Kushitik

Sanadka markuu ahaa 1858 ayaa Lee Reinisch afafka bahdaan ku waqlalay magaca Kushtik.

Qofkani waa aqoonyahanka ugu horreeyey oo aad u baaray afafkaan, qaarkood qaamuusyo iyo buugaag naxwe ayuu ka sameeyey;Saho(1878-1889), Bilin,(1882), Kamir(1884), Afar(1887a), Quara (1887b), Beja (1893) iyo Soomaali(1900).

Haatan bahdaan waxaa loo kala saaraa afar kooxood : Kushitikada Waqooyi(hal af),Kushitikada Dhexe(4 af), Kushitikada Koonfureed (sideed af) iyo Kushitikada Bari(25 af).

Qaybintani waxay ku saleeysantahay tirakoob lagu sameeyey xagga ereyada ee ay asalkooda isaga eg - yihiin afartameeyadaan af.

Kolkii lays barbar dhigay afartaan kooxood ereyada ay isaga egyihiin ama isku asal yihiin waxaa soo baxay sidatan hoos ku qoran:

K.Waqooyi

8-13% ....K.Dhexe

6-8 % ....8-14%.....K.Bari

5-6 %..........................6-10%...8-14%K.K.

Halkaan waxaa inoo muuqda in afartaan kooxood xiriirkooda ereyeed aanay isku mid ahayn .

Waxaa muuqata inkooxiba kooxda kale ay joograafi ahaan ka durugsantahay xiriirkooduna sii yaraanaya kolka xiriirka halkaan innooga muuqda waa sida waafaqsan filiqsanaanta Juqraafiyadeed(Geographical distribuition).

Iyadoo la eegaya xiriirka afeed ee ka dhexeeya afafka kushitik iyo sida ay haatan joqraafi ahaan u kala filiqsan yihiin waxaa malagal noqotay in beelashii ku hadli jirtay afkii kushitikadii hore"Proto-Cuschitic" ay hoygeedii hore ahaa goobta u dhexeeysa Suudaan iyo Eritreya. Qiyaastii muddo haatan laga joogo 7.000 oo sano ayaa si dhiban ay ugu soo hayaameen woqooyi ilaa koonfur ayagoo soo maraya taagagga (high lands) Itoobiya. Isla waqtigaas ayuu bilaabmay in afkoodu u kala farcamo afar qeybood oo lagu wado in ay yihiin kooxaha maanta jira. Kun sano kaddibna beelashaas kushitik waxay ku degeen laga bilaabo xagga woqooyi buuraleyda Badda Cas ilaa taagagga koonfur-bari ee Itoobiya.

BAHDA KUSHITIK

- Kushitikada Woqooyi (Beja)
- Kush.Dhexe (Agew)
- K.Koonfureed
- Kush.Bari

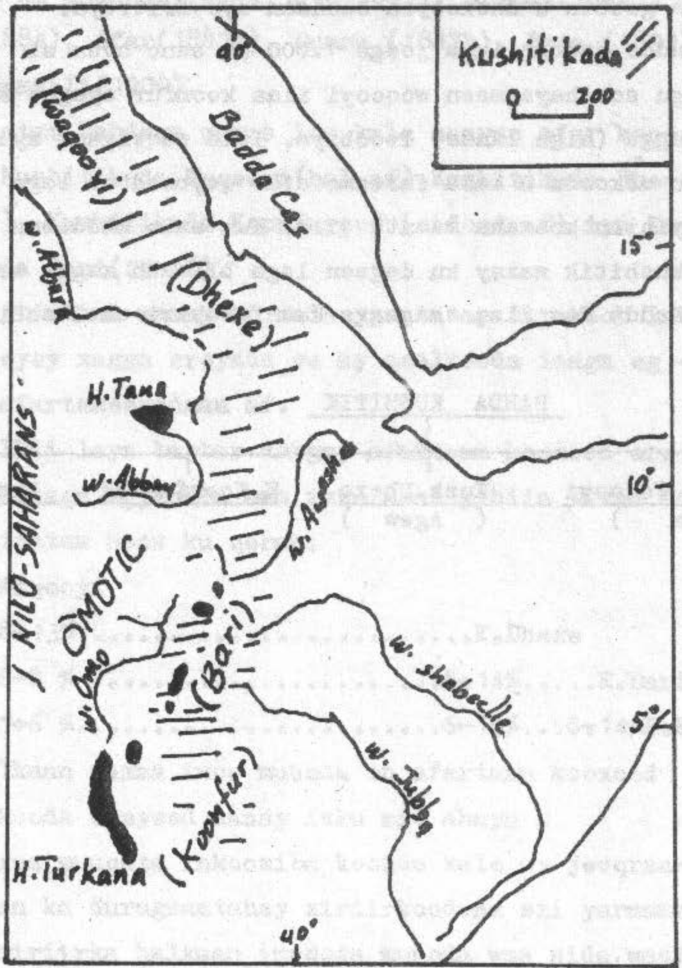

Bilowga fididda Kushitikada qiyaastii 5-4 Kun oo sano C.H.

Kalabaxa Kooxaha Kushitikada qiyaastii 3 Kun oosano C.H.

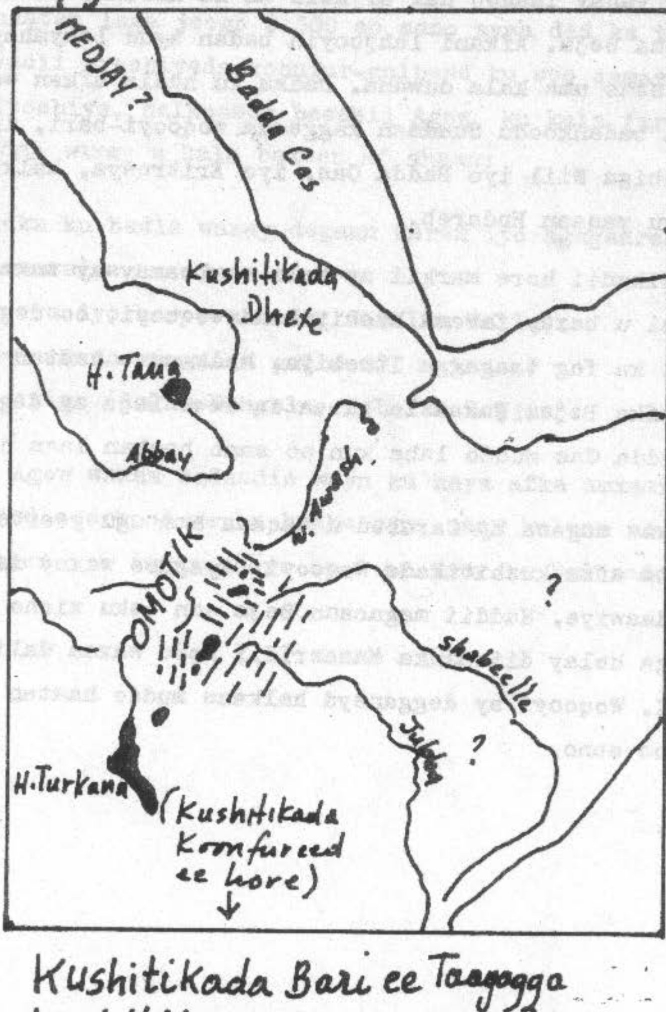

Kushitikada Bari ee Taagagga

Kushitikada Bari ee Deexda

Yaaku-Werizoiddii hore

3.1. AFARTA KOOX EE BAHDA KUSHITIK

3.1.1. Kushitikada Waqooyi

Kooxdaan waxaa lagu wadaa in ay tahay qolada afkeddu ugu fac dheer yahay isagoo hal af keli ah ka kooban, waxaana la yiraahdaa Beja. Afkani lahjooyin badan ayuu leeyahay, hase yeeshee saas uma kala duwana. Dadka ku hadla afkan waxay deggan yihiin badankoodu Suudaan xaggeeda woqooyi-bari, inta u dhexaysa webiga Niil iyo Badda Cas, iyo Eritreeya, halkaasoo afka loogu yaqaan Hadareb.

Kushitikadii hore markii ay kala qaybsamaysay waxaa durbadii gooni u baxay faraca kushitikada woqooyi, oo degay woqooyi, meel ka fog taagagga Itoobiya, halkaasoo haatan looga hadlo afka Beja. Waxaa la hubaa in reer Beja ay degeen buuraleyda Badda Cas muddo laba kun oo sano haatan laga joogo.

Beja waa magaca ay Carabtu u taqaan ama ugu yeerto dadka ku hadla afka kushitikada Woqooyi, ayaguse waxay isu yaqaaniin Bedaawiye. Haddii magacaan Beja aan isku xirno magaca Medjay oo laga helay diiwaanka Masaaridii hore waxaa daliil noqonaya in K. Woqooyi ay degganeyd halkaas muddo haatan laga joogo 5.000 oo sano.

.1.2. Kushitikada Dhexe

Kooxdani waxaa loo yaqaanaa Agew, waana koox yar oo u firirsan woqooyi Itoobiya. Waxaa la aaminsan yahay in toobiya taagaggeeda Sare, waagii hore, ay degganeed beeshii gew. Muddo haatan laga joogo 2.500 oo sano ayaa dad ka tir-an boqortooyadii areebiyada koonfur-galbeed ku soo qamaam-en carriga Itoobiya, halkaasoo beeshii Agew ku kala firi-ay. Dabadeedna waxay u kala baxeen af ahaan:

. Bilin (dadka ku hadla waxay degaan keren iyo agagaareheeda, woqooyi Asmara).
. Khamir(seqota iyo hareeraheeda, Gobolka Wallo).
. Qwara (Harada Tana xaggeeda galbeed).
. Awngi ama Awiga (dalka Dangala, Gobolka Gojjam).

Afafka Agew waxaa cadaadis weyn ku haya afka amxaariga daas daraadeed qaarkood weyba baaba'een, qaar kalena wey i'rabaan, Bilen iyo Awiga mooye oo u eg inay ka badbaadeen daadiskaas.

3.1.4. Kushitikada Bari

Waxaa kooxdaani ka kooban tahay siddeed af oo kale: Iraqw, Gorowa, Alagwa, Burunge, Asax, Qwadza, M'a iyo Dahalo. Siddeedooda waxaa ugu caansan Iraqw. Dadku ku hadla afka Dahalo un baa deggan keenya xaggeed woqooyi inta kale woqooyi Tansaaniya ayaa lagaga hadlaa.

Kooxdani waxaa laga wadaa in ay ka soo dalaabday markeedi hore Koonfur Itoobiya kaddibna u soo tallabsatay woqooyi Tansaaniya. Afafkani waxay halis ugu jiraan in ay cirib tirmaan maadaama dadka ku hadlayd ay aad u yaryihiin, isla markiina ay dhaxda ugu jiraan, kuna xeerarsan, dad ku hadla afafka Bantu. Afafkani waxay u dhowyihiin afka Oromada, taasina waxay adkaynaysaa fikraddii ahayd in ay ka soo dalaabeen Koonfur Itoobiya.

<u>Kush. Koonfureed</u>

Kooxda Iraqw   Asax   Qwdza   Ma'a   Dahalo

Iraqw   Goruwa   Alagwa   Burunge

Kushitikada Koonfureed

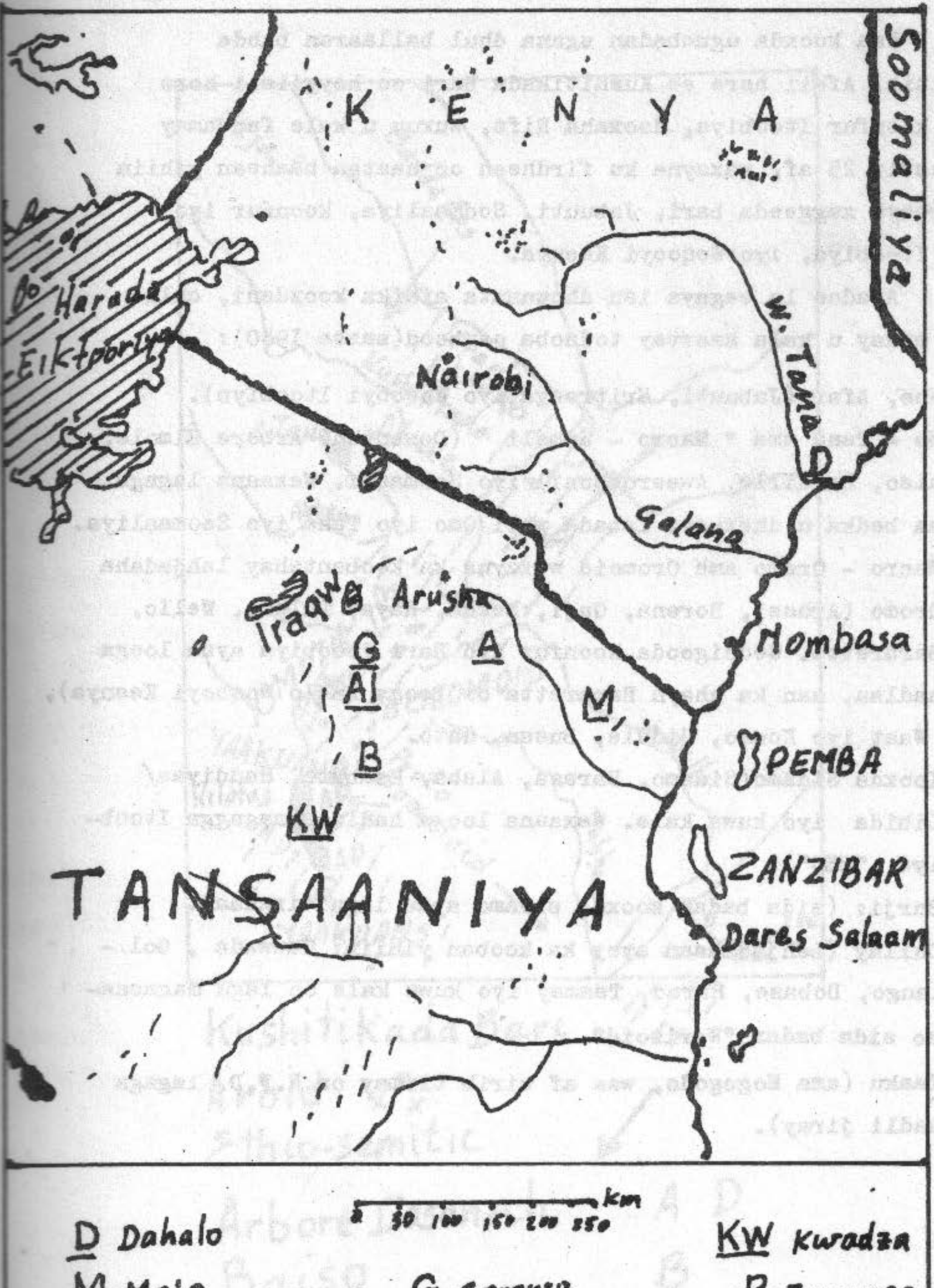

3.1.3. KUSHITIKADA BARI

Waa kooxda ugubadan ugana dhul ballaaran bahda kushitik. Afkii hore ee Kushitikada Bari oo hoygiisii hore ahaa koonfur Itoobiya, dooxaha Rift, wuxuu u kale farcamay qiyaastii 25 af, waxayna ku firdheen oo haatan baahsan yihiin Eritreeya xaggeeda bari, Jabuuti, Soomaaliya, koonfur iyo Bari Itoobiya, iyo Woqooyi Keenya.

Ayadoo la eegaya isu dhowaanta afafka kooxdani, culimadu waxay u kala saartay toddoba qaybood(sasse 1980):

I. Saho, Afar (Jabuuti, Eritreeya iyo Woqooyi Itoobiya).
2. Omo - Tana ama " Macro - Somali " (Desenech, Arbore Elmole, Baiso, Rendille, Aweerq(Boni) iyo Soomaali. Waxaana lagaga hadlaa bedka u dhexeeya labada webi Omo iyo Tana iyo Soomaaliya.
3. Macro - Oromo ama Oromoid waxayna ka koobantahay lahjadaha Oromo (Arussi, Borena, Guji, Mecha, Raya, Tulema, Wello, Bararetta. Geddigooda Koonfur iyo Bari Itoobiya ayaa looga hadlaa, aan ka ahayn Bararetta oo looga hadlo Woqooyi Keenya), Waat iyo Konso, Gidole, Bussa, Gato.
4. Kooxda Sidamo(Sidamo, Darasa, Alaba, Kambata, Haddiyaa/ Libida iyo kuwa kale. Waxaana looga hadlaa taagagga Itoobiya "HEC").
5. Burji: (sida badan kooxda sidamo ayaa lagu tirshaa).
6. Dullay (Lahjadahaan ayey ka kooban yihiin: Gawwada , Gollango, Dobase, Harso, Tsamay iyo kuwa kale oo lagu magacaabo sida badan "Werizoid".
7. Yaaku (ama Mogogodo, waa af cirib tirmay oo N.F.D. lagaga hadli jiray).

Kala baxii Kushitikada Bari iyo dhalashadii "Ethio-semitic" oo dhacay kunkii sano ee C.H.

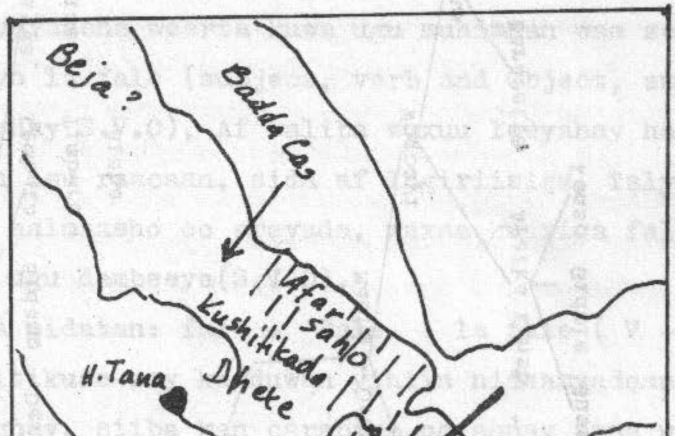

Kushitikada Bari

Aroid ×××

Ethio-semitic

Arbore Dasenech A D

Baiso B

Werizoid W

Konsoid K

Elmolo E

Kushitikada Bari ee hor(°)

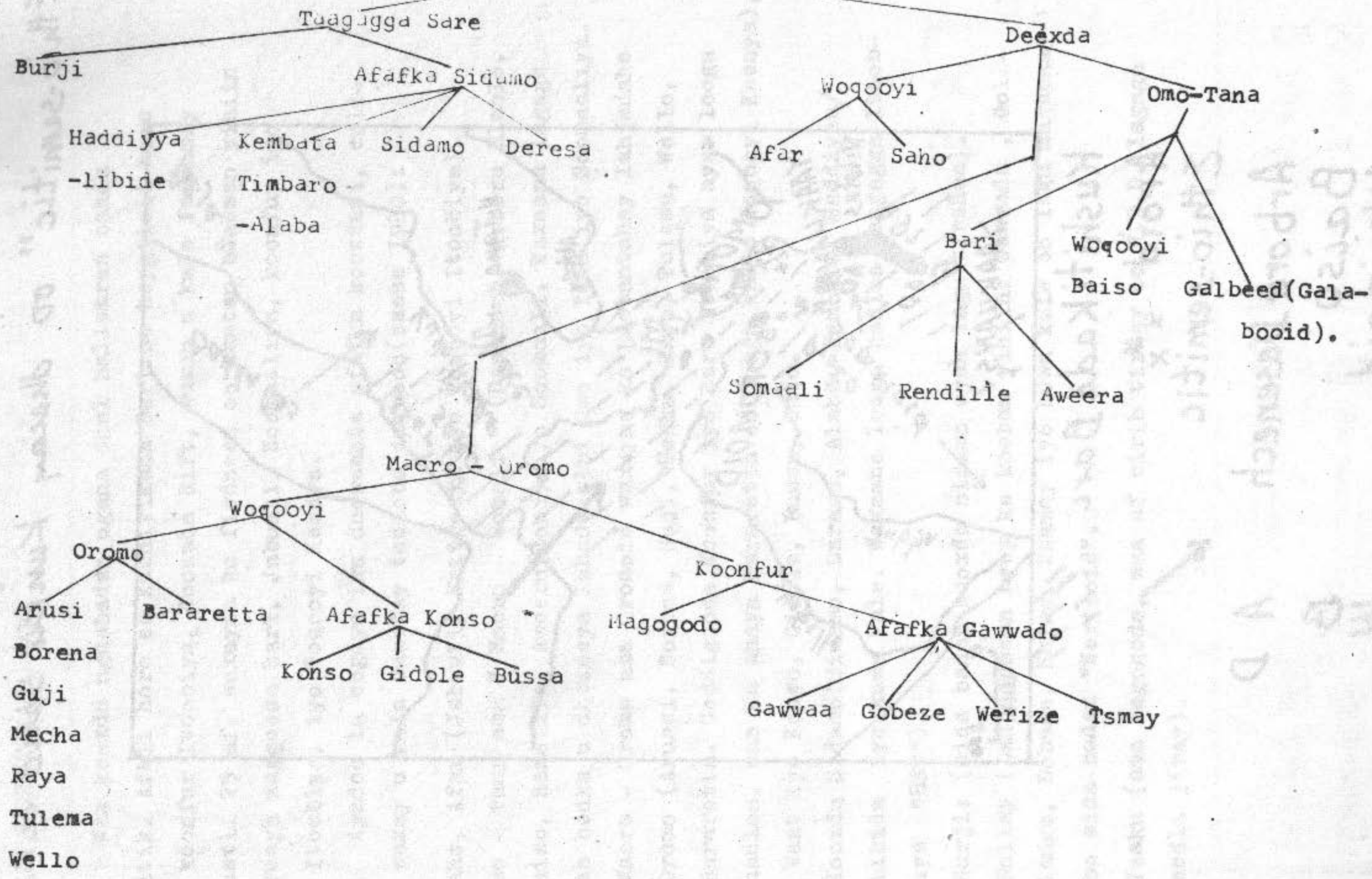

3.2. Xiriirkal ka dhexeeya afafka bahda Kushitik

3.2.1. Isku xigga ereyada

Curiyayaasha weerta kuwa ugu muhimsan waa saddex: Fale, fal iyo la fale (subject, verb and Object, ama ayagoo la soo gaabshay S.V.O), Af waliba wuxuu leeyahay hab ay curiyayaashu isu raacaan, sida af Ingiriisiga, Talyaaniga iyo inta la halmaasho oo erayada, waxaa ku xiga falka la falaha ayaa ugu dambeeya(S.V.O).

Carabigu waa sidatan: fal + Fale + la fale (V + S + O.).

Afafka kushitikuse wey ka duwan yihiin nidaamyadaan aanu kor ku soo sheegnay, siiba kan carabiga oo aanay sina uga suurtoobin in ay raacaan. Waxaana kuu caddeynayaa haddii aad u fiirsato labadaan tusaale oo midka hore carabi yahay kan dambena soomaali yahay: Akala Caliyu al-mowsa

V. S. O.

Cunay cali Mooska. (lama oran karo)

V. S. O.

Nidaamka erayada weerta ee kushitika badanaaba waa fale + la fale + fal(S+O+V).

Waxaa dhici karta in mar mar uu nidaamku noqdo: la fale + fale + fal (O + S + V).

Soomaali :- a.	Hanad	Faras	buu	Fuulay
	S	O		V

	b. Faras	buu	Hanad	Fuulay
	O		S	V
Oromo:-	a. Niitin		ilm	dhalté(naag ilmo dhash
	S		O	V
	b. Ilm		niitin	dhalté(ilmo naag dhas
	O		S	V
Sidamo:-	Manc̲i°		doobic̲o o	fino(ninku libaaxuu d
	S		O	V
Beja :-	Ane		too'door	afila(anigu gabaraan qaawiyey)
	S		O	V
Afar :-	A'nu		Saar	fa'ke(anigu kiish baa furay)
	S		O	V
Iraqw :-	Bàhà		gin	àr(waraabaha isaguu kay)
	S		O	V
Dasenec̲h:-	C̲ari		he ye	ginini(masku waa i qaniinay)
	S		O	V
Dahalo:-	ani		isanna kodi	fallé(anigu hawlbaan qabtay)
	S		O	V

° Halkaan shibanaha "C̲" waxaa loo akhriyaa sida ingiriiska loo akhriyo "ch".

3.2.2. Kabayaasha (affixes) falka

Guud ahaan falalka afafka kushitik waxay leeyihiin astaan lagu garto qofka sameeyey falka. Astaantaasina waxaa laga helaa ereyga falka xaggiisa dambe.
Falka waxaa samayn kara: aniga, ad-iga, isaga, iyada oo keli keli ah, iyo annaga, idinka, ayaga oo wadar ah.
Magac u yaalladaani mid waliba markuu fale yahay wuxuu badanna falka gadaal ka raacsiiyaa dibkabayaashaan (suffix), amaba la yiraahdo magac u yaallada falka: -a/ -ta/ -a/ -ta oo keli ah, iyo -na/ -tan/-ana oo wadar ah. Tusaale:

SOOMAALI	OROMO(Galla)	Afar(fak = furid)
I. anigu....gargaar-aa	I. Kàrkàar-a	I. fak-a
2. adigu....gargaar-taa	2. Kàrkàar-ta	2. fak-ta
3. isagu....gargaar-aa	3. Kàrkàar-a	3. fak-a
ayadu....gargaar-taa	kàrkàa-ti	fak-ta
I. annagu...gargaar-naa	I. Kàrkàar-na	I. fak-na
2. idinku...gargaar-taan	2. Kàrkàar-tani	2. fak-tan(a)
3. ayagu....gargaar-aan	3. Kàakàar-aani	3. fak-an(a)

SIDAMO	AWNGI(Agew)	Beja(duur=booqasho)
I. hun - a	I. des - è	I. duur - a
2. hun - ta	2. des - té	2. duur - ta
3. hun - a	3. des - é	3. duur - ya
hun - ta	des - té	duur - ta
I. hun - na	I. des - né	I. duur - na
2. hun - tina	2. des - tana	2. duur-taana
3. hun - na	3. des -ana	3. duur - yaan

3.2.3. Falka hor-kabayaasha leh (prefix)

Falalka Kushitik qaarkood hor-kabayaal ayey leeyihiin, sida kuwa carabta ku magacawdo "anayta", a-/ ta-/ ya-/ ta-, na-/ ta-/ ya-/.

Af Soomaaligu shan fal un baa hor-kabayaal lahaan kara. Shantaas waxaa lagu magacaabay falalka adag(strong verbs), inta kalena waxaa lagu magacaabay falalka nugul(weak verbs).

S O O M A A L I:

I. a- qaannaa	I. i- maadaa	I. a- allaa
2. ta-qaannaa	2. ti - maadaa	2. ta- allaa
3. ya-qaannaa	3. yi- maadaa	3. ya- allaa
ta-qaanna	ti- maadaa	ta- allaa
I. na- qaannaa	I. ni- maadnaa	I. na- allnaa
2. ta- qaaniin	2. ti- maadaan	2. ta- allaan
3. ya- qaaniin	3. yi- maadaan	3. ya- allaan

		Rendille (àxam = cunid)
I. i- raahdaa	I. a - hay	I. àxam
2. ti-raahdaa	2. ta - hay	2. t- àxam
3. Yi-raahdaa	3. ya- hay	3. y- axam
ti-raahdaa	ta- hay	t- axam
I. ni-raahdaa	I. na- hay	I. n' -axam
2. ti-raahdaan	2. ti- hiin	2. t-a'mx-in
3. yi-raahdaan	3. yi- hiin	3. y- amx-in

Afar(emete=imaasho)	Saho(ahaansho)	Dasench(imaasho)
I. emeté	I. a	I. Yimize
2. temeté	2. ta	2. Cimeze
3. Yemeté	3. a	3. Cimeze
temeté	ta	yimize
I. nemetéé	I. na	I. Cimeze
2. temén	2. tan	2. yimeze
3. yemeten	3. yan	3. cimeze

A W N G I(aqaan)	Beja
I. (y) agè	I. a- dir
2. tage	2. ti- dira
	dh. ti- diri

3. <u>y</u>age	3. i- dir
<u>t</u>age	dh. ti- diri
I. <u>a</u>gne	I. ni- dir
2. <u>t</u>agana	2. ti- dirna
3. <u>y</u>agana	3. i- dirna

Falalka afafka Kushitik oo leh hor-kabayaasha waxay kala yihiin: Saho 430 fal, Beja 350, Afar I40, Soomaali 5, Agaw 5, Dasenech 3, Aweero 6, Rendille 3 (?), Elmolo (?).

Culimadu waxay qabtaa, sida cilmi-afyahanka (Linguist) Andrzej Zaborski, in falalka leh hor-kabayaalka ay yihiin kuwa ugu facweyn. Habkaan waxaa lahaan jirtay Kushitikadii hore amaba afkii hore Hameto-Semitik.
Sida muuqata afafka Kushitikada qaar un baa kaydiyey habkaas oo hor-kabayaasha leh, inta kale waxay wada leeyihiin nooca cusub oo ah falka dibkabayaasha leh (suffix), kuwaasoo horay aan u soo aragnay. Dad yar baa waxay qabaan in habka falalka hor-kabayaasha leh laga keenay afka carabiga. Laakiin Zaborski arrintaas wuu ka gilgishay, wuxuu yiri: "Af soomaaligu ereyo aad badan ayuu ka soo amahsaday carabiga, haseyeeshee naxwaha aad buu uga xaddidan yahay xagga amaahda". Haddaba sidee baa afafka kale ee kushitikada ah ay ugu badan yihiin habka hor-kabayaasha oo ay soomaaliga ugu yaraadeen, maadaama soomalidu ay ka mid tahay qolyaha Afrika Islaannimada ugu horreysay. Taas ka sokow, xiriirka carabta iyo Soomaalidu wuxuu ahaa wax muddo dheer soo jiray.

Haddaan wax ka taa taabano kabayaasha kale waxaan aragnaa in xarafka "S" uu noqon karo kabaha muujiya wax sababidda(Causative); tusaale:-

Soomaali : cab- sii < cab
Oromo : dabar- siisi (gudbi) < dabri (gudub)
Sidaamo : dafur- si (daalsii) < dofur (daalid)
Beja : tam- s (cunsii) < tam (cun)
Saho : kor- is° (korsii) < kor<(cun)
Bilin(Agaw) : gab- sa - na (hadalsii) < gab-na (hadal-)

3.2.4. Wadar

Karacyada qaarkood waxay wadar noqon karaan kolka shibanaha ereyga uru dambeeya ee magaca kelida ah mar labaad xagga dambe lagu celiyo.

Soomaali : dal < dalal dab < dabab
Saho : af < afaf (af < afaf)
Sidamo : lembool < lemboolil-e (qoolley < q.)
Bilin : al < alal (il < ilo)
Burunge : balu < balalu (maalin < maalmo)
Alagwa : iliba < ilibabu (caano badan).

° Lahjad soomaali ah oo looga hadlo Degmada Diinsoor ayaa ayana kabka sababidda u ah " -is " sida saho; (Tusaale: waraab-<u>is</u> (cabsii), kar<u>is</u> (kari), derere<u>is</u> (socodsii).

3.2.5. Jinsi

Waxay Bahdani wada qabtaa jinsiga naxwaha, labka iyo dhaddigga, waxayna kale leeyihiin guud ahaan labadaan curye "K" iyo "t" .
Jinsigu wuxuu la xariiraa magacyada, magac u yaallada iyo isrog-rogga falka (Verb conjugation). Qodobka, oo ah caddeeyaha jinsiga, wuxuu galaa magaca aakhirkiisa; sida soomaaliga: nin- ka, naag- ta. Bejase wey hormariyaan mararka qaarkood.

	Qodobka labka	Qodobka dhaddigga
Soomaali:	-k	-t
Sidamo :	-k; -c; - h	-t
Dasenech:	-c; -n	-t
Oromo :	-k; -c	-t
Beja :	w-	-t

3.2.6. Magac u yaallada

Soomaali	Oromo	Afar	Sidaamo	Bilin
I. ani - (ga)	ana	a'nu	ani	an
2. adi -	ati	a'tu	ati	ati
3. isa -	isa	ussuk	isi	ni
iya	isi	is	ise	neri
I. anna -	nu	na'nu	nu	yan
2. idin -	isani	isin	kin'e	antén
3. iya -	isaani	oson	isna	naw

3.2.7. TIRADA

Soomaali	Oromo	Afar	Sidamo
I. kow	tokko	in'ki	mite
2. Laba	lama	nam'ma	lame
3. Saddex	sadi	sidi'ha	sase
4. afar	afur	affa'ra	shoole
5. shan	shan	koo'na	onte
6. lix	jaa	li'ha	leye
7. toddoba	torba	malhe'na	lamala
8. siddeed	saddeet	bahara	stte
9. Sagaal	sagaal	saga'la	honse
IO.toban	°tama (kudhan)	taba'na	tonne

°Tama ayuu ahaa sida ka muuqato tirooyinkaan: afurtama (afartan), soddoma(soddon).

3.2.8. Ereyada isu eg

Ereyada ugu caamsan Bahda Kushitikada waxaa ka mid ah:

Il = leelit (Beja), ill(Awngi), il-tet(Qimant), il(Bil.)- intii(afar), intii(saho), il (soomaali), il(i) (Baiso), indo(Rendille), ille(Haddiyya), ille (libido), il'lita(kembata), illit(Alaba),ille (sidamo), ille(Derasa), iile(Burji), ila(Borena Oromo), iija(Qottu Oromo) ija(Mecha Oromo) ilda (Konso), iinda (Gidole), ilca(Bussa), iynd'a (Arbore), iil(Dasenech), ila (Iraqw), il(xamta), ila(Magogoto).

Af = yef(Beja), aab "afar" (bilen), Af (afar), af(saho) af(Somali), af(Rendille), a'fooha (kambata), afo (Alaba), afo (Alaba), af' (sidamo), afoo (Deresa), af'fay (Burji), aafan (Borana Oromo), aafaan(qottu Oromo), afaan(Mecha Oromo) afa(konso), af(o) (Dasenech), afa (Iraqw).

Ilig = irki(awagi), irrku(Qimant), in'kwi(Bilen), iko(Saho), ilig(somali), ilko(Baiso) ink'e (Haddiyya), ink'e Ink'e (libido), in'ku'uta (Kembala), inkut (Alaba), hiinko(sidagmo), iiso(Deresa), iilka (Burji), ilkaan (Borana Oromo), ilko(Qottu Oromo), ilkon(Mecha Oromo) ilgita(Konso), ilit(Gidole), iliça (Bussa), ilge (Gawwada), iligo (Gobeze), igoko (werize), ilge(Tsamai) Ilkwa (Arbore), sinno (Iraqw), iruq(Xamta).

Ani(ga)= anu (Beja), an(Awngi), aan (Qimant), an (Bilen), anu (Afar), anu (Saho), ani-(Somali), ani (Baiso), an(i) (Rendille), ane (Haddiyya), ane (libido), aan(i) (Kembata), ani (Alaba), ane (Sidamo), ane (Derasa), ee (Burji), ane (Borena Oromo), ane (Qottu Oromo), ani(Mecha Oromo), ana(Konso), ane(Gidole), ana (Bussa) ano(Gawwada), ano (Gobeze), ano(Werize), anu (Tsamai), ani(Iraqw), aan(Xamta).

4

AFAFKA KUSHITIKADA BARI

4.1. Naxwaha

Naxwa ahaan kushitikada Bari waa kooxda aad u kaydisay astaanta K / t oo kale saarta sinjiga, labka iyo dheddigga, oo ay kushitikadii hore lahayd. Tusaale:

Soomaali :- -ka / -ta
Tsamay :- -ko / -te
Afar :- /-ta
Konso-Gidole:- /-ta

Habka falka hor-kabka leh waa ku badan yahay, waxaana ka mid ah qolyaha kaydiyey habkaas: Afar, saho, Soomaali, Aweero, Rendille, Dasenech, Arbore.

Waxaa kaloo kooxdaan wadaagtaa, marka laga saaro inta taagga sare (HEC) sumadda falaha oo ah -i. Tusaale af Soomaaliga marka falaha uu yahay dheddiga, aan raacsanayn qodob, shibanaha "i" baa magaca ugu dambaynaya :

Soomaali:- Gabari waa timid.
Dasenech:- Cari he ye ginini ≑ Masku waa i qaniinay
Oromo :- Hayyuui nà argé = Ugaasku waa i arkay

Xagga ereyada aad bay isugu dhowyihiin, inkasto farqi weyn u dhexeeyo qolada deggan Taagga sare(Highland East Cushitic) iyo inta kale oo deggan dooxooyinka(low land East Cusitic). sababtuna waxay tahay kuwa taagga sare waxaa aad u saameeyey Bahda Omotik oo ay deris yihiin.

4.2. Fonolojiga

Xagga fonolojiga, shaqallada waxaa lagu wadaa in kushitikada Bari ee hore(Proto-east-Cushitik) ay lahayd shanta shibane oo marne dheeraadaan marne gaabtaan sida Soomaaliga:

i e a o u
ii ee aa oo uu

Shibanayaashuna waxaa lagu wadaa in ay ahaayeen:-

t, k, b, d, g, d, d'(dh fudud), k'(q fudu), sh, h, x, s, c, m, n, l, r, w, y, ',

4.3. Ereyada ay kushitikada Bari Wadaagaan.

K.B.H°.

*Tuf :- Saho-Afar(tuf); Somali(tuf-); arbore(tuf-); Oromo (tuf -); Konso (tuf-); Gidole(shuh -); sidamo(tuf-); Darasa(tuf); Alaba(tuf-); Kambata(tuf-); Haddiyya (tuf-); Burji(tuf-); Dullay (-tuf - ama cuf-).

*Tom(m)an-Somali (toban); Baiso(tomon, toman); Dasenech(tommon) tomn. Elmolo(tomon);Boni(toman); Oromo(tama ayuu ahaa sida ka muuqato afurtama, soddoma); Sidamo(tonn-e, tomn-e) Haddiyya(tomm-o); Burji tann-a ; Saho(tamman, tomon) Afar(toban, laban).

°K.B.H. = Kushitikadii Bari ee hore.

*TUM :- Afar (tum-); Somali (tum-); Rendille (tum-); Boni (tum-a) (tum-aal); Oromo (tum-); Konso (tum-); Gidole (shum-); yaaku (tuu'-).

*K'ot :- Somali (qod-); Rendille (khud-); Boni (od-); Arbore (kot-); Dasenech (g'ot/z-); Oromo (k'ot-), konso (qot-); Gidole (k'osh); Gawada (qot-); Baiso (oshe).

*at- :- Saho- Afar (at-u); Somali (adi-ga); Baiso (ati); Rendille (ati); Boni (adi); Oromo (ati); Konso (at- ti); Gidole (at- te); Sidamo (ati); Darasa (ati); Alaba (ati); Kambata (ati); Haddiyya(ati) Dullay.

:- (ato, aco); Burji (aashi).

*Gat :- Somali (gad-); Rendille (-gat-); Boni(kad-); Oromo (gat- "tuur"); konso (kat-); Gidole (kash); Sidamo (gat-); Darasa (gat-); Kambata (gat-); Alaba (-gat); Haddiyya (gat-); Burji (gat-).

*Matx :- Somali (madax); Baiso (mete); Rendille (matax); Boni (mada'); Arbore (mete); Dasenech (me); El-molo (meté); Oromo (mataa); Konso (matta); Gidole (mashsh (a)); Yaaku (mitch).

*Kuf :- Somali (kuf-); Rendille (kuf-); Arbore (kuf-); Dasenech (kuf- "dhimasho").

*Kac :- Somali (kac); Boni (ki'i "kici"); Dasenech (ke'); Elmolo(ke'-); Oromo (ka'); konso(kha-); Gidole (ha'-); Sidamo (ka'-); Darasa (ke-); Alaba (ki-); Haddiyya (ki'-); Burji (ka'-); Gawwada (khac "buub"); Harso (khac-); Yaaku (ke'e).

*Ilka :- Saho (ilko); Somali (ilig, ilko); Rendille (ilakh, ilko); Boni (ilk-e); Baiso (ilk-o); Arbore ilk-wa ; Élmolo (ilk-o'); Oromo ilk'aani Konso (ilk-itta); Gidole (ilh-itt, ilh-a); Gawwada (ilg-e); Harso (ilg-akko); Burji (irk'a), Sidamo (ink-o); Kambata (ink-e); Alaba (ink'u); Haddiyya (ink'-ee); Yaaku (inj-e-ni).

*Lukk :- Somali (luki-) ; Baiso (luk-ale); Desenech (lug) Oromo (lukk-uu); konso (lukk-al-itta), Gidole (lukk-al-itt); Sidamo (lukk-icco); Harso (lukk-al-akko).

*Kabeel :- Somaali (shabeel); Boni (shuweel); Rendille (kabil); Sidamo(kebeel-co); Haddiyya (kabee-a); Yaaku(ce'pen); Baiso(keebeel).

*Kilm :- Saho-Afar (kilm); Somali (shilin); Rendille (cilim); Boni (shilm-i); Oromo (shilma, shilin-ii).

*Kimbir :- Saho (kimbiro); Baiso (Kimbiri); Dasenech (kimidd'i); Arbore(kirmate); Somali (shimbir); Rendille (eimbir); Boni (shimir); Oromo shimbir-a, simbir-a).

*Kirb :- Somali (shirib); Oromo (shirb); Burji(shibir) Konso(kirp); Gawwada (khirip); Harso (hirp-).

*Bik-ee :- Somali (biyo); Rendille (bic-c);Boni (biy -o); Baiso (bek-e); Dasenech (bi-c); Oromo (bish-aani, bis'aani); Elmolo (bec-e) ; Arbore(bic-e); Konso (pish-a).

*K'ab :- Saho (kab); Somali(qabo, qab-); Boni (ob); Elmolo (ap "taabo"); Das. (g'a)(b)); Arbore (kab); Oromo (k'ab-); konso (qap-); Gidole (k'ap-); Sidamo (ab-'id'), qaadasho, naag qabid; Dullay (qab-); Burji (k'af).

*Malab :- Saho-Afar(mal(a)b); Somali(malab); Rendille (malab); Boni (malub); sidamo iyo kambatta (malab-o); Haddiyya (marab-o); Baiso(malab).

* 'arab (maroodi) :- Somali (arbe); Rendille(arab); Elmolo(arap); Arbore (arb-a); Dasenech ('arba; arb-u); Oromo (arba-a); Konso(arp-a); Gidole (arp(a) Burji(arb-a); Harso iyo Gollango (arap-ko); Yaaku (erap-e) Baiso(erreb).

* 'aabb-/ :- Saho-Afar (abb-a); Somali(aabb-e); Rendille (ab-a); Baiso (abb-o); Oromo(abb-aa,aabb-oo "abow"); Konso(aapp-a); Gidole(app-a); Hiddiyya(aabb-a); Burji(aabb-o); Yaaku (paa).

* dey/ doy :- Somali(day); Boni(day "isku day"); Arbore (day); Elmolo (day); Oromo(day-aa); Konso iyo Gidole(tooy-); Haddiyya (do-); Harso (tay-); Yaaku(tey).

* dib/ dub :- Somali(dib-ka); Rendille(dub); Boni(tib); Elmolo(dup); Desenech(dum); Oromo(dub-a); Konso(tup-a); Alaba(dubb-o); Haddiyya(dubb-o); Gawwada, Herso iyo Gollango(tup); Somali (dabo); Baiso(deb-e).

* gal :- Somali(gal-); Rendille(gel-); Boni (kal) Baiso (gale);Oromo(gal-); Konso iyo Gidole (kal-); Sidamo; Darasa, kam(gal-); Haddiyya (gaar-); Burji(gal -).

* erg (dirid) :- Somali(erg-o); Rendille(erg); Boni(ark-); Dasenech(erg); Oromo(erg-); Konso(erk-); Gidole(erk-iyyo "amaahin"); Haddiyya(erg-); Burji(erg-); Gawwada(erak-); Harso(erek-); Yaaku(erek-).

* gilib :-Somali(jilib); Oromo jilb-a); Burji(jiliba); Rendille(jilib); Boni(shilub); Konso(kil-a) Gidole(kilp); Dullay (kilp-ay-o); Baiso(gilib); Saho-Afar(gulub); Sidamo(gulupp'o); Darasa (gulub); Kambata(gulub); Haddiyya(gurubb-o).

* Fur :- Somali(fur); Rendille(fur); Boni(fur-); Dasenech (fur-); Oromo(fur); Konso(fur-); Gidole(fur-iyy-); Burji(fur-); Haddiyya(hor-).

* Af :- Saho-Afar(af); Somali(af); Rendille(af); Boni (af); Dasenech(af); Oromo(af-aa) ; Sidamo, Darasa, Alaba(af-o); Haddiyya (af-o); Burji(af-a).Conso (afaa)

* K'uf(a)c- :- Saho(u fuc); Boni(ufa'-); Somali(qufac-); Elmolo (yu-f); Dasenech(g'uf); Oromo(k'ufa-); Burji (k'uf-ey); Harso(gufac); Yaaku(qope'e); Baiso (ufi).

* Wazn :- Saho(wazana, wadana); Somali(wadne); Rendille (weyn-a); Boni(wenn'e), Dasenech(wozin-ni); Oromo(orc-ee) ; Konso(otan-ta); Sidamo(wadan-a); Kambata(wazan-a); alaba(woqan-a); Baiso(wodana).

*Lam(m) :- Saho(lamm-a); Afar(lamm-ay); Somali(laba, lamma); Rendille(lam-a); Boni(low'); Arbore (lam-a-); Elmolo(laam-a); Baiso(lam(m)-a); Oromo (lam-a), Konso(lam-itta); Sidamo(lam(m)-e); Haddiyya(lam-o); Burji(lam-a); Dobase(lamm-ay); Dasenech(naam-a).

*Laf :- Saho-Afar (laf a); Somali (laf); Rendille (laf); Boni(laf) Arbore(lef); Dasenech(laf-itti); Elmolo(lafa); Baiso(lef-i); Oromo(laf-ee); Konso (lafta); Gidole(laf-ta).

*d'al :- Saho-Afar (dhal-); Somali(dhal-); Rendille (dhal-); Boni(d'el-); Dasenech(d'al-); Oromo (d'al-); Konso(d'al-/; d'el-); Gidole(d'al-); Burji(d'al-); Dullay(d'al-); Yaaku(del-).

*Col :- Somali(col); Rendille(xol); Boni(ol); Elmolo (is-dol); Oromo (lool); Haddiyya(or-a).

*Malx :- Saho-Afar(malax); Somali(malax); Dasenech (mel-tii); Oromo(mala-a); Konso(mal-a); Gidole (malh-a) mall-a); Sidamo (mal-a); Haddiyya (mar-a); Burji(mal-a); Gawwada(malx-akko); Harso iyo Gollango(malax-ko); Yaaku(mileh); Baiso(melé).

* arrab :- Afar(arraba-a); Somali(carrab); Rendille (xarrab); Boni(arub); Dasenech(ere); Elmolo (errep); Baiso(irreb-i); Oromo(arraba-a) Konso(arrap-a)Gidole(arrap(-a)); Sidamo iyo Darasa(arrab-a) Haddiyya(allaabo); Burji(arrab-a); Dullay(arrap-ko); Yaaku (ere).

* So'(hilib) :- Somali(so'); Dasenech(so'), Gidole(so'-a); Bussa(so'a), Baiso(soo).

* Man/min :- Somali(min); Rendille(min); Boni(min,Minte); Oromo man-a); Konso(man-a); Gidole(man-a); Sidamo, Darasa; Haddiyya(min-e); Alaba (min-o); Burji(min-a); Dullay(man-o); Baiso(min).

* Inam-/inm :- Somali(inan, inàn); Rendille(inam, inam); konso(inn-a, inan-ta); Gidole(inm-a, inam "dh"); Harso(inan-ko).

* Xundhur :- Somali(xundhur); Rendille(handhur); Boni (hanuur); Elmolo(unyur'); Oromo(hand'uur-a); Gidole(hand'uur-ti); Burji(han'ur); Gawwada (xuud'ur-te).

* Kum :- Somali(kun); Oromo(kum-a); Konso(kum-a); Sidamo (kum-e); Haddiyya(kum-a); Burji(Kum-a) Gallango iyo Harso(kum-a).

* amm(an) :- Somali(ammin, imm(in)-ka); Oromo(amm-a); Konso (amm-a); Gidole (amm-an-n-e); Haddiyya(amm-an-i "ammin").

* d'amx :- Saho(dhamax); Somali(dhaxan); Boni(d'ahan); Dasenech(d'eeny); Oromo(d'aam-od'); Gidole (d'amh-aad'); Yaaku(dehm-o).

* d'ookk' :- Somali (dhoob); Rendille(dhob);Boni(d'oon-e); Oromo(d'oob); Konso(d'oop); Gidole(d'opp-); Dullay(d'oop); Yaaku(t'ap-ais).

* Waak :- Somali(waaq); Elmolo(waak); Rendille(wakh); Baiso(wah); Oromo(waak'a); Konso(waaq-a); Basenech(waag); Haddiyya (waa-a).

* Wac :- Saho(wac); Somali(wac); Rendille(wax-); Boni (wa'-); Dasenech(ve'-); Elmolo(we'-); Oromo (waa-m-); Dullay(oc-); Haddiya(wee-sh).

* War :- Saho-Afar(war-e); Somali(war(ka)); Rendille (war-s-ad); Oromo(war-ee); Sidamo(wor-e); Haddiyya(wor-e); Burji (wor-s-ad').

* Waraab :- Somali(waraab); Rendille(warab-); Oromo (waraab-); Konso(oraap-); Gidole(oraap); Yaaku (irpa-); Baiso(Woraabe).

* Yeel	:-	Somali (yeel-); ueel-sii); Rendille(yel); Dasenech(yel-m-ette); konso(yaal); Baiso (yele).
* Ooy	:-	Somali(ooy); Rendille(oy-); Boni(oy-) Oromo (oo(u)-); sidamo (ooy-); Burji(ooy-) Harso (ooy-); Baiso (iyee).
* ayyaan (ruuxaan & nasiib)	:-	Somali(ayaan); Oromo(ayyaan-a); Konso (ayyaan-a); Gidole(ayyaan); Sidamo(ayaan-a); Haddiyya (ayyaan-o); Burji(ayaan-a),; Gollango iyo Dobase (ayyaan-a).
* aayy	:-	Somali(aa-yo); Rendille (ay-o); Boni(aay-ò); Baiso(ay-o); Oromo(aayy-oo); Konso(aayy-o); Haddiyya (ayy-a "walaasha"); Burji(aayy-oo); Saho-Afar(aay-a "abow-abay").
* Awr	:-	Saho(awr "dibi"); Somali(awr); Rendille (or"awr iyo dibi"); Boni(oor "labka maroodiga") Basenech(awr-io) ; Oromo(oor-oo); "Awrta la rarto").
* ayo	:-	Saho(ay); Somali(ay-o); Oromo(ce-nnu); Konso iyo Gidole (ay-nu); konso(ay-sha "halka"); Sidamo(ay); Haddiya(ay).
* lo'	:-	Afar lo-w); Somali (lo'); Oromo(looni); Konso(low-aa); Gidole(loh-a); Dullay (lo'-a); Dasenech(lo).

5.
AFAFKA OMO-TANA

Omo - Tana waxaa lagu magacaabay qayb ka mid ah afafka kushitikada Bari oo lagaga hadlo dhulka ballaaran ee u dhexeeya labada webi Omo iyo Tana amaba inta u dhaxaysa harada Turkana(Rodolf) ilaa badda Hindiya. Marka soomaalida laga saaro midna dadkiisu kama badna 20.000 oo qof.

Magacan waxaa dhowaan u bixiyey afafkan aqoon-yahan Jarmal ah, Héne (I976b), isagoo ka shidaal qaadanayo magacii ahaa "Macro-Somali" ee horay caalim kale mareykan ah, Fleming (I964), u bixiyey Soomaali Rendille iyo Baiso wada jirkooda. "Somaloid" ayuu u bixiyey khabiir kale maraykan ah, Bender (I97I).

5.1. Afafka

Afafka Omo - Tana waxaa ka mid ah:- Soomaali, Aweera, Rendille, Baiso, Dasenech(Galab), Elmole, Arbore iyo dhowr lahjadood.

5.1.1. Aweera (Boni)

Aweera (Boni): waa afka aad ugu dhow af Soomaaliga; waxaa ku hadla dad ugaarsata iyo beeraley isku jira ah, waxayna deggan yihiin inta u dhaxaysa webiga Tana(degmada Lamu) iyo xuduudda Soomaaliya iyo Keenya.

5.1.2. Rendiile

Rendille:- waxaa ku hadla dad raacata ah oo deggan woqooyi Keenya, siiba harada Turkana agteeda(Degmada Marsabad xaggeeda Koonfureed). Tirada dadka afkaas ku hadla waa in aan ka badnayn I5.000.

5.1.3. Baiso

Baiso :- ku hadlayaasha afkaan waa dad tiradoodu aad u yartahay waxayna deggan yihiin jasiirad ku dhex taalla harada Margarita (Abaya) oo lag helo koonfur-Dhexe ee Itoobiya.
Afka ka sokow culimadu waxayba qirsantahay in qolodaan aad u shabahdo soomaalida xagga quruxda muuqaalka.

5.1.4. Galaboid

Dasenech, Elmolo iyo Arbore:- saddaxdaan af waxaa laysku yiraahdaa"Galaboid", waxaana lagaga hadlaa hareeraha harada Turkana. Dhawaan ayaa Prof. Hans Sasse iyo B. Heine ay ka gun gaareen in saddexdaa af ay u dhow yihiin af Soomaaliga.

5.1.5. Soomaali

Af-Soomaaliga waxaa lagaga hadlaa Soomaaliya, Jabuuti, Ogadeeniya, woqooyi kiinya iyo hareeraha webiga Tana.

Toddobadaan af oo laysku yiraahdo Omo-Tana meelo badan ayey aad isugu egyihiin sidaan tusaalaha hoos idinku tusidoono:-

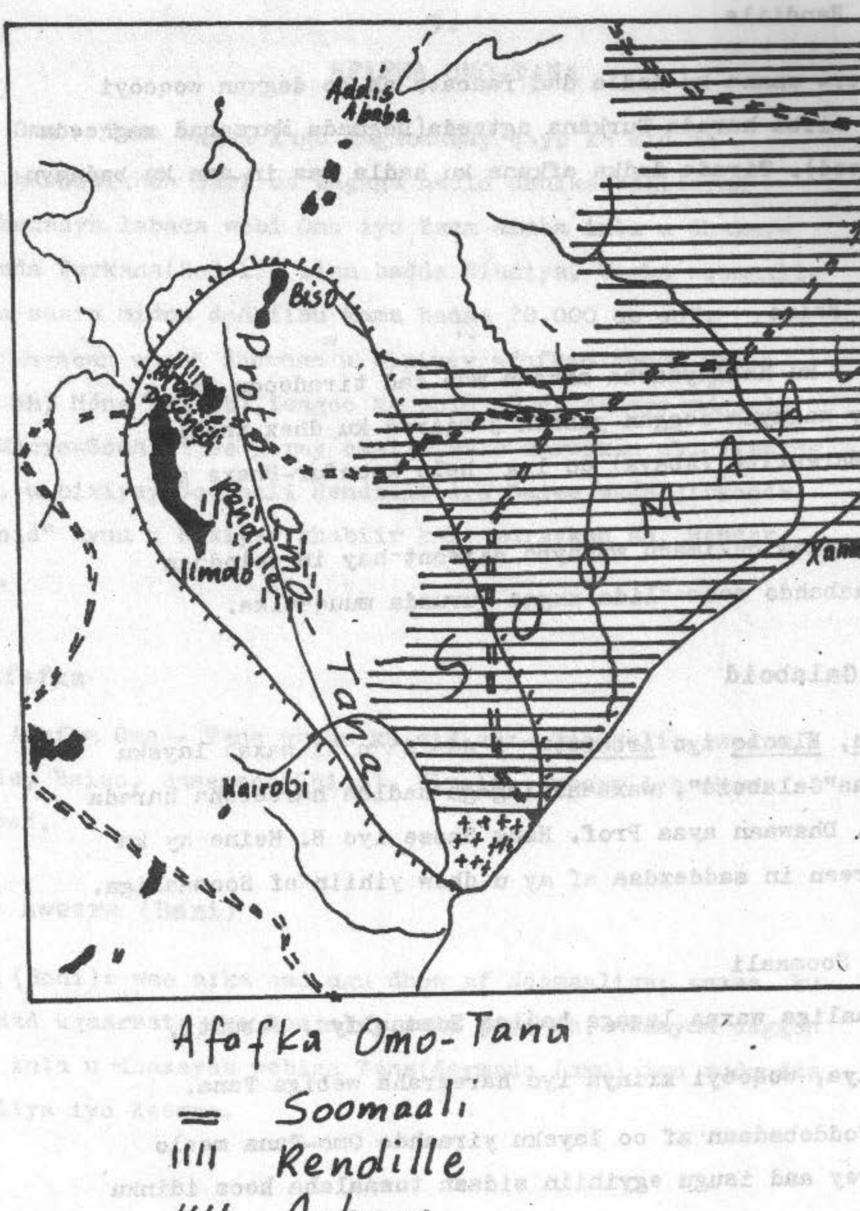
Addis Ababa
Biso
Proto-Omo-Tana
Arbore
Dasenech
Rendille
Ilmdo
Nairobi
SOOMAALI
Xamar
Afafka Omo-Tana
Soomaali
Rendille
Arbore
Dasenech
Aweer a

Meelaha ay afafkaani isaga egyihiin waxaa ka mid ah tirada :-

Soomaali		Aweera	Rendille	Baiso	Galab
Waqooyi	Koonfur				
Kow.	Kow	Koog/koon	Kow	koo	takac
laba	lama	low	lama	lama	nama
saddex	sedde	sidde	seyyah	seed(i)	sede
afar	afar	afar	far	afar	afur
shan	shan	shan	shan	ken	cen
lix	li(h)	leh	lih	le	le
toddoba	todoba	diddow	teyba	todoba	tiyya
siddeed	siyeed	siyyed	siyyed	siddeed	siet
sagaal	sagaal	sagaal	sagaal	saagaal	saal
toban	tumun	taman	tomon	tomon	tommon

Haddaan wax ka soo qaadano ereyada ay isaga egyihiin waxaa ka mid ah:-

Soomaali	Aweero	Rendille	Baiso	Dasenech	Elmolo	Arbore
adi(ga)	adi	ati	ati	-	-	-
madax	mada	matax	mete	me	mete'	mete
kuf	kuf	kuf	-	kuf	kuf	kuf
ilig	ilk-e	ilakh	ilko	-	ilk-o'	ilk-wa
shimbir	shimir	c̲imbir	kimbiri	kimi-dd'i	-	kirmate
biyo	biy-o	bic̲-e	bek-e	bi-e	bec̲e'	biye-e
qab	ob	-	-	g'o-(b)	op	keb-
arbe-(maroodi)	-	arab	-	arab	arap	arb-a
dib(dabo)	tib	dub	deb-e	dum	dup	-
diid	tiid	diid	diide	diit	-	did
xidid	hiid-e	xiy	hidid	hiz	huw-e	huyob-o
day	day	-	-	-	doy	doy
kac	ki'-i'	-	-	ke'-	ke'-	-
luqun	nu'un'	lukhun	(margi)	luu-tii	luk	luko
laf	laf	łof	lef	af-itti	laf-a	laf
il	il	il	il-i	il	il	-
carrab	arab	harrab	erreb-i	'ere	errep	-
min	min	min	min	-	min	-
tum-	tum-a	tum-	-	tun	-	-

Soomaali	Aweerq	Rendille	Baiso	Dasenech	Elmolo	Arbore
Xundhur	hanuur	handhar	(ufufo)	'onyir	unyur	-
is-a(ga)	ii	iç-e	is-ce	-	is	-
qod-	od-	khud-	oshe	g'ot	-	-
waaq	wah	wakh	naa	waaq	waak	-
wac	wa'-	wakh	uume	we'-	we'	-
naas	n'as	naxas	naas-i	-	-	wer
dheg	d'eg	dhog	-	-	tekai	-
fur-	fur-	fur-	-	fur-	-	-
col	ol	xol	-	-	is-olol	-
wadne	wenn'e	weyn-a	wodne	wezin-ni	-	-
qufac	ufa'	-	ufee	g'uf-	yu-f	-

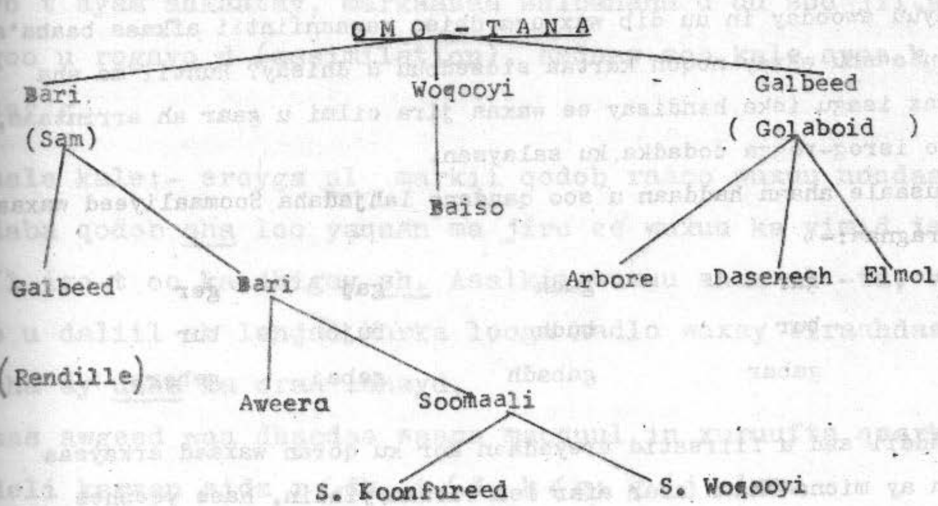

6.
AFAFKA SAM

Waxaa layska yiraahdaa afafka Sam qaybta bari ee afafka Omo-Tana.

Afafkaani waxay ka koobanyihiin Soomaaliga, Rendille iyo Aweero iyo lahjado.

Aad bay isaga dhowyihiin afafka Sam xagga naxwaha, ereyada iyo fonolojigaba.

Heine (1978), isagoo baaritaan'aad u cilmiyeysan ku sameeyey saddaxdaan af oo uu ku magacaabay Sam, wuxuu helay siduu u dhisnaa afkii hore ee Sam (Proto-Sam) intuusan kala bixin, qiyaastii 2300 oo sano haatan laga joogo. Haatan ma jirto cid ku hadasho afkaas, hase yeeshee Heine isagoo kaashanaya isrogrogga codka ayuu awooday in uu dib wax uga dhiso qawaaniintii afkaas baaba'ay. Su'aashu waxay noqon kartaa sideedbuu u dhisay? Runtii ma aha wax isagu iska hindisay ee waxaa jira cilmi u gaar ah arrintaas, oo isrog-rogga codadka ku salaysan.

Tusaale ahaan haddaan u soo qaadano lahjadaha Soomaaliyeed waxaan aragnaa:-

gar	gadh	gaj	ger
bur	budh	buj	bur
gabar	gabadh	gabaj	geber

Haddii aad u fiirsatid ereyadaan kor ku qoran waxaad arkaysaa in ay micna ahaan afar afar isu racsan yihiin, hase yeeshee dhawaaqoodu in yar kala duwan yahay. Kala duwanaantaas waxaa keenay shibanayaasha kala ah: r, dh, j.

Cilmiafeed yahannadana waxay aaminsantahay in saddexdaan shibane isbeddelkoodu macquul yahay, ayna sax yihiin, waxaana keena isbeddelkaas waqtiga iyo degaanka.

Haddaan sii faahino is rog-rogga xarfaha waxaan ognahay in af Soomaaligu uu leeyahay laba qodob -ta iyo -ka (dheddig, lab). Shibanaha t wuxuu isu rogi karaa d, shibanaha k na g.

Tusaale:-

naag- ta ________________ bad -da

nin -ka ________________ buug -ga

Waxaan ogsoonnahay oo kale in ereyga badda uu dhaddig yahay, asalkiisii hore wuxuu ahaa bad -ta. isqabadka labadaa shibane d iyo t ayaa adkaatay, markaasaa shibanaha d uu soo jiitay t isagoo u rogayo d (assimilation), sedaas soo kale ayaa k isugu rogtay g.

Tusaale kale:- ereyga ul markii qodob raaco wuxuu noqdaa usha. Haddaba qodob sha loo yaqaan ma jiro ee wuxuu ka yimid isaqaba-dka l iyo t oo ka dhigay sh. Asalkii wuxuu ahaa ul -ta, waxaana toos u daliil ah lahjad Marka looga hadlo waxay tiraahdaa ulta, meesha ay usha ka oran lahayd.

Sidaas awgeed waa dhacdaa waana macquul in xuruufta qaarkood is beddeli karaan sida r<dh, t<d, k<g; g<j iwm.

6.1. Fonolojiya

Afafka Sam waxay wadaagaan shibanayaashaa:-

b, c (ch Ing.), d, dh, f, g, h, x, k, l, m, n, q, r, s, t, w, y, z, c.'

Shibanayaasha is qabta waxay yihiin: mb, ndh, ng, mm, nk, ns, iyo l + shibanayaasha codka lahayn. Shaqalladu waa shan gaa-gaaban iyo shan dhaa-dheer.

6.2. Naxwaha

Isku xigga curiyayaasha weerta;-

I. Curiyayaasha gundhigga u ah weerta waxayu dhisan yihiin sidaan : fale + la fale + fal (S. C. V.)

Tusaale:-

Ren:- Makhabal w'él -e j'ex -e (ninku wiil buu dilay).
S. O. V

Aweero:- déék -a òy k'i-difit -a (wiilku eyga buu dilay)
S O. V.

Soomaali :- Sagal muus bay cuntay
S. O. V.

Maay :- Geberta tar̂aa-waa aanti (gabadha beer bay cuntay).
S. O. V.

2) Horjoogayaashu (Prepositions) waxay ka horreeyaan falka, waxayna ka dambeeyaan falaha iyo la falaha.
3) Curiyayaasha weydiintu badanaaba falkay ka hormaraan.
4) Falkaaliyayaasha waxay raacsan falka weyn.
5) Qurubka lahaashaha (genetive) wuxuu gadaal ka raacaa magaca lehaha.
6) Kooxda falkabayaasha(adverbial phrase) waxay ka hormaraan falka.
7) Sifada tilmaamayaasha iyo magac uyaalada lahaha waxay gadaal ka raacaan magaca, aanu ku jirin tirada oo magaca ka hormarta.
8) Astaanta goorraynta(tense) iyo qaabka falka badanaaba falka ayey raacaan.
9) Magac-uyaallada la falaha falka ayey ka hormaraan.
10) Astaanta diiddada falkay ka hormartaa, marna inta ay ka hormarto ayeyna ka dambaysaa.

Waxa keliya ee aad uga kala geddisan yihiin afafkaan Sam xagga israaca ereyada waa tirada.
Soomaali iyo Aweero tirada magaca ayey ka hormariyaan, Rendillese tirada ayay dambey siiyaan.

Bal aan in yar oo tusaalooyin ah aan ka soo qaadano meelaha kale ay saddaxdaan af isaga egyihiin iyo siduu ahaa afka ay ka soo askumeen asalkeedi (Proto-Sam).

6.2.1. Magacyada

Magacyadu marka ay wadar yihiin qaarkood waxay leeyihiin dib-kabe oo ah "-o".

Marka magaca dhaddiga'ah uu noqdo wadar wuxuu isu rogaa lab.

(Xaruufta hoos ku qoran waxay ka joogaan magacyo la soo gaabiyey: R. = Rendille, S.= Soomaali, A.= Aweera, M. = Maay (lahjadda G. Baay) dh= dhedig , L.= lab.

*dheg, *dhe -go dh/L	R. ḍhog,	dhog'ò	dh/L
	S. dheg,	dhego	"
	A. 'deg,	'd'ege	"
	M. dheg,	dheg -a	"
*far, *far -o dh/L	R. far,	farr'o	l/l
	S. far,	faro	dh/l
	A. far,	fare	dh/l
	M. far,	farnò	dh/l
*kab, *kab -o dh/l	R. kob;	kob'o	dh/l
	S. kab,	kabo	dh/l
	A. kòb,	k'obe	dh
	M. kab,	kabe'	dh/l
*laf, *laf -o dh/l	R. laf,	laf-o	dh/l
	S. laf,	lafo	dh/l
	A. laf,	lafe	dh/l
	M. laf,	lafe	dh/l

Nooc kale oo magacyadu wadar ku noqdaan waa marka uu magacu alanleey yahay(monosyllabic) oo uu labalaabmo. Magaca noocaas ahi markuu wadar yahayba waa lab.

*dab	*dabab	R. dab < dab'ab
		S. dab < dabab
		A. tob
*diim	*diimam	R. dim < diim'am
		S. diin(ka) < diiman
		A. tin
		M. di-diin
*sam	*saman	R. Sam < sam'am
		S. san < sanan
		A. San
		M. san
*weil	*weilal	R. wél nyakhut(caruur)
		wel < weil'al(nirgo)
		S. wiil < wiilal
		A. 'd'éék, wiil'a
		weel, < wesh
		M. weel,

Magacyada labanlaabma waa kuwa halka alan leh, mar walibana waa lab ha ahaato markay keli keli yihiin iyo marka ay wadar yihiin. Waxaana labanlaabma shibanaha ugu dambeeya iyadoo had iyo goor uu ka horraynaayo shaqalka "-a-".

S i f a d a :-

Sifada waxay gadaal ka racdaa magaca ay sifaynayso, markay sifadu fal noqoto mooye marka kale jinsiga magaca xiriir lama laha, Magacu hadduu lab yahay iyo hadduu dheddig yahayba sifadu isma beddesho (sida nin weyn, naag weyn).
Markay wadar noqonaysana waxaa la labanlaabaa alanta hore.

*wein	*wa-wein	R.	wen	<	wew'en
		S.	weyn	<	waa-weyn
		A.	wii	/	wiin
		M.	wiin	<	wà-wiin
*dheer	*dher-dheer	R.	dher	<	dherdh'er
		S.	dheer	<	dhaa-dheer
		A.	'd'eer		
		M.	dheer	<	dhe-dheer
*yar	*yer-yer	R.	yery'er		(dhuuban)
		S.	yer	<	yer-yer
		M.	yer	<	yer-yer

6.2.3. Tirada

Proto-Sam	Rendille	Aweera	Soomaali	maay
Kow	kow	kow	kow	kow
lamma	l'ama	low	labo	lamma
sizzax	s'éyyax	sidde siddah	saddex	seddé
x'afar	'afar	afar	afar	afar
can	can	shan	shan	shan
lix	lix	lih,li'	lix	li'
t(sh)zzoba	teeb'a	didd'ou	toddoba	todobə
sizy'éét	siyy'ét	siyyééd	siddeed	siyeed
saagal	saag'al	s'aagal	sagaal	sagaal
tomm'an	tom'on	tam'an	toban	tummun

6.2.4. Tilmaamayaasha

Tilmaamyaasha waxaa ka hormara sumadda jinsiga oo ah k-iyo t-, oo kale leh labka iyo dhaddigga, kuwaasoo la xiriiraan hadba siduu yahay magaca ay tilmaamayaashu la socdaan.

Proto-Sam	Rendille	Soomaali	Aweera	Maay- Maay
L./ dh.				
K-/ t-an(kan dhow)	K/ t-an	K/t- an	K/t-	K/t- an
K / t- a(kan fog)	-a	-a	-a	-a
K/ t-aas(kaas dhow)	-as	-aa(s)	-	-aas
K/ t-oo(kaas fog)	-	-oo	-'oo-he	-
K/ t-ii(kaas tagto)	-i	-ii	-ii	-ii
	-us	ieer		

6.2.5. Macag u yaallada

Magac-uyaallada madaxbanaan:-

Proto-Sam	Rendille	Soomaali	Aweera	M. Maay
ani	ani	ani(ga)	ani	anà
ati	ati	adi-(ga)	ati, adi	adà
usu	usu- us	isa- usa-(ga)	use, us	usà
ice	ice	iya- (da)	ii	iye, ii
inno	inno	inna-(ga); anna-(ga)	-	unnà
atin	atin	idin- (ka)	-	isin
ico	ico	iya- (ga)	iyo	iyo

Magac u yaallada lehiga:-

Magac u yaalka lihiga wuxuu raacaa magaca uu sifeynaaya oo ay isku sinjigana yihiin. Horkabka sinjiga waa k- iyo t- oo kale leh labka iyo dheddigga.

	Proto-Sam	Rendille	Aweera	Soomaali	M. May
K. I.	K/t-ay	K/T-aya	K/t-e	K/t-ay	K/t-ay
2.	axa	-axa	-aha	-aa	-aa
3.	l.-iis	-isa	-is	-iis	-iishe
	dh.-eedh	-ice-edhe	-ee'e	-eed	-iishe
W. I.	-eena	-eena	-ani	-eena	-aan
		-anya	-	-yo	-
2.	-iin	-iina	-eni	-iina	-iin
3.	-ood	-ico-odha	-oo'd	-oo,-ood	-iisho,

6.2.6. Qof maqabaha "La"

Magac u yaalka qof-maqabaha "la" wuxuu ka joogaa fale aan la aqoon:-

	R.	S.	A.	M.
-	la-	la	l-	la

6.2.7. FALKA

Xagga falalka wax yaaba badan ayey wadaagaan afafkaan sida dibkabayaasha oo aad isugu eg.

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	'iradh -a
K. I. *-a	Soomaali	:-	aad - aa
	Aweero	:-	àd'edh -a
2. *-ta	Rendille	:-	'ira -ta
	Soomaali	:-	aad -daa
	Aweero	:-	àd'e -ta
	Rendille	:-	'irt-a
3. 1. *-a	Soomaali	:-	aad -aa
	Aweero	:-	àd'ed -a
3.dh. *-a	Rendille	:-	ire -ta
	Soomaali	:-	aad -aa
	Aweero	:-	àd'e -ta

Falalka horkabayaasha leh weli wax baa ku dambeeya afafkaan. waxaa kaloo wadaagaan habka falka looga dhigo farriinley:-

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	argar / 'arga
	Soomaali	:-	arag / arkaa
*arg / *arg-a	Aweero	:-	ark / 'arka
	M.May	:-	arag / aragaa

	Rendille	:-	dhis / dh'isa
	Soomaali	:-	dhis / dhisaa
*dhis/ dh'isa	Aweera	:-	'dis/ 'd'isa
	M. May	:-	dhis/ dhisà
	Rendille	:-	gel/ g'ela
	Soomaali	:-	gel/ gelaa
*gal / g'ala	**Aweera**	:-	kal/ k'ala
	M. May	:-	gel/ gelà
	Rendille	:-	jit/ j'ita
	Soomaali	:-	jiid/ jiidaa
*giit/ g'iita	Aweera	:-	shiid/ shiida
	M. May	:-	jiid/ jiidà
	Rendille	:-	wax/ w'awa
	Soomaali	:-	wac/ wacaa
*Wac / w'aca	Aweero	:-	wa'/ w'a'a
	M. May	:-	weer/ weerà
	Rendille	:-	Xaw'al/ Xaw'ala
	Soomaali	:-	Xabaal/ xabaalaa
*xaw'aa/xaw'aala	Aweera	:-	haw'aal/ haw'aala
	M. May	:-	habaal/ habaala

	Rendille	:- K'ale(y)
	Soomaali	:- Kaalay / Kaaliyaa
*K'ààlei/kààl'eià	Aweero	:- K'ààle/ kààl'ia
	M. May	:- Kooy / kooyà
	Rendille	:- bixi
	Soomaali	:- bixi / bixiyaa
*bixi	Aweero	:- b'ihi/ bih'ia
	M. May	:- bih / biyà
	Rendille	:- uri / urso
	Soomaali	:- urso/ ursadaa
*ur-i / urs-so	Aweero	:- h'à-uri / urso
	M. May	:- ursoy / ursada
	Rendille	:- nefsò / nefs'àdha
	Soomaali	:- neefso/ neefsadaa
*neef-s-o/neef-s-idha	Aweero	:- neefso/ neefs'i'da
	M.May	:- neebsoy/ neebsada
	Rendille	:- kh'abo
	Soomaali	:- qabo / qabtaa
*qab-o / qab-dha	Aweero	:- 'obo / o'u'da
	M. May	:- qoboy / qoboda

Proto - Sam:-

Proto-Sam	Language		Form
	Rendille	:-	bixi
	Soomaali	:-	bixi / bixiyaa
* bixi	Aweero	:-	b'ihi / bih'ia
	M. May	:-	bih / biyà
	Rendille	:-	uri /urso
	Soomaali	:-	urso / ursadaa
*ur-i / urs-so	Aweero	:-	h'à-uri / urso
	M.May	:-	ursoy / ursada
	Rendille	:-	nefsò / nefs'àdha
	Somali	:-	neefso / neefsadaa
*neef-s-o/neef-s-idha	Aweero	:-	neefso / neefs'i'da
	M. May	:-	neebsoy / neebsada
	Rendille	:-	kh'abo
	Soomaali	:-	qabo / qabtaa
*qab-o / qab-dha	Aweero	:-	'obo / o'u'da
	M. May	:-	qoboy/ qoɓoda
	Rendille	:-	dh'ikho / dh'ikhda
	Soomaali	:-	dhaqo / dhaqdaa
* dhaq-o	Aweero	:-	'd'a'o / 'da'a'da
	M. May	:-	dhaqoy / dhaqadà

Ereyada:-

Ereyadaan hoos ku taxan waxay ka mid yihiin kuwa Soomaalida, Rendille, Aweera iyo lahjada Maay ay wadaagaan, asalkooduna isku meel buu ka soo jeedaa:-

Proto-Sam:-

*adhi	Rendille :-	'adhi
	Soomaali :-	adhi(ari)
	Aweera :-	'ire
	Maay :-	ereŋ
*af	Rendille :-	Af
	Soomaali :-	af
	Aweera :-	af
	Maay :-	af
*'afar	Rendille :-	'afar;af'âr
	Soomaali :-	afar
	Aweero :-	afar
	Maay :-	afar
*-axa(k/t-aa-da/ga)	Rendille :-	-axa
	Soomaali :-	-aa
	Aweero :-	-aha; -a'
	Maay :-	-aa

Proto-Sam:-		
*'angég	Rendille:-	'ungag
	Soomaali:-	engeg-an
	Aweero :-	-aneg
	Maay :-	-engeg
*ani	Rendille:-	ani; an
	Soomaali:-	ani(ga);aan
	Aweero :-	ani; an
	Maay :-	anà, anna
*arg/ arga	Rendille:-	'argar / 'arga
	Soomaali:-	arag
	Aweerα :-	'ark; 'arka
	Maay :-	arak
*ati, at	Rendille:-	ati; at
	Soomaali:-	adi-(ga); aad
	Aweerα :-	ati, adi; at, ad
	Maay :-	adə,
* àūr	Rendille:-	ȇr, wadar our'ār
	Soomaali :-	awr, wadar awr
	Aweero :-	ōor(lab maroodi)
	Maay :-	oor(awr badan)

*-ay(k/t-ay-da/ga)	Rendille	:-	-aya
	Soomaali	:-	-ay
	Aweero	:-	-e
	Maay	:-	kiik/tiit-ay
*barkey	Rendille	:-	barki, wadar barkiyo
	Soomaali	:-	barke
	Aweero	:-	–
	Maay	:-	barshə
*been	Rendille	:-	b'één; wadar been'ò
	Soomaali	:-	been
	Aweero	:-	b'ée; b'éen
	Maay	:-	beeŋ
*bic̲e	Rendille	:-	bic̲'é; wadar bicey'ò
	Soomaali	:-	biyo
	Aweero	:-	biy'o
	Maay	:-	biyà
*bixi	Rendille	:-	bixi
	Soomaali	:-	bixi
	Aweero	:-	b'ihi / bih'ia
	Maay	:-	bih

roto-Sam:-

	Rendille:-	bir
	Soomaali:-	bir
* bir	Aweero :-	bir
	Maay :-	bir
	Rendille:-	boqol
	Soomaali:-	boqòl
* boqol	Aweero :-	b'òk'ol
	Maay :-	bogol
	Rendille:-	bun
	Soomaali:-	bun
* bun	Aweero :-	bun
	Maay :-	bun
	Rendille:-	bux
	Soomaali:-	buux
* buux	Maay :-	buuh
	Rendille:	buxi
	Soomaali:-	buuxi
* bùùx-i/bùùx-ic̱à	aweero :-	b'ùùhi/bùù'ia
	Maay :-	buuy

	Rendille :-	kab'il; wadar kabitò
	Soomaali :-	shabeel
*cab'eel	Aweero :-	shub'éél
	Maay :-	Shebeel
	Rendille :-	cek
	Soomaali :-	sheeg
*ceek	Aweero :-	shée
	Maay :-	sheeg
	Rendille :-	can
	Soomaali ;-	shan
*can	Aweero :-	shàn
	Maay :-	shan
	Rendille :-	cel'é
	Soomaali :-	shalay
*Celei	Aweero :-	shàle, sh'éle
	Maay :-	sheley
	Rendille :-	cil'im
	Soomaali :-	shilin
*cilmi	Aweero :-	shilin
	Maay :-	shilin

	Rendille:-	<u>c</u>imbir, wadar <u>c</u>imbir'ò
	Soomaali:-	shimbir; shimbiro
* <u>c</u>imbir, W. cimbir-o	Aweero :-	sh'imbir
	Maay :-	shimbir
	Rendille:-	dub
	Soomaali:-	dabo
* daib	Aweero :-	tib
	Maay :-	dub
	Rendille:-	d'ato
	Soomaali:-	di'id
* da'	Aweero :-	ta'
	Maay :-	(qubusha)
	Rendille:-	dim, wadar diim'am
	Soomaali:-	diin, diiman
* diim, W. diim-am	Aweero :-	tin
	Maay :-	diin
	Rendille:-	dub
	Soomaali:-	dub(dubid)
* dub	Aweero :-	tub.tùba
	Maay :-	dub

Proto-Sam:-		
*dhagax, W. dhagax	Rendille	:- dhag'ax,wadar dhag'ax
	Soomaali	:- dhagax,wadar dhagax, dhagxaan
	Aweero	:- 'dak'àc̲e
	Maay	:- (shiid)
*dhaq-o	Rendille	:- dh'ikho/dhi'ikhdha
	Soomaali	:- dhaqo/dhaqdaa
	Aweero	:- 'd'à'o / 'dà'àda
	Maay	:- dhaqoy / dhaqadà
*dharbax	Rendille	:- dh'àrbax
	Soomaali	:- dharbaax
	Aweero	:- 'darb'âh/'darb'âha
	Maay	:- dharbaan
*dheg, W. dheg-o	Rendille	:- dheg, wadar dheg'ò
	Soomaali	:- dheg, wadar dhego
	Aweero	:- 'deg, wadar d'ege
	Maay	:- dheg, wadar dhegé
*dhel	Rendille	:- dhel
	Soomaali	:- dhal
	Aweero	:- 'del / 'd'éla
	Maay	:- dhel

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	dh'iri, wadar dhiri'ò
	Soomaali	:-	dheri
* dheri	Aweero	:-	'derg, 'derge
	Maay	:-	dherə'
	Rendille	:-	dh'àrag
	Soomaali	:-	dhereg
* dh'éerag	Aweero	:-	'derek / 'd'érka
	Maay	:-	dhereg
	Rendille	:-	dhig, wadar dhiig'ag
	Soomaali	:-	dhiig
* dhiig	Aweerq	:-	'diig
	Maay	:-	dhiig
	Rendille	:-	dhis / dh'isa
	Soomaali	:-	dhis / dhisaa
* dhis / dh'isà	Aweero	:-	'dis/ 'd'isa
	Maay	:-	dhis/ dhisé
	Rendille	:-	dhòb, dh'ob
	Soomaali	:-	dhoobo
* dhoobo	Aweero	:-	dhoobe
	Maay	:-	dhoobé

Proto-Sam:-		
*fadhdhiso	Rendille :-	fiđdiso
	Soomaali :-	fadhdhiiso, fariiso
	Aweero :-	fir'iiso
	Maay :-	fadhew`
*far,W.far-o	Rendille :-	fa͡r, wadar farr'ō
	Soomaali :-	far, wadar faro
	Aweero :-	far, wadar fare
	Maay :-	far, fara`
*Fiiri	Rendille :-	fiiri
	Soomaali :-	fiiri
	Aweero :-	fiire
	Maay :-	fiiri`
*fool	Rendille :-	fol
	Soomaali :-	fool
	Aweero :-	fòol
	Maay :-	fool
*fur	Rendille :-	fur
	Soomaali :-	fur
	Aweero :-	fur
	Maay :-	fur

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	gaal, wadar gall'al
	Soomaali	:-	geel-a
*gaal	Aweero	:-	g'aal
	Maay	:-	gaal-a
	Rendille	:-	gas, wadar gas'o
	Soomaali	:-	gees, wadar geeso
*g'àés	Aweero	:-	k'aas(gows)
	Maay	:-	gaas, gaasà
	Rendille	:-	gêl / g'ela
	Soomaali	:-	gal/ galaa
*gal/g'āla	Aweero	:-	kal/ k'ala
	Maay	:-	gel/ gela'
	Rendille	:-	garg'êr
	Soomaali	:-	gargaar
*gàrg'âr	Aweero	:-	Kark'ar-s
	Maay	:-	gergaar
	Rendille	:-	g"arb, wadar garb'o
	Soomaali	:-	garab, wadar garbo
*g'arab,w.gerb-o	Aweero	:-	k'arub,wadar karoobt'e
	Maay	:-	garab, garbà

Proto-Sam:-

*gar-o	Rendille	:-	g'àro
	Soomaali	:-	garo
	Aweero	:-	-
	Maay	:-	goroy
*gât/g'àtà	Rendille	:-	g'àto / g'àdha
	Soomaali	:-	gad / gadaa
	Aweero	:-	kâd / k'àda
	Maay	:-	ged / gedà
*geiz,w.geiz-o	Rendille	:-	gey, wadar gey'ò
	Soomaali	:-	geed, wadar geed-o
	Aweero	:-	k'ée, wadar keet'e
	Maay	:-	geed, geedà
*giit/ giita	Rendille	:-	jit / j'ita
	Soomaali	:-	jiid/ jiidaa
	Aweero	:-	shiid / shiida
	Maay	:-	jiid / jiidà
*g'ilib	Rendille	:-	j'ilib, wadar jilb-ò
	Soomaali	:-	jilib, wadar jilbo
	Aweero	:-	sh'ilub, wadar shilibtàa
	Maay	:-	jilib, wadar jilbà

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	jit / wadar jit'at
	Soomaali	:-	jid/ wadar jidad
* git,w.gitat	Aweero	:-	shid, wadar dhitte
	Maay	:-	jid, gidà
	Rendille	:-	gôy
	Soomaali	:-	goy
* gôy	Aweero	:-	kôy
	Maay	:-	goy
	Rendille	:-	gùb / g'uba
	Soomaali	:-	gub / gubaa
* gùb / g'ùbà	Aweero	:-	kùb / k'ùba
	Maay	:-	gub / gubà
	Rendille	:-	gud'ùùd
	Soomaali	:-	guduud
* gud'ùùd	Aweero	:-	kuduud-a
	Maay	:-	guduud
	Rendille	:-	aa
	Soomaali	:-	haa
* haa	Aweero	:-	haa
	Maay	:-	haa
	Rendille	:-	hâr
	Soomaali	:-	xaar
* haar(shuban)	Aweero	:-	haar
	Maay	:-	haar

Proto-Sam:-

Proto-Sam	Language	Form
*hàb'aar	Rendille :-	ab'âr
	Soomaali :-	habaar
	Aweero :-	haw'aar
	Maay :-	habaar
*hamhaam-s-o	Rendille :-	am'aaso
	Soomaali :-	hamhamso(hamaanso)
	Aweero :-	hamaamso
	Maay :-	hamhamso
*handh'uur	Rendille :-	handh'ur
	Soomaali :-	xundhur
	Aweero :-	hundhur
	Maay :-	hundhur
*hanz'uf	Rendille :-	hanj'uf
	Soomaali :-	candhuuf
	Aweero :-	hany'ùf
	Maay :-	haɲjuuf
*hēl	Rendille :-	hel
	Soomaali :-	hel
	Aweero :-	hel
	Maay :-	hel

Proto-Sam:-

* hib'één	Rendille	:-	ib'éen
	Soomaali	:-	habeen-ka
	Aweero	:-	haw'en-ka
	Maay	:-	hamiiŋ
* hor	Rendille	:-	hor
	Soomaali	:-	hor -ta
	Aweero	:-	hor-t'ééd
	Maay	:-	hortà
* horei	Rendille	:-	or'éi
	Soomaali	:-	horay
	Aweero	:-	hor
	Maay	:-	hor
* xadh'aadh	Rendille	:-	xadh'âdh
	Soomaali	:-	xadhaadh(xaraar)
	Aweero	:-	har'eer
	Maay	:-	haraar
* xat	Rendille	:-	xat
	Soomaali	:-	xad
	Aweero	:-	had
	Maay	:-	had

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	haw'al
	Soomaali	:-	xabaal
*xawaal	Aweero	:-	hawaal
	Maay	:-	hawaal
	Rendille	:-	xidh
	Soomaali	:-	xidh(xir)
*xidh	Aweero	:-	ḥir ,
	Maay	:-	hir
	Rendille	:-	xiy, wadar xiy'ày
	Soomaali	:-	xidid, wadar xidido
*xiiz	Aweero	:-	d'iiḍe, wadar diitte
	Maay	:-	hidid, wadar hididà
	Rendille	:-	x'ùri
	Soomaali	:-	khuuri
*xùùri	Aweero	:-	kuuri
	Maay	:-	kuuri`
	Rendille	:-	ic̲e
	Soomaali	:-	iya-da
*ic̲e	Aweero	:-	ii
	Maay	:-	iyye,ii

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	i<u>c</u>e
	Soomaali	:-	iya -ga
*i<u>c</u>o	Aweero	:-	iyo
	Maay	:-	iyyoo
	Rendille	:-	-isa
	Soomaali	:-	-iisa
*K/t-iisa	Aweero	:-	-is
	Maay	:-	iishé
	Rendille	:-	il, wadar indho
	Soomaali	:-	il, wadar indho
*il	Aweero	:-	il, wadar inne
	Maay	:-	il, wadar indhò
	Rendille	:-	il'im, wadar ilm'o
	Soomaali	:-	ilmo
*ilm,w.ilm-o	Aweero	:-	ilme
	Maay	:-	iliṇ
	Rendille	:-	-imi(t)
	Soomaali	:-	imid
*imit	Aweero	:-	iaad
	Maay	:-	(kooye)

Proto-Sam:-

*in'àn,w.alb-	Rendille	:-	in'àm, wadar albe
	Soomaali	:-	inan, wadar hablo
	Aweero	:-	hablo, wadar habl'e
	Maay	:-	wadar hablà
*ing'ir	Rendille	:-	inj'ir
	Soomaali	:-	injir
	Aweero	:-	ish-ir
	Maay	:-	injir
*k'ààléi	Rendille	:-	k'ale(y)
	Soomaali	:-	kaalay
	Aweero	:-	k'ààle
	Maay	:-	kooy
*kaati(fal & magac)	Rendille	:-	k'àti
	Soomaali	:-	kaadi
	Aweero	:-	kaad'é-(i)
	Maay	:-	kaadi
*kac	Rendille	:-	kac-i
	Soomaali	:-	kac
	Aweero	:-	ka'
	Maay	:-	kah

Proto-Sam:-

* k'àri	Rendille	:-	K'ari
	Soomaali	:-	kari
	Aweero	:-	k'are
	Maay	:-	kari
* keen	Rendille	:-	keen
	Soomaali	:-	keen
	Aweero	:-	k'éé
	Maay	:-	sheen
* k'ici	Rendille	:-	k'ixi
	Soomaali	:-	kici
	Aweero	:-	k'i'i
	Maay	:-	kih
* kob,w.kob-o	Rendille	:-	kob, wadar kob'o
	Soomaali	:-	kab, wadar kabo
	Aweero	:-	kôb, wadar k'òbe
	Maay	:-	kob, wadar kobò
* kor	Rendille	:-	kôr
	Soomaali	:-	kor
	Aweero	:-	kor
	Maay	:-	kor

Proto-Sam:-			
*kuf/k'ufà	Rendille	:-	kuf / k'ùfa
	Soomaali	:-	kuf / kufaa
	Aweero	:-	kùf / k'ùfa
	Maay	:-	kuf / kufà
*kùl'ààl	Rendille	:-	kul'êl
	Soomaali	:-	kuleyl
	Aweero	:-	kul'éél
	Maay	:-	kuleel
*làmmà	Rendille	:-	l'àma
	Soomaali	:-	laba
	Aweero	:-	lôw
	Maay	:-	lamma
*laf,w.laf-o	Rendille	:-	laf, wadar laf-ò
	Soomaali	:-	laf, wadar lafo
	Aweero	:-	laf, wadar lafe
	Maay	:-	laf, wadar lafè
*libaax	Rendille	:-	libax
	Soomaali	:-	libaax
	Aweer	:-	juwa'a, juwah
	Maay	:-	libe'

Proto-Sam:-		
	Rendille	:- l'òòlyo
	Soomaali	:- lo'
* loi'	Aweero	:- l'òi
	Maay	:- lo'
	Rendille	:- lkh'um, wadar lukhum'ò
	Soomaali	:- luqun, wadar luqumo
* luqum, wadar luqum-o	Aweero	:- n'u'un
	Maay	:- luguŋ
	Rendille	:- maal'im
	Soomaali	:- maalin
* maaḷim	Aweero	:- m'ààl
	Maay	:- maalaŋ
	Rendille	:- màànta
	Soomaali	:- maanta
* mààntà	Aweero	:- m'aan-ta
	Maay	:- maalantuŋ
	Rendille	:- m'àgax
	Soomaali	:- magac
* magac, macg	Aweero	:- m'à'ag
	Maay	:- magà
	Rendille	:- m'alab
	Soomaali	:- malab
* m'àlàb	Aweero	:- m'àlub
	Maay	:- malab

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	mind'ila
	Soomaali	:-	mandiil, middi
* mandiil	Aweero	:-	miind
	Maay	:-	maliinda'
	Rendille	:-	mâr
	Soomaali	:-	meer-san(ku maran)
* mar	Aweero	:-	m'ér-e
	Maay	:-	(ka) mar
	Rendille	:-	mat'ax
	Soomaali	:-	madax
* matax	Aweero	:-	m'àda
	Maay	:-	madà
	Rendille	:-	meel
	Soomaali	:-	meel, meesha
* meel	Aweero	:-	meel, meesh
	Maay	:-	meel
	Rendille	:-	min
	Soomaali	:-	min
* min	Aweero	:-	min, wadar minte
	Maay	:-	miŋ, wadar mintè

Proto-Sam:-			
*mindhiq'ar	Rendille	:-	mindhakh'ar
	Soomaali	:-	mindhicir
	Aweero	:-	mine'er
	Maay	:-	medheer
*mooye	Rendille	:-	m'òye
	Soomaali	:-	mooye
	Aweero	:-	mòoi
	Maay	:-	mooya'
*m'ùgdi	Rendille	:-	m'ùgdi
	Soomaali	:-	mugdi
	Aweero	:-	m'ùtte, m'ugde
	Maay	:-	mugde'
*nà'as, wadar na'as	Rendille	:-	naxas, wadar naxas-ò
	Soomaali	:-	naas, wadar naaso
	Aweero	:-	n'à'as
	Maay	:-	naas, wadar naasa'
*neef	Rendille	:-	neefs'i
	Soomaali	:-	neef
	Aweero	:-	nêf
	Maay	:-	neef

Proto-Sam:-

*soo noqo	Rendille	:-	su-n'òlho
	Soomaali	:-	soo noqo
	Aweero	:-	h'àà-neo
	Maay	:-	ha noqoy
*nuug	Rendille	:-	nùg
	Soomaali	:-	nuug
	Aweero	:-	n'ùùg
	Maay	:-	nuug
*nuug-i	Rendille	:-	n'ùg-so
	Soomaali	:-	nuuji
	Aweero	:-	nuush'ii
	Maay	:-	nuuji'
*k/t -ood	Rendille	:-	-ico-odha
	Soomaali	:-	-ood
	Aweero	:-	-oo'd
	Maay	:-	-iisho
*orrax	Rendille	:-	orr'àx
	Soomaali	:-	qorrax
	Aweero	:-	'ora'; òrah
	Maay	:-	iri
* ôy	Rendille	:-	'òy
	Soomaali	:-	oy
	Aweer	:-	ôy
	Maay	:-	oy

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	khât
	Soomaali	:-	qaad
*qààd	Aweero	:-	àad
	Maay	:-	qaad
	Rendille	:-	khob'ob
	Soomaali	:-	qaboob
*qab'òòb	Aweero	:-	ab'òob
	Maay	:-	qaboob
	Rendille	:-	kh'àbo
	Soomaali	:-	qabo
*q'àb-ò	Aweero	:-	òbo
	Maay	:-	qoboỳ
	Rendille	:-	khanno
	Soomaali	:-	qandho
*qandho	Aweero	:-	ànne
	Maay	:-	qandhà
	Rendille	:-	khan'in
	Soomaali	:-	qaniin
*qan'iin	Aweero	:-	an'iin
	Maay	:-	(ka dheg)

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	kh'òro
	Soomaali	:-	qori
*q'òri	Aweero	:-	òre
	Maay	:-	qorò
	Rendille	:-	khôr/x'òra
	Soomaali	:-	qor/qoraa
*qor/q'òra	Aweero	:-	or/'òna
	Maay	:-	qor/qorà
	Rendille	:-	khùt / x'ùta
	Soomaali	:-	qod / qodaa
*qut / qutà	Aweero	:-	od / òda
	Maay	:-	qod / qodà
	Rendille	:-	rax / r'axa
	Soomaali	:-	raac / raacaa
*raac/r'aaca	Aweero	:-	ra'
	Maay	:-	rah / raha'
	Rendille	:-	rax
	Soomaali	:-	rax
*rax	Aweero	:-	rah
	Maay	:-	rak à

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	rikh
	Soomaali	:-	riqid
*ri(z)iq	Aweero	:-	rii
	Maay	:-	-
	Rendille	:-	roob
	Soomaali	:-	roob
*roob	Aweero	:-	roob
	Maay	:-	roob
	Rendille	:-	saag'àl
	Soomaali	:-	sagaal
*sagaal	Aweero	:-	s'ààgal
	Maay	:-	sagaal
	Rendille	:-	rum
	Soomaali	:-	run
*rum	Aweero	:-	run̂
	Maay	:-	ruɳ
	Rendille	:-	sam
	Soomaali	:-	san
*sam	Aweero	:-	san
	Maay	:-	saɳ

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	somb'òb
	Soomaali	:-	sambab
*samb'òb	Aweero	:-	samb'òbe
	Maay	:-	sambab
	Rendille	:-	sir'ir
	Soomaali	:-	sariir
*sariir	Aweero	:-	se'iir
	Maay	:-	sariir
	Rendille	:-	sax
	Soomaali	:-	sac
*sac	Aweero	:-	sa'
	Maay	:-	sa'
	Rendille	:-	sax
	Soomaali	:-	saa-ka
*sa'a	Aweero	:-	sa'aa
	Maay	:-	(hiraabta')
	Rendille	:-	s'àxab
	Soomaali	:-	sacab
*sacab	Aweero	:-	s'à'àbe
	Maay	:-	(dhannaada)

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	s'ii
	Soomaali	:-	sii
*sii	Aweero	:-	sii
	Maay	:-	si'
	Rendille	:-	s'éyyax
	Soomaali	:-	saddex
*sizzàx	Aweero	:-	seddé; seddeh
	Maay	:-	sedde'
	Rendille	:-	siyy'et
	Soomaali	:-	siddeed
*sizy'eet	Aweero	:-	siyy'éd
	Maay	:-	siyyeed
	Rendille	:-	sox
	Soomaali	:-	sooh
*sooh	Aweero	:-	sooh
	Maay	:-	sooh
	Rendille	:-	soxo
	Soomaali	:-	soco
*soco	Aweero	:-	sò'o
	Maay	:-	so'oy

Proto-Sam:-

Proto-Sam	Language	Form
	Rendille :-	tùs
	Soomaali :-	tus
*tus	Aweero :-	tus'ii
	Maayo :-	tus
	Rendille :-	teeb'a
	Soomaali :-	toddoba
*t(shaqal)zzoba	Aweero :-	didd'òù
	Maay :-	todoba'
	Rendille :-	ul, wadar ul'ò
	Soomaali :-	ul, wadar ulo
*ul, wadar ul-o	Aweero :-	ùl
	Maay :-	ul, ulà
	Rendille :-	uri, urso
	Soomaali :-	urso
*ur-i, urso	Aweero :-	h'à-uri, urso
	Maay :-	ursoy
	Rendille ;-	ur
	Soomaali :-	ur
*ur	Aweero :-	ur
	Maay :-	ur

Proto-Sam:-

Proto-Sam	Language		Form
	Rendille	:-	ur'uuri
	Soomaali	:-	ururi
*ùrùùri	Aweero	:-	eruuri
	Maay	:-	aruuri
	Rendille	:-	usu, us
	Soomaali	:-	usa-(ga)
*usu; us	Aweero	:-	use
	Maay	:-	usà
	Rendille	:-	w'àxa
	Soomaali	:-	wax
*waax	Aweero	:-	waà
	Maay	:-	wal
	Rendille	:-	wal'àl
	Soomaali	:-	walaal
*wàl'ààl	Aweero	:-	wal'ààl
	Maay	:-	walaal-ka
	Rendille	:-	wal'as-aya
	Soomaali	:-	walaasha
*wal'aal	Aweero	:-	wal'aash
	Maay	:-	walaalla

Proto-Sam:-

	Rendille	:-	war'àba
	Soomaali	:-	waraabe
*waraabe	Aweero	:-	war'àa
	Maay	:-	waraabâ
	Rendille	:-	wêl
	Soomaali	:-	wiil
*weil,(cunug)	Aweero	:-	weel
	Maay	:-	weel
	Rendille	:-	wen
	Soomaali	:-	weyn
*wein	Aweero	:-	wii/wiin
	Maay	:-	wiiŋ
	Rendille	:-	w'éyna
	Soomaali	:-	wadne
*w'ézne	Aweero	:-	w'éene
	Maay	:-	wedne'
	Rendille	:-	yax(a)s'i
	Soomaali	:-	yaxaas
*yaxaas	Aweero	:-	jah'àas
	Maay	:-	yahaax

Proto-Sam:-

Proto-Sam		
	Rendille :-	yey
	Soomaali :-	(isku) day
* zey	Aweero :-	ki-dei
	Maay :-	(ki)dey
	Rendille :-	xaan'ù
	Soomaali :-	caano
* caanu	Aweero :-	aane
	Maay :-	aana(waŋ)
	Rendille :-	x'éédhi
	Soomaali :-	ceydhin; ceyrin
* caidhi	Aweero :-	eer'i
	Maay :-	eeraŋ
	Rendille :-	h'arrab
	Soomaali :-	carrab
* carrab	Aweero :-	'àrub
	Maay :-	arrab
	Rendille :-	xos
	Soomaali :-	caws
* caus	Aweero :-	aase
	Maay :-	ees

Proto-sam:-

	Rendille	:-	xol
	Soomaali	:-	col
* col	Aweero	:-	ol
	Maay	:-	ol

	Rendille	:-	xul'ês
	Soomaali	:-	culus
* cùl'es	Aweero	:-	ul'és
	Maay	:-	ulus

7.

MUUJIN CILMI-AFEED OO KU SAABSAN ISIRKA TAARIIKHDA SOOMAALIYEED

7.1. RAAD RAACA TAARIIKHEED

Dood badan baa ka taagan halka uu ahaa hoygii hore ee Soomaalidu. Dad aan yarayn oo wax qora, gaar ahaan E. Cerulli iyo I.M.Lewis, ayaa waxay qabaan , iyagoo aan texgelin af Soomaaliga iyo inta uu xiriirka la leeyahay, in Soomaalidu ay ka soo askumantay xagga Woqooyi, hase yeeshee ay markii dambe isku fidisay Koonfur iyo Galbeedka Geeska Afrika, halkaasoo laga eryey dad Bantu iyo Oroma ah oo loo haystay in ay iyagu halkaas uga soo horreeyeen.

Qore la yiraahdo George P. Murdock ayey isna la noqotay in Soomaalida, Oromada iyo Cafartu ay ku wada sugnaayeen taagagga Koonfur-bari Itoobiya qarnigii 5aad C.D., markii dambe oo rugtaa laga soo hayaamay Soomaalidu waxay daba socotay Oromada oo uga soo hormartay Geeska Afrika. Fikraddiisa waxaa kaloo ka mid ahayd in Bantudii degganayd sawaaxilka ku fidday bedka labada webi ka hor inta aanay Oromada iyo Soomaalidu cagta soo dhigin.

Ehret(1974) wuxuu isna qabaa in awoowayaashii Soomaalida iyo Rendille ay ka soo talaabeen xuduuddaha Koonfureed ee Itoobiya, waxayna u tallabsadeen xuduudda Kiinya iyo Soomaaliya, taasoo qiyaastii kun sano haatan laga joogo. I.M.Lewisna wuxuu qabaa in muddadaas ay Soomaalidu ku sugnayd Woqooyi-bari ee Geeska Afrika. Harold C. Fleming waxay isna la noqotay in dhulka deexda ah ee u dhexeeya harada Turkana(Rodolf) xaggeeda bari,

laga bilaabo koonfur webiga Tana ilaa Ogaadeenya xaggeeda Woqooyi uu ahaa hoygii hore ee Soomaali weyn (Macro-Somali).

Inkastoo fikradahaan intooda badani isu dhowyihiin haddana waxaa muuqata in midda Cerulli iyo tan Lewis ay ka soo horjeedaan kuwa kale.

Sida runta ahna fikradaha hore kama durugsana midda uu qoruhu ka soo xigtay Prof. Heine, hase yeeshee, wuxuu haddana soo dhoweynayaa qaar ka mid ah fikradaha dambe ee Cerulli iyo Lewis.

Qoraallada ku saabsan taariikhdii Soomaaliyeed, oo horay lo qoray dhammaantood waxay farta inoogu fiiqayaan waxayaabaha dhacay kunka sano ee dambe dhaxdiisa. Dhacdada dhaqanka soo tebiyay iyana kama fac weyna xilliga aan soo sheegnay.

Hase yeeshee laguma qanci karo in taariikhda Soomaaliyeed ay soo bilaabantay kun sano muddo haatan laga joogo, waayo wey ka fac weyntahay. Soomaali badan baa ku abtirsata wadaaddo carbeed oo ka soo tallaabay jasiiradda carabta dabadeedna guursaday haween loogu yimid dalka. taariikhda iyo dhaqankuna waxay ka hadlaan wixii dhacay waqtigaas wixii ka dambeeyey, laakiinse lama hayo wax carrabbaabaya dadka dalka loogu yimid halka ay ka tafiirmeen.

Haddaba si loo helo raadka taariikhda soomaalidii hore waxaa lagama maarmaan ah in la adeegsado laba aqoon: arkeeyool-ojiyada iyo Cilmi-afeedka.

7.2. Cilmi-afeedka iyo taariikhda

Habka cilmi-afeedka lagu baaro taariikh ummad (historical Linguistics), siiba xagga dalawgeeda iyo kala guurkeeda waa hab ay culima badani horay ugu guulaystay. Habkaani wuxuu inoo ifinayaa fikrado ku saabsan xiriirka isireed ee ay afafku leeyihiin, goobta ay ka soo askummeen ama ku kala firdheen, iyo jihooyinka ay ummaduhu u kala guuraan.

Habka isbarbardhigga cilmi-afeedka(comparative lin - guistics) wuxuu suurtagal ka dhigayaa in la abläableeyo (to classify) ama loo kala saaro koox koox afaf isirwadaaga, koox kastana masileyso beel ay berigii hore isku af ahaayeen, mudda badan kaddibna afaf kala duwan yeelatay. Markii afaf isku isir ahi ay meela kala durugsan kala degaan qaabab kala duwan ayey yeeshaan, inkastoo markoodi hore mid qura ahaayeen, qaababkaasi waxay tilmaan iyo raad raac u noqon karaan geeddi hal goob ka soo jeeda. Sababta dadyowga isirwadaaga ay uga kala fogaadaan rugta hoygoodi hore uu ahaa waxay noqon kartaa in dadyowgaas ay sameeyeen dalaw iyo dhulballarsi ama dad af kale ku hadlaa ay soo dhex galeen oo kala qaybiyeen dadkii isku afka ahaa.

Aqoonta casriga ah ee ku saabsan filiqsanaanta afafka xiriirka leh ayaa ku filan si loo sameeyo fikrado aad ugu dhow xaqiiqda runta ah oo ku lug leh isirka iyo geeddiga.

Iyagoo adeegsanaya cilmi-afeedka soo saara taariikhda, Murdok(I959) H.S.Lewis(I962), Greenberg(I963), Fleming(I964), Ehret(I974) iyo Heine(I978) waxay dhammaantood ka gun gaareen in hoygii hore ee Kushitikada Bari uu ahaa dhulka u dhexeeya Itoobiya iyo Kiinya.

Waxyaabaha inoo caddeynaya arrintaas waxaa ka mid ah in boqolkii sagaashan afafka kushitikada Bari weli loogaga hadlo meelahaas, oo degaankoodi hore ahayd. Hase yeeshee Rendille Aweero iyo Mogogodo waxay u guureen xagga Koonfureed, Soomaali iyo Saho-Afarna dhanka woqooyi iyo Bari.
Inta soo hartay oo labaatameeya ku dhowi degalkoodii iskama nuuxin.
Waxay culimada qaarkeed isku raacsan yihiin in goobta ay deggan yihiin dadka afkoodu isku koox yahay, kala duwanaanta afkooduna aad u sarreeyso, ay tahay halka ay ka soo farcameen dadkaasi ama mudda aad u fog degganaayeen, meelahaase ay deggan yihiin kooxaha heerka kala duwanaanta afkoodu hoosayso aanay ahayn meel muddo saas u dheer la degganaa.
Waxaa suuragalkeedu adag yahay in koox isrwadaagtaa intay meel ka kala guurto meel kale wada degto, waayo geeddiga badani kooxihii af ahaan isku xiriirnaa wuxuu u keenaa, intii ay isku soo shamuumi lahaayeen, kala durug iyo kala firirsanaan.

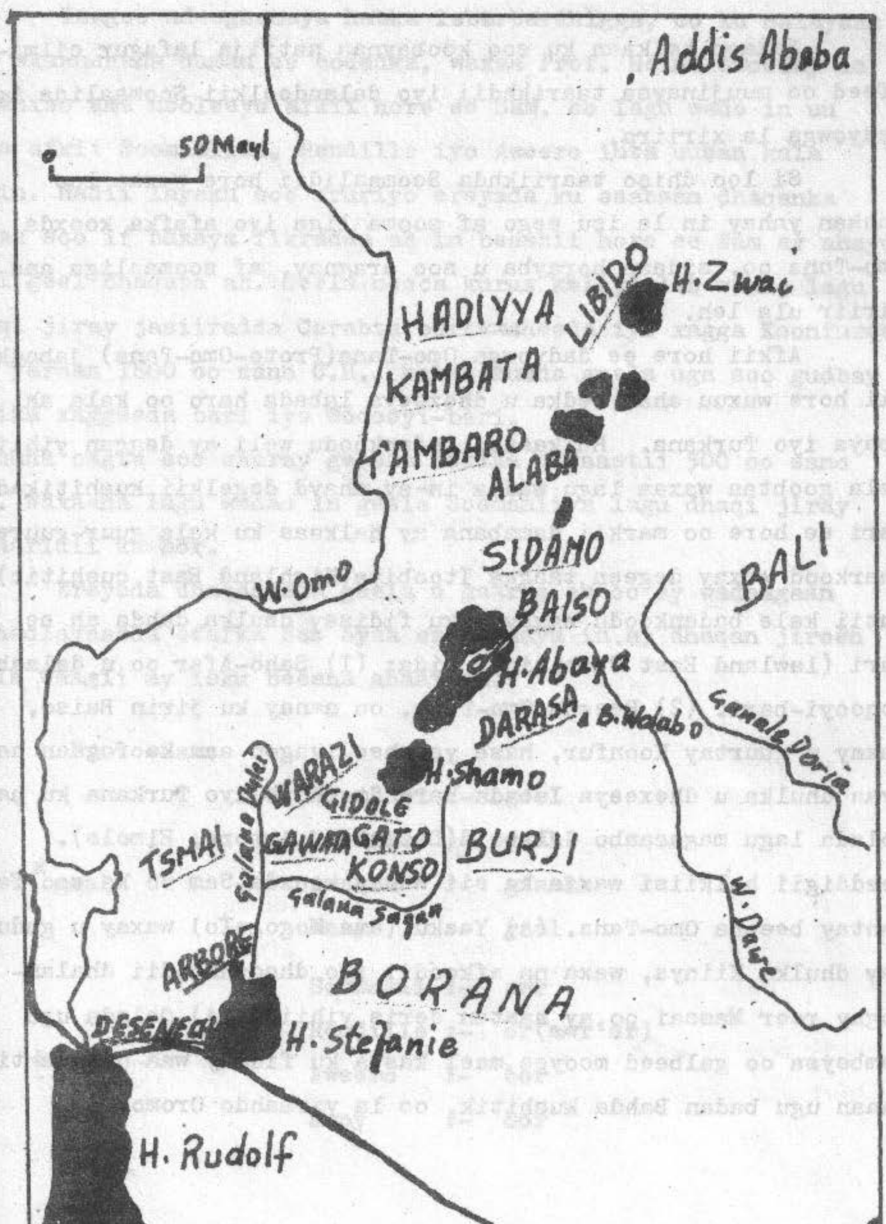

Degelkii Kushitikada bari oo haatan labaatameeyoaf lagaga hadlo

7.3. Beesha Sam

Waxaan halkaan ku soo koobaynaa natiija lafagur cilmi-afeed oo muujinaysa taarikhdii iyo dalandoolkii Soomaalida iyo dadyowga la xiriira.

Si loo dhiso taariikhda Soomaalidii hore waxaa loo baahan yahay in la isu eego af soomaaliga iyo afafka kooxda Omo-Tana oo, sidaan horayba u soo aragnay, af soomaaliga aad xiriir ula leh.

Afkii hore ee dadyowga Omo-Tana(Proto-Omo-Tana) jabadkiisii hore wuxuu ahaa bedka u dhexeeya labada haro oo kala ah Abaya iyo Turkana. Halkaasoo badankoodu weli ay deggan yihiin. Isla goobtaa waxaa lagu wadaa in ay ahayd degelkii kushitikada Bari ee hore oo markii damabana ay halkaas ku kala guur-guureen. Qaarkood waxay degeen taagga Itoobiya(Highland East cushitic) intii kale badankoodu waxay isku fidisay dhulka dahda ah ee bari (lawland East Cushitic), sida: (I) Saho-Afar oo u dalaabay Woqooyi-bari. (2) Beesha Omo-Tana, oo aanay ku jirin Baiso, waxay u guurtay Koonfur, hase yeeshee iyagoo aan ka fogaan halkii ayaa dhulka u dhexeeya labada haro Stefanie iyo Turkana ku haray qolada lagu magacaabo Galaboid(Dasenech, Arbore, Elmolo). Geeddigii halkiisi waxaa ka sii waday kooxda Sam oo ka soo farcantay beesha Omo-Tana. (3) Yaaku (ama Mogogoto) waxay u gudubtay dhulka Kiinya, waxaana afkoodii iyo dhaqankoodii dhalanrogay reer Massai oo ay haatan deris yihiin. (4) Qolada ugu dambeysa oo galbeed mooyee meel kasta ku fidday waa qolada tira ahaan ugu badan Bahda kushitik, oo la yiraahdo Oromo.

Isagoo adeegsanaya habka isbarbardhigga, oo ku salaysan isu ekaanshaha quman ee codadka, waxaa Prof. Heine awooday in uu dhiso ama nooleeyo afkii hore ee Sam, oo lagu wado in uu ahaa afkii Soomaalida, Rendille iyo Aweero inta uusan kala bixin. Hadii laysku soo ururiyo ereyada ku saabsan dhaqanka waxaa soo if baxaya fikradda ah in beeshii hore ee Sam ay ahayd beel geel dhaqata ah. Geela nooca kurus kèliya leh waxaa lagu dhaqi jiray jasiiradda Carabta bartamaheeda iyo xagga Koonfureed ugu yaraan I800 oo sano C.H., halkaasuuna geela uga soo gudbay Afrika xaggeeda bari iyo Woqooyi-bari.
Wuxuuna cagta soo saaray geeska Afrika qiyaastii 500 oo sano C.H. Waxaana lagu wadaa in geela Soomaaliya lagu dhaqi jiray Masaaridii ka hor.

Ereyada dhaqashada geela u gaarka ah oo ay wadaagaan ku hadlayaasha afafka Sam ayaa caddeynaya in ay dhaqan jireen geela waagii ay isku beesha ahaayeen.

Proto-Sam:

	Soomaali	:-	geel
	Rendille	:-	gaal
*gaal	Aweero	:-	g'aal
	Maay	:-	gaal
	Soomaali	:-	awr
	Rendille	:-	ôr(awr'àr)
*àùr	Aweero	:-	ðor
	Maay	:-	ðor

Proto-Sam:

Proto-Sam	Luqad		Erey
	Soomaali	:-	hal
	Rendille	:-	ay'ù(all'ò)
*hal	Aweero	:-	–
	Maay	:-	hal
	Soomaali	:-	qaalin
	Rendille	:-	khaalin
*q'ààlim(lab)	Aweero	:-	–
	Maay	:-	(waalé)
	Soomaali	:-	qaalim
	Rendille	:-	khaal'im
*qààl'im(dhed)	Aweero	:-	–
	Maay	:-	(qeer)
	Soomaali	:-	Koor
	Rendille	:-	k'òro
*kor	Aweero	:-	–
	Maay	:-	koor
	Soomaali	:-	kurus
	Rendille	:-	k'uras
*kurs	Aweero	:-	–
	Maay	:-	kurus

Beeshii hore ee Sam in ay ahayd raacato waxaa caddaynaya ereyadaan soo socdo:-

Proto-Sam:-

*dhaqo	Soomaali	:-	dhaqo
	Rendille	:-	dh'akho
	Aweero	:-	-
	Maay	:-	dhaqo
*foofi	Soomaali	:-	foofi
	Rendille	:-	f'ɔɔfi
	Aweero	:-	-
	Maay	:-	fɔɔfi
*tum(dhufaanid)	Soomaali	:-	tun-mi(lɔ)
	Rendille	:-	tum(ariga)
	Aweero	:-	-
	Maay	:-	-
*maal	Soomaali	:-	maal
	Rendille	:-	m'aal
	Aweero	:-	-
	Maay	:-	maal

Ereyada lɔda tilmaamayaa sidaa ugama badna sidaas awgeed waxay ina tusaysaa in geelu agtooda ka ahaa duunyada ugu muhimsan Tusaale:-

Proto-Sam:-

	Soomaali	:-	Sac
	Rendille	:-	Sax
*Sac	Aweero	:-	saa'
	Maay	:-	sa'

	Soomaali	:-	lo'
	Rendille	:-	l'òilyo
*loi'	Aweero	:-	lo'ooi
	Maay	:-	Lo'

Ereyada ariga waxaa ka mid ah:-

Proto-Sam:-

	Soomaali	:-	ari(adhi)
	Rendille	:-	àdhi
*adhi	Aweero	:-	'ire
	Maay	:-	eriŋ

	Soomaali	:-	maqal
	Rendille	:-	makhal
*maqal	Aweero	:-	-
	Maay	:-	-

	Soomaali	:-	ri'
	Rendille	:-	rix'i
*ri'	Aweero	:-	-
	Maay	:-	ri'

Proto-Sam:-

	Soomaali	:-	waxar
	Rendille	:-	wax'ar
* wax'ar	Aweero	:-	-
	Maay	:-	waar
	Soomaali	:-	lax
	Rendille	:-	lax
* lax	Aweero	:-	-
	Maay	:-	(idaaley)
	Soomaali	:-	sabeen
	Rendille	:-	sub'én
* saben	Aweero°	:-	-
	Maay	:-	sabeeŋ

Iyadoo aan la soo wada koobi karin ereyada ku saabsan dhaqanka oo ay wadaagaan ku hadlayaasha Sam waxaa kaloo ka mid ah: xabaalidda, gudniinka iyo farsamada birta:-

---

° Sababta ay afka Aweero ugu yaraadeen ereyada raacatadu waxay noqon kartaa iyagoo haatan ugaarsato iyo beeraley isu beddeley.

Proto-Sam:-			
	Soomaali	:-	Xabaal
	Rendille	:-	xawaal
*xuwaal(qabri)	Aweero	:-	hawal
	Maay	:-	hawaal
	Soomaali	:-	gud
	Rendille	:-	-
*gut	Aweero	:-	kùd
	Maay	:-	gud
	Soomaali	:-	xabaal'id
	Rendille	:-	haw'âl
*xaw'aal	Aweero	:-	haw'aal
	Maay	:-	habaal
	Soomaali	:-	bir
	Rendille	:-	bir
*bir	Aweero	:-	bir
	Maay	:-	bir
	Soomaali	:-	tumaal
	Rendille	:-	tum'àl
*tumaal	Aweero	:-	t'ùma
	Maay	:-	tumaal

Celceliska ereyada salka u ah saddexda luqo ee Sam waxay yihiin:-

		IOO-erey	200-erey
Rendille	- Soomaali	5I%	46%
Rendille	- Aweero	50%	47%
Soomaali	- Aweero	59%	56%

Iyadoo la adeegsanayo Cilmiga baarista soo jiridda afafka(glottochronological formula $t = \frac{\log c}{2 \log r}$)waxaa soo baxay waqtiyadii ay kala baxeen:-

	IOO-erey	200-erey
Rendille - Soomaali	2,228 sano	I,790 sano
Rendille - Aweero	2,295 "	I,740 "
Soomaali - Aweero	I,748 "	I,337 "

Haddaba, kala guurkii beesha Sam ay u kala guureen Galbeed iyo Bari wuxuu dhacay qiyaastii inta u dhexeyso 300 oo sano C.H. iyo 200 sano C.D. Maadaama waqtigaas uu ahaa dhammaadka jiritaanka afkii hore ee Sam (Proto-Sam) waxaa malagal ah in afkaasi uu ka fac weyn yahay taariikhda aan kor ku soo xusnay.

7.3.1. Dalawgii hore ee beesha Sam

Sam, oo ka tirsanayd beeshii hore Omo-Tana oo ka soo guurtay bedka u dhexeeya labada haro, Abaya iyo Turkana, waxay u sii gudubtay bannaanka woqooyi ee Kiinya mudda qiyaastii haatan laga joogo 2.300 oo sano.
Halkaasoo, bartamaha qarnigii koowaad ee C.D., ay beeshii hore ee Sam ka bilowday in ay isku ballaariso xagga Koonfur-bari, ilaa ay ka gaarto webiga Tana iyo badweynata Hindiya, kaddibna dhulka u dhexeeya harada Turkana iyo badweynta Hindi wuxuu noqday bed ay ku baahsanyihiin ku hadlayaasha Sam.

Lafagurka cilmi afeedku wuxuu muujinayaa kala guurka beesha Sam ay u kala guurtay Bari iyo Galbeed. Kala guurkaasu ma ahayn mid deg-deg ku yimid. Qiyaastii qarniga VI C.D. goobahaas waxaa lagu wadaa in ay ka abuurmeen lahjado in yar kala duwan.
Markii dambena tartiib tartiib u kala fogaaday lahjadihii ilaa ay ku adkaatay in ay is af gartaan ku hadlayaashoodu.
Lahjadaha galbeed waxay isku noqdeen hal af oo iskiis u gaar ah oo haatan loo yaqaan Rendille, lahjadahaan galbeed iyo kuwa bari waxaa lagu wadaa in ay is afgaranjireen ka hor inta aanay kala qaybin Oromadu oo soo dhex gashay qarnigii XVI.

Sam galbeed(Rendille) waxay ku negaadeen meesha ay haatan ku sugan yihiin, Samka barise waxay sii wateen geeddigoodii. Meel markay ku hakadaanba qolo ayaa ku haraysay inta kalena waxay sii baadi goobayeen degaan cusub oo daaq leh.

Bedka ku hadlayaasha afafka Sam si joogta ah ayuu u sii ballaaranaayey. Markii la gaaray xeebta badweynta Hindiya beesha Samka bari waxay afka saartay Woqooyi, iyadoo isku baahinaysa geeska Afrika.[1°]

Awooweyaashii soomaaliyeed oo aanay weli Muslimin waxay geeddigii ka sii ambaqaadeen agagaarka webiga Tana iyagoo afkooda saaray xagga woqooyi. Kolkii ay soo gaareen Koofur Soomaaliya, agagaarka labada webi, Awoowyaashii waxay

---

1°. kala bax baxaan waxaan si fudud ugu muujin karnaa habkaan:

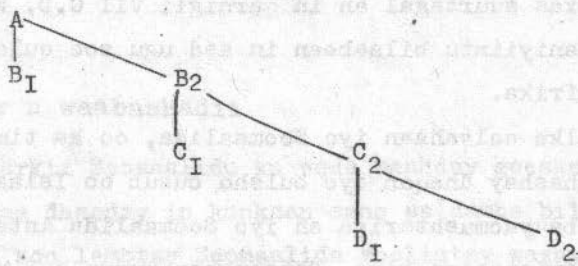

" A " waa qoloda laga yimid. B_I oo ka farcamantay A meeshii kama fogaan, B_2 ayaa hoygii ka guurtay si ay u hesho degaan kale ee cusub. C_I ayaa degaankii cusubaa degtay C_2na horey ayey u socotay, meel fog ayeyna hoy cusub ka dhigatay. Bedkaan cusub ee C_2 wuxuu noqday hoyga D_I, D_2na waa qurqur kale oo soo saarta C_2, waxayna u dalaabday dal kale ee cusub.

Kala farcamida afafka Sam wuxuu aad u shabbahaa heemaalkaan(model): Rendille (B_I) iyo Samka (B_2) waxay ka soo farca-

u kala qaybsameen laba kooxood, Sab iyo Samaale. Kooxda hore waxay degtay bedka u dhaxeeya labada webi, xoola dhaqashadii ay hiddaha u lahaydna waxay ku darsatay beer qodaal. Kooxda kale ee Samaale waxay ka sii ambaqaaday socdaalkii dhulka u dhaxeeya webi shabeelle iyo xeebta Benaadir. Muddo gaaban ayaa soomaalidii ku baahday Geeska Afrika. Haddii ay jirtay cid uga horreysay Soomaalida raasiga waa la eryey ama waa la dhalanrogay af ahaan iyo dhaqan ahaamba.

Gaddiga beesha Samka Bari qaybtiisa horey Koonfur/Waqooyi wuxuu dhamaaday qarnigii kow iyo tobanaad, haddaanu ka horraynba.

Waxaa suurtagal ah in qarnigii VII C.D. ka hor ay carabta iyo Iiraaniyiintu bilaabeen in aad ugu soo qulqulaan sawaaxilka geeska Afrika.

Isdhexgalka qolyahaan iyo Soomaalida, oo ka timid Koonfur, waxaa ka dhashay dhaqan iyo bulsho cusub oo Islaan ah, halkaasoo carabta baayacmushtariga ah iyo Soomaalida inta muslintay ay sameeyeen aristaqaraasiya. Dhaqankaan wuxuu aad ugu hirgalay magaalooyinka xeebaha sida:- Saylac, Berbera, Muqdisho, Marka iyo Baraawe. Magaalooyinkaa gaar ahaan Saylac iyo Berbera waxay door weyn ka cayaarayeen dhaqaalaha carabta iyo kan dadka geeska Afrika.

---

meen Proto-Sam(A) Samka Bari wuxuu u kala baxay Aweero (C_1) iyo Soomaali (C_2) oo markii dambe u kala bayrtay Koonfur (D_1) iyo Waqooyi (D_2) (Waqooyi waxaan ula jeedaa inta ka sareysa Wabiga Shabeelle).

Dekadda Seylac waxaa laga dhoofin jiray, sida I.M. Lewis laga waryey dalaga Soomaaliyeed, siiba hargaha iyo Saamaha, beeyada subagga iyo baalasha gorayada, iyo addooman iyo ilka maroodi oo laga keeni jiray dalka Xabashida; waxaana halkaas laga soo dejin jiray timir, bir, hub, iyo maacuun dhooba laga sameeyey (Saylac waxay noqotay siyaasa ahaan xarunta dhexe ee boqortooyada Islaanka Audal).

Qarnigii I2aad Soomaalidii degganayd xeebaha woqooyi oo idil waa wada Islaantay, sidaa laga waryey taariikhyahaynka carbeed Yaqut, waxaana laysu diyaariyey in Islaanka lagu fidiyo dhulalka kale.

7.3.2. Koonfur u waabashadii

Kaddib markii Soomaalidu ku wada baahday geeska Afrika badankiisa, waxaa dhacday in kunkaan sano ee dambe bilowgiisa geeddigii dib u soo laabtay Soomaalida Muslintay waxay ka soo guurtay Sawaaxilka Woqooyi-bari(gobolka bari) iyadoo u geeddi ah Koonfur. Sababta keentay soo waabashada Soomaalida Muslintay weli ma cadda. I.M. Lewis(I960:220) wuxuu qabaa in badnaashaha dadka ka soo talaabay Areebiya uu qayb ka qaatay arrintaas. Sidaas oo kale waxaa la arkaa in door weyn ka cayaartay ku biiridda Islaanka.

Qarnigii tobnaad ama kow iyo tobnaad Sheekh Ismaaciil Jabarti oo ka yimid Areebiya wuxuu degay Gobolka Bari, halkaasoo ka unkamay beel Soomaaliyeed.

Waxaa 200 oo sano kaddib isagana Areebiya ka soo tallaabsaday Sheekh Isxaaq oo ka aasaasay beel kale ee Soomaaliyeed Woqooyi galbeed.

Dib u waabashada xagga koonfureed waxaa si fiican oo tifaftiran uga hadlay I.M. Lewis(1960:22) iyo Cerulli (1957). Soomaalidii Muslintay oo ku sugnayd Gobolka Bari, kolkii ay bilawday dib u waabashada, laba dariiq ayey kala qaadday: qolo xeebta badda Hindiya ayey raacday ilaa webi shabeelle iyo agagaarkiisa, kuwana xagga galbeed ayey u weecdeen halkaasoo ay dagaal isaga horyimaadeen gaalada boqortooyada Itoobiya. Soomaalidii degganayd Hiiraan iyo agagaarkiisa, kaddib markii xagga woqooyi laga soo cadaadiyey, webi Shabeelle ayey u tallaabsadeen, halkaasro iyaguna ay iska sii riixeen soomaalidii degganeyd Marka iyo agagaareheeda qarnigii XVII.

Wax la isa sii durkiyo oo dagaallo badan dhacaan, dabayaaqadii geeddigii soomaaliyeed wuxuu gaaray Webiga Tana.

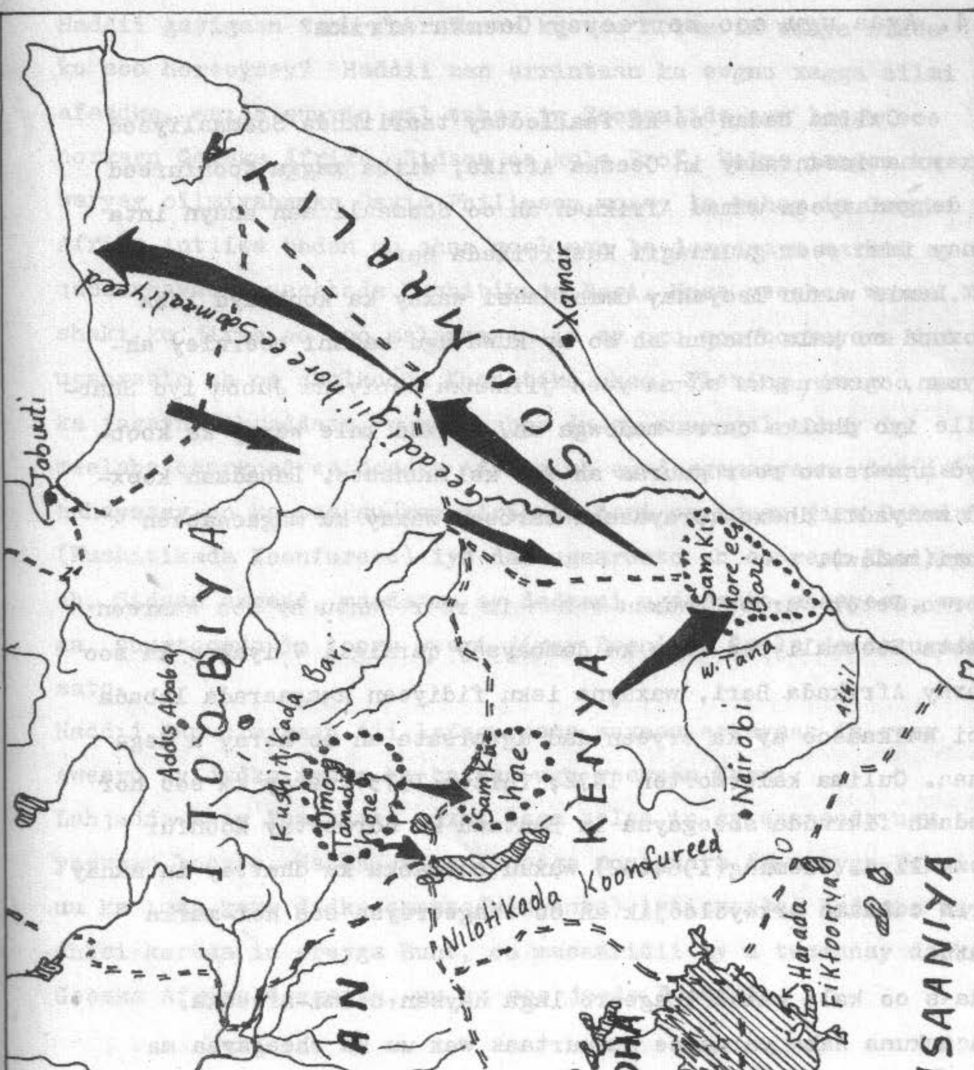
SOOMAALIYA
ITOOBIYA
KENYA
SUDAN
UGANDHA
TANSAANIYA
Jabuuti
Addis Ababa
Xamar
Nairobi
W. Tana
Athi
Geeddigii horeeSoomaaliyeed
Kushiti Kada Bari
Omo Tanadii hore
Samkii hore
Samkii hore ee Bari
Niloti Kada Koonfureed
Harada Fiktooriya
Dalawgii Beesha SAM

7.4. Ayaa ugu soo horreeyey Geeska Afrika?

Culima badan oo ka faallootay taariikhda Soomaaliyeed waxay aaminsantahay in Geeska Afrika, siiba xagga Koonfureed ay degganaayeen ummad Afrikaan ah oo Soomaali aan ahayn inta aanay iman reer guuraagii Kushitikada Bari.

I.M.Lewis wuxuu leeyahay ummaddaasi waxay ka koobnayd laba kooxood oo kala dhaqan ah oo ay kuwa ugu badani beeraley ahaayeen, waxayna ku sugnaayeen jiinanka webiyada Jubba iyo Shabeelle iyo dhulka carra-madowga ah. Kooxda kale waxay ka koobnayd ugaarsato reer guuraa ah iyo kalluunsato. Labadaan kooxood waayadii dhexe qorayaasha carbeed waxay ku magacaabeen Zengi(madow).

Giorgo Peter Murdock wuxuu qabaa in reer Bantu ay soo gaareen xeebta Soomaaliyeed inta ka dambaysay qarnigii V iyagoo ka soo guuray Afrikada Bari, waxayna isku fidiyeen agagaarada labada webi halkaasoo ay ka eryeen dad ugaarsata ah oo horay u degganaa. Culima kale(Morton 1972; Turton 1975) waxay ka soo hor jeedaan fikradda sheegaysa in Bantudu ku hormartay Koonfur Soomaaliya. Fleming(1964:92) wuxuu carrabka ku dhuftay in aanay jirin calaamo arkeyoloojik ah oo taageereysa soo hor-marka Bantu.

Sidaas oo kale waxaa taageero laga haysan cilmi-afeedka.

Dhaqankuna haba yaraatee ummuurtaas wax uu ka sheegayaa ma jiraan.

Haddii gayigaan aanu reer Bantu ku soo hormarin waayo cidda ku soo horeeysey? Haddii aan arrintaan ka eegno xagga cilmi afeedka, waxaa suurto gal tahay in Soomaalida aan looga soo horrayn Geeska Afrika. Sidaas oo kale Prof. Heine isagoo ka waryey cilmiyahanka David Philipson waxay la tahay in Geeska Afrika intiisa badan uu ahaa meel aan la degganayn markii ay qabsanaayeen raacatada Kushitikada Bari. Hase yeeshee waxaa shaki ku jiraa oo loo malaynayaa in ay ugu soo horreyeen dad ugaarsato ah oo asalkoodu Kushitika ahaa. Fleming, isagoo aan ka fogayn fikraddaas, wuxuu qabaa in ay suuragal tahay in meelaha qaarkood ee Geeska Afrika ah ay degganaayeen dad is bahaystay oo ka soo guuray Afrikada Bari oo isugu jira Dahalo (Kushitikada Koonfureed) iyo dad ugaarsato ah oo reer Khoisan ah. Sidaas awgeed, maadaama ay dadkani ugaarsato ahaayeen, waxaa suurtoowda in loogu yeeri jiray Booni oo loola jeeda ugaarsato.

Haddii aan ereygaan sii lafagurnana waxaan arkaynaa in reer Aweero ay dadka iyaga ka baxsan ugu yeeraan Booni.

Lahjadda Maay Maayadana waxaa laga helaa in ay qaansada ugu yeeraan boonta. Halkaa waxaa inooga muuqanaya in ereyga Booni uu ka iman karo dadka qaansada(boonta) isticmaala. Haddaba ma dhici kartaa in ereyga Bunt, oo masaaridii ay u taqaanay dadka Geeska Afrika degganaa, uu ka soo jeedo Boonta?

-

6. <u>Oromada iyo Soomaalida:-</u>

Ragga sida qotada dheer wax uga qoray arrinta Oromada iyo Soomaalida waxaa ka mid ah Huntingfor(I955:I9) oo ay ula muqato in, markay kushitikada bari ka soo kala guurtay hoygeedii hore, Oromadu ugu soo hormartay waqooyi iyo Galbeed Soomaaliya soo gelitaankii Soomaalida ka hor, waxaa fikraddaa soo dhoweeyey I.M.Lewis (I960:2I9) iyo Cerulli(I957). Haseyeeshee waxaa gaashaanka ku dhuftay arrintaas culima kale oo si fiican u dersay taariikhda Soomaaliyeed kana mid yihiin H.S.Lewis(I966) iyo Turton (I975).

Marka ariinta laga eego dhanka cilmi-affeedka lama hayo wax ka marakacayo soo hormarka Oromada. Waxyaabaha Cerulli u cuskaday taageeridda fikradda Huntingfor waxaa ka mid ah magacyo-rugeed oo isaga ay la noqotay in ka soo jeedaan Gaallada (Oromo) sida: Gaala-ood, Gaalkacyo; Gaala-eri. Laakiin, H.S.Lewis waxay ugu muuqatay in magacyo-rugeedyadaa aan loo-la jeedin Gaallada ee loo la jeedo gaalo. Qoraaga buugu, uma guuxin labada fikradood oo ah gaalla iyo Gaalo ee, waxay isaga la tahay in ulajeeddadu tahay "geel", wuxuuna cuskaday ereyadan isku dhafan oo dhaqanka geela la xiriira, sida:- haruub-gaal, xeragaal,afagaal, baargaal, gaaljecel, il-gaal(miro) ab-gaal,daba-gaalle(dabo-gaal-leh), sangaalle IWM. haddii loo kuurggalo ereyadaan kor ku xusan waxay na tusayaan in magaca geel uu markii hore ahaa gaal kaddibna isbeddel ku dhacay.

Dirxi sanqada geela gudaheeda ku abuurma.

Haseyeeshee ėrayga gaal wuxuu isbeddelka uga badbaaday kaddib markuu dhafanaha noqday, oo halkiisa ku adkaaday (fossi-ilised). Magacani laba siyood ayuu ku dhafmaa oo ka imanaya xagga dhismaha naxwaha, mar uu sifeeynayo magac oo uu gadaal ka raaco, sida:- haruub-gaal, oo loola jeedo haruubka geela iyo mar uu falka xagga hore ka raaco sida: gaal-jecel oo loo la jeedo dadka geela jecel.

Waxyaabaha kale oo ka marag kici kara in ereygaas asalkiisu ahaa gaal waxaa ka mid ah lahjado badan oo loogo hadlo koonfur Soomaaliya iyo afaf kale oo kushitikada bari ka mid ah oo magacii sidiisi u kaydiyey ilaa xilligaan la joogana ku dhaqmo:- Rendille(gaal), Aweerα(g'aal), Oromo(gaal), Gawwada(kaal-), Baiso(gaala), Maay(gaal), jiiddu(gaal), dabarre(gaal) IWM.

In ereyga "geel" uu isbeddel ku dhacay waxaa daliil u noqon kara ereyga "gees" oo isaguna sidaa oo kale isbeddel shibbaneed ku dhacay oo markiisi hore ahaa "gaas", tanna waxaa muujinaya lahjadahaan iyo afafkaan oo ay Af-soomaaligu isku bah yihiin oo si isu dhow ay u kaydiyeen: Maay(gaas), jiiddu (gaas), Dabarre(gaas); Rendille(gaas, Dasenech, (gaas); Gawwadda(gaase), werize (kaaso), tsamay(gaaska), Gidole(kaso); Afar(gayse).

Arrimaha kale oo beeninaya in Oromadu ugu soo horreyn Soomaaliya waxaa ka mid ah in ay jiraan dhinaca Woqooyi[I] qubuuro ay ku xabaalanyihiin gaalo iyo dadkii hore haseyeeshee

---

I. Woqooyi waxaan uga golleeyahay inta Beled-Weyne ka shishayso.

I.M.Lewis, kaddib markuu faagay saddex ka mid ah qubuurahaas isagoo adeegsanaya qalabka fac-dheerida lagu baarro(Radio-Carbon), wuxuu ka sal gaaray in qubuurahaas ay ku aasanyihiin Soomaali, muddada aaskooduna ka badnayn 250 sano. Go'aankaasna wuxuu ku saleeyey filka uu ogaaday iyo amuuro kale.

Waxaa la hubsaday in jabadkii hore ee Oromadu ka kala guurtay qarnigii XVI (I540) uu ahaa Koonfur Itoobiya, gaar ahaan woqooyi-Galbeed ee Borama. Amuurtani waxay ku salaysantahay oo caddaynaya qoraalla badan oo qaarkood waaya fog la qoray iyo dhaqanka Oromada oo soo tebiyey sheekooyin waafaqsan fikradaas.

Cilmi-affedkuna wuxuu waafaqay fikraddaas kaddib markii la baaray filiqsanaanta afafka Oromada.

Geedigii Oromada wuxuu wax ka saameeyey taariikhda kooxda la isku yiraahdo Sam. Oromada u guurtay koonfur waxay dhammaystirtay kala qaybsanka dhulka samka Galbeed iyo kan Bari.

Oromadu iyadoo raadraacaysa suranka ay martay beesha Samka Bari ayey qaar ka mid ah qabsatay qaarna u erisay Webiga Jubba xaggiisa Woqooyi. Dabadeed Soomaalidii Muslintay oo ka soo laabatay woqooyi iyo Oromadii oo meela badan gacanta ku soo dhegtay ayaa foodda isgashaday. Inkastoo meelaha qaarkood soomaalidu isku dayday in ay la deristo Oromada isna baheystaan haddana waxay ka fursanwayday in ay dagaallanto oo colaadi halkaa ka dillaacdo, kaddibna Oromadu oo laga adkaaday dib loo waabiyo. Muddo afar qarni ku dhow ayaa Soomaalidda iyo Oromadu isku haysteen goobaha u dhexeeya Harar, Jubbada Hoose iyo webiga Tana. Kaddib soomaalidu waxay ku guulaystay in ay qabsa-

to webiga Jubba, dabadeedna u sii tallaabsato webiga Tana dhankiisa Galbeed.
Geediga labaad ee soomaaliyeed oo ka soo amba qaaday Gobolka Bari kuna dhamaaday Webiga Tana wuxuu socday ilaa I909. Inkastoo geeddigaas uu hakiyey gumeysiga Ingriiska haddana weli ma wada joogsan, sida uu qabo I.M.Lewis (I960: 222-225).

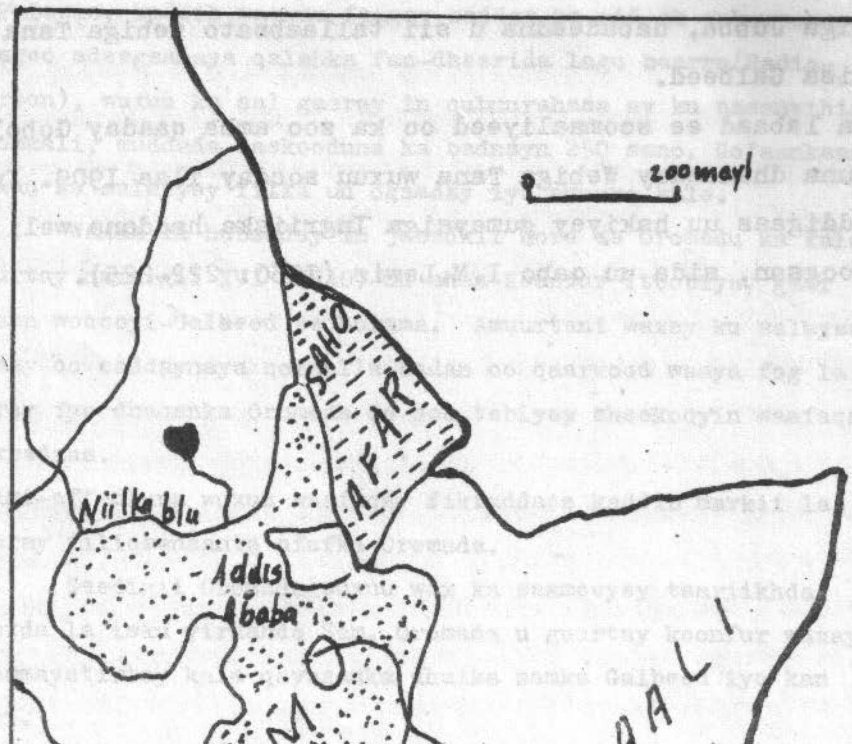

Filiqsanaanta Oromada & Soomaalida

7.6. Xagguu ka yimid magaca "Samaale" ?

Waxay Soomaalidu isku raacsantahay in magaca "Soomaali" uu ka yimid Samaale, oo ah magaca qofkii ugu horreeyey ee Soomaalidu ka soo tafiirantay, hase yeeshee lama hayo qoraal ama waxyaabo kale oo caddaynaaya isirka magaca Samaale iyo sababaha keenay in isu beddelo Soomaali. Shayga ugu horreeya uguna facweyn oo carrabka ku dhuftay magaca soomaaliyeed waa dokumenti Itoobiyaan ah taasoo laga dhex helay hees libineed oo loogu heesay boqor Negus Yeshaq, oo xukumi jiray Itoobiya 1414 - 1420 C.D., kaddib markii uu ka adkaaday qolooyin badan oo ay ka mid ahayd Soomaalidu, sida laga dhadhansanayo heesta:-

"Sumaalee yingar
semur yingar"
" U sheeg Soomaali!
U sheeg Semur!

Heestaani waxay markhaati cad u tahay in Soomaalida magaceeda uu jiray 5 qarni ka hor iyo in magaca u dhow yahay Samaale, Haddii aan arrinta u jalleecno dhanka dhaqanka iyo cilmi-afeedka wax baa ka soo if baxaya. Wuxuu dhaqanku inoo sheegayaa in Soomaalidu guud ahaan ay u kala baxdo Sab iyo Samaale (luqa ahaanna Maay iyo Maxaatiri).

Dad badan oo ka tirsan waayeellada gobolka awal loo yiqiin Jubbada Sare (Bay, Bakool, Gedo) waxaa laga hayaa sheekadaan la xiriirta dhaqanka:-

" Sab iyo Samaale labo walaalo ayey ahaayeen, waxaana ka dhexeeyey neef lo' ah oo igar ah. Mid waa sasabi jiray midna waa maali jiray. Halkaasaana magacyadii loogu kala bixiyey: Sab oo ka yimid sasab ama sabsab iyo samaale oo ka yimid sac-maale".

Magacaan dambe waxaa taageeraya dhaqanka-loo soomaaliyeed: qof degaankiisu yahay Geelbuur ayaan ka hayaa in abtirsigiisu ku dhameeyo Irir Sac-maale, hase yeeshee ninkaasi war uma hayn micnaha ereygaas ku fadhiyo, wuxuuna sheegay inuu sidaas hooyadii uga maqli jiray.

Aad bay suuragal u tahay xagga cilmi-afeedka in Samaale uu ka yimid sacmaale, waayo shibanaha "c" ayuun bay ku kala geddisan yihiin labadaas magac. Sideedaba shibanayaasha "c" iyo "x" oo ah xogagayaasha dhuunta (pharyngeal fricatives) waxay afafka kushitikada Bari badankooda u rogeen hamsa (') iyo "h" amaba way xadfaan. Inkastoo Soomaaliga, Saho-Afarka, Rendillaha iyo afafka Dullay-ga ay kaydiyeen labadaa shibane, haddana Soomaaliga iyo Saho-Afarka meelaha qaarkood way ka xadfeen sida af Soomaaliga "mudac" iyo "mud" ay isku meel ka soo wada jeedaan, haddana asalkii waxaa keydiyey magaca (mudac), falkuse waa lumiyey "c"-da.

Sidaas oo kale cilmi-afeedyahannada (sasse''79:42) waxay qabaan ereyga "waran" in uu ka yimid <u>warxan</u>, Soomaaliduse ka boodday "x" -da. Haatan waxaa loo yaqaan:-

Rendille:-	warxan
Dullay:-	orxan
Oromo:-	waraan-a (=wara an-a)
Soomaali:-	waran

Lahjadda Maay Maayda iyadu weyba lumisay labadaas shibane (tusaale "sac" waxay u yaqaaniin sa'). Arrintaani ma aha mid u gaar ah lahjadaan Maay ee afaf labaataneeya ah oo kushitikada bari ah ayaa ifafalahaan la qabaa.

ay dhici karto in Harar ahayd meesha Carabta Koonfureed looga bartay dhaqashada lo'da, taasina waxay suuragal ka dhigaysaa in la rumaysto in Saho-Afar ay yihiin kuwa ugu horreeyey ee soo ergaday lo' dhaqashada, markii dambana dhaqankaasu wuxuu u soo gudbay Soomaaliya agagaarka xagga Jubba.°

Haddaba waxaan arrintaan ku soo gabagabaynaynaa magaca Soomaaliyeed inay suurtowdo in uu dhashay qiyaastii qarnigii V, intii dhaqashada lo'da la baranayey, oo geeddigii hore lagu jiray.

°Murkock 1959, bog. 310+320,323 - 324.

Kushitikada Bari ee hore:-

*Magac, *magc	Soomaali(magac), Maay (Magà), Rendille (magaca), Baiso (meege), Dasenech (maaya), Arbore (mak'e), Saho (Migà) Borana (mek'a), konso (maca), Afar (migac),
*Kac	Soomaali (kac), Oromo (kà), Sidaamo (kà) Burji (kà) maay maay (kah).
*neceb	Soomaali (neceb), Afar-Saho (neceb), Desenech (neb), Maay Maay (neeb), Oromo (niyaap'-a), Barji (nab-i).
*nax	Soomaali (nax), Orómo (nah), Kambetta (nah-Gidole (nah), Maay maay (nah).
*malax	Soomaali (malax), Afar (malax), Gidole (malah), Oromo mala-a, Sidamo mala, Konso (mala), Maay maay (malà).

Sidaan horeyba uga soo aragnay af Soomaaliga iyo afafka kale ee Sam waxaay wadaagaan dhowr erey oo ku saabsan geela (bogga. I26) hase yeeshee ereyada la xiriira dhaqanka lo'da aad baa wadaagooda ugu yar yahay. Taasina waxay gundhig u noqotay fikradda sheegaysa in dadyowga ku hadla afafka Sam, intii aanay kala guurin oo isku beel ahaayeen , dhalashadii Ciise ka hor, waxay dhaqan jireen geela. Kolka waxaan oran karnaa in awooweyaashii Soomaaliyeed ee kore ay geellay ahaayeen, markii ay soo gaareen Koonfur, iyagoo ka soo hayaa-may agagaarka Webiga Tana, laakiin aanay weli u kale bixin Sab iyo Samaale, ayey waxay barteen dhaqashada lo'da. Murkock[o] wuxuu qabaa in Soomaalidu markay ku baahaysay geeska Afrika ay carabta Koonfureed lo' maalista ka baratay. Fleming isagoo soo dhoweynayo fikraddaas wuxuu raaciyey in

Dalawgii Bahdä Kushitik

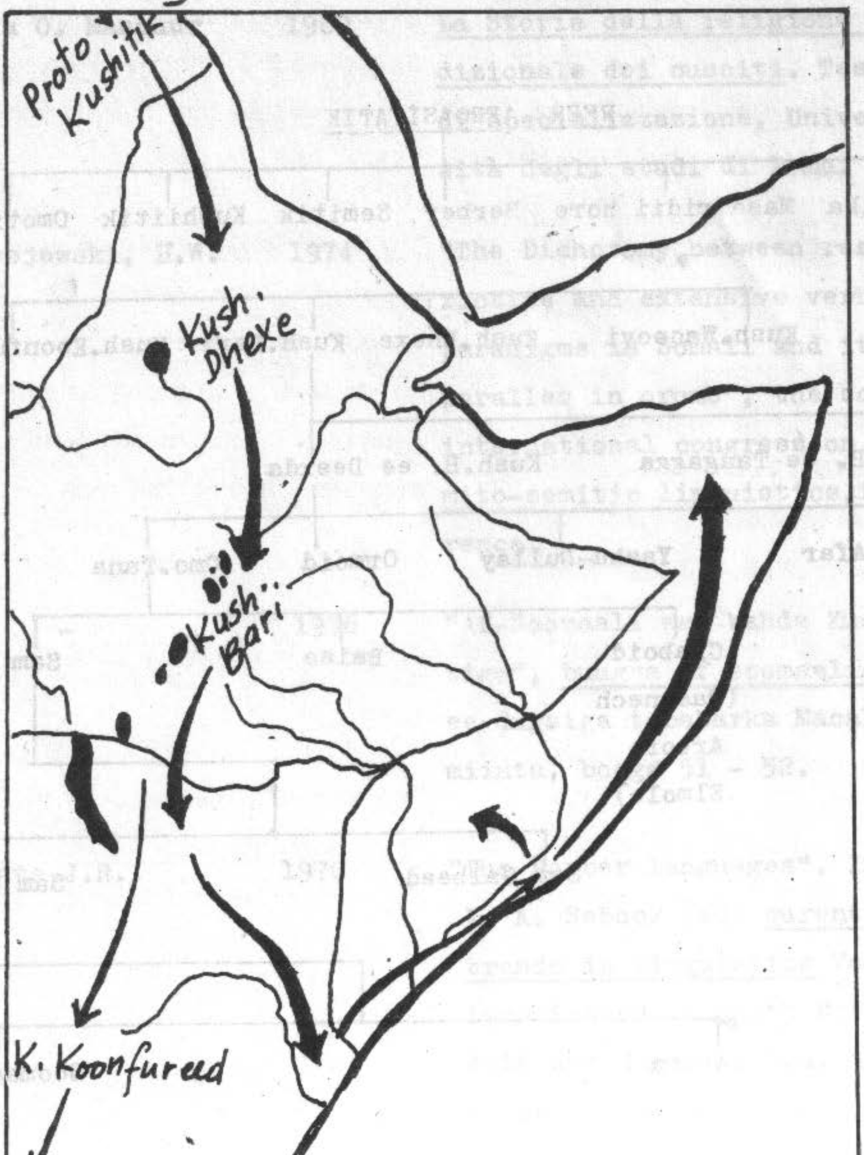

REER AFROASIYATIK

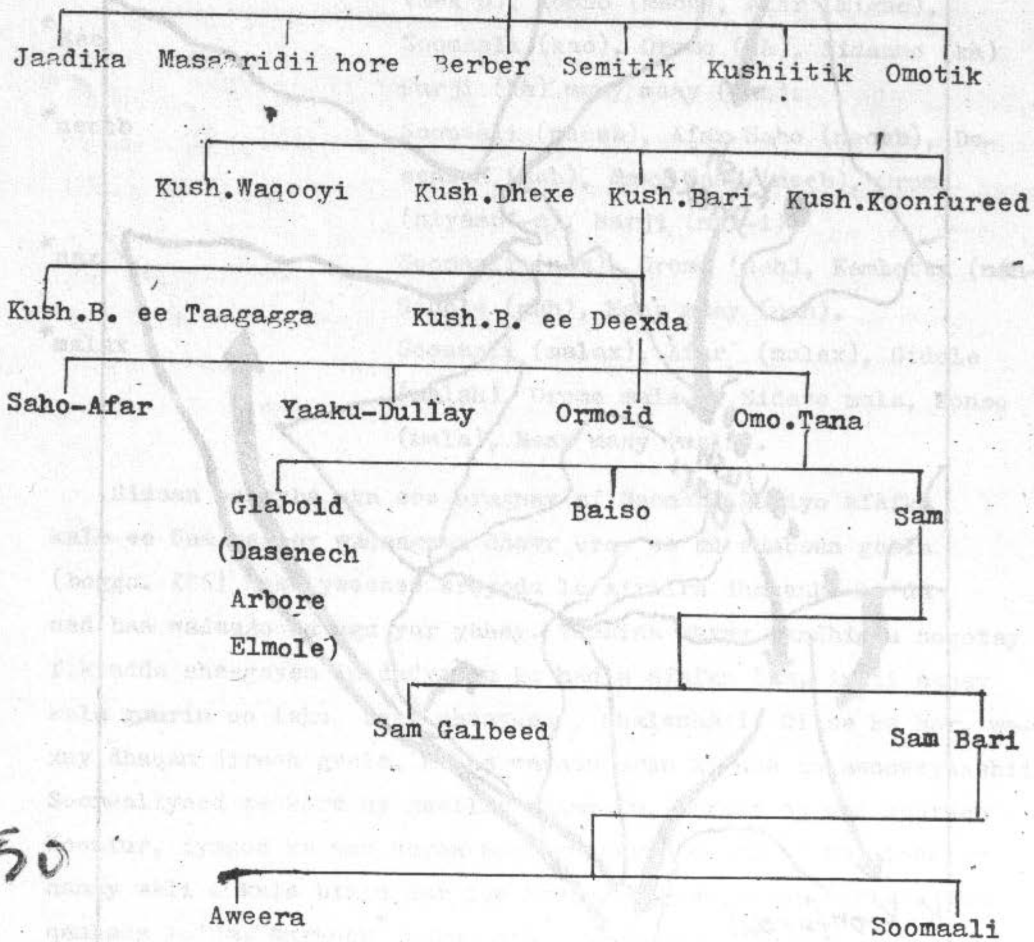

- R A A D + R A A C -

Abdalla O. Mansuur	1980	La Storia della religione tradizionale dei cusciti. Tesi di specializzazione, Università degli studi di Roma.
Andresejewski, B.W.	1974	"The Dichotomy between restrictive and extensive verbal paradigms in Somali and its paralles in oromo", the second international congress on Hamito-semitic linguistics, florence.
-	1976	"Af-Soomaali waa bahda Kushitiga", buugga af soomaaliga ee dugsiga tababarka Macalliminta, bogga 51 - 52.
Applegate, J.R.	1970	"The Berber languages". In I. A. Sebock (ed) curent trends in linguistics Vol.6. Linguistics in South West Asia and North Africa, the Hogue pp. 96-117.

Bender, M.L. 1971 " The languages of Ethiopia - a new lexicostatistic classification and some problems of Diffusion", Antropological Linguistics I3, fasc. 5 pp. I65 - 288.

- (ed) 1976 The non-Semitic languages of Ethiopia. (Monograph N.5, occasional papers series, commitee on Ethiopia studies). East lansing: African studies Center Michigan state University.

Bender, M.L.; J.D. Bowen R.L. Cooper & C.A. Fergus (eds) 1976 Language in Ethiopia, London pp. I-33 .

Black, P. 1976 "Werizoid". in Bender, M.L. (ed) The Non-Samitic Languages of Ethiopia, East Lausina, chapter IO, PP. 222-3I.

Cerulli E. I957-59 Somalia -Scritti vari editi ed in inediti, Vol. I-3, Roma.

Ehret, C. I976 "Cushitic Prehistory", in Bender M.L.(ed), the Non-Samitic languages of Ethiopia, PP. 85-96, Michigan State University.

- I980 The historical Reconstruction of southern Cushitic, phonology and Vocabulary. Kolner Beitrage zur Afrikanistik R. Berlin.

Fleming, H.C. I964 "Baiso and Rendille: Somali outliers", Rassegna di studi Ethiopici 20, 35-96.

- I974 "Cushitic and Omotic", in Bender M.L; J.D. Bowen, R.L. Cooper and C.A. Ferguson(eds), Language in Ethiopia, PP. 35-54. London.

-	1980	"Lingusitic and Biological View on Somali Pre-historic Relations" <u>in Somalia and the World</u>, proceedings of the International symposim held in Mogadishou, October I5-2I, I979, Vol.I, PP. 34-37.
Greenderg, J.H.	I963a	<u>The Languages of Africa.</u> Bloomington.
Hayward, R.J.	I978	"Baiso Rivisited: Some preliminary linguistic observations I " <u>BSOAS</u>, 4I: 539-70.
-	I979	"Baiso Rivisited: Some Preliminary linguistic observation II" <u>BSOAS</u>,42: IOI-I32.
Heine, B.,	I976a	Notes on the Rendille language (Keny), <u>Afrika und Ubersee</u>,59.
-	I978	" The Sam languages: a history of Rendille, Boni and Somali". <u>Afro-asiatic linguistics</u> 6/2.

Huntingford, G.W.B.	1955	<u>The Galla of Ethiopia;</u> <u>The Kindoms of Kafe</u> and Jangero, Ethnographer survery of Africa, London.
Katsner K.	1975	<u>The Languages of the world.</u> New York PP. 30-32.
Lewis, H.S.	1966	"The origin of the Galla and Somali", <u>Journal of African History</u>, VII, 27-46.
Lewis, I.M.	1955	<u>Peoples of the Horn of Africa, Somali, Afar and Saho,</u> International African Institute, Ethnographic survey of Africa.
-	1960	"Somali conquest of the Horn of Africa". Journal of African History I 213-229.
Martin, Bernal	1980	"Paleoclimate; Archeology and the origins of Afro-asiatic", paper prepared of <u>the first International congress of Somali study</u>, July 6-13, 1980, Mogadishu.

Mohamed Nuh Ali 1980 "Outline of Early Somali History from a linguistic prospective", paper prepared for the <u>first international Congress of Somali studies;</u> July 6-13 1980, Mogadishu.

Murdock, G.P. 1959 <u>Africa: its peoples and their Culture History</u>. New York.

Oomen, A. 1979 "Gender and Plurality in Rendille", Rijksuniversiteit te Leiden.

Palmer, F.R. 1970 "Cushitic". In T.A. sebook (ed) <u>Current trends in Linguistics</u> Vol. 6, Linguistics in south West Asia and North Africa, the Hague 571-85.

Pia, J. Joseph 1980 "Contributions of Somali Linguistics to a general understanding of Human Linguistics capacities" in <u>Somali and the World</u>, Preceedings of the Internationals Symposiu held in Mogadishu, October 15-21, 1979, Vol. I PP. 38-52.

Sasse, H.J. I976b " Dasenech" in M.L. Bender (ed) <u>the Non-Semitic Languages of Ethiopia,</u> Michigan state University I96 - 22I.

\- I979 The consonant phonemes of Proto-East-Cushitic (P.E.C.): A First approsimation. <u>Afroasiatic Linguistics</u> 7/I.

Terry, R.R. I970 "Chadic" in I.A. Sebook(ed), <u>Current trends in linguistics</u> Vol. 6. Linguistics in South Vest Asia and North Africa, the Hague II9-I30.

Tucker, A.N., Bryan, M.A., I956 <u>The Non-Bantu languages of North-Eastern</u> Africa(+ hand book of African Languages, part. 3) London.

\- I966 <u>Linguistic Analyses: The Non-Bantu languages of Norht Eastern Africa,</u> London.

Turtón, E.R. 1975 "Bantu, Galla and Somali migrations in the Horn of Africa: a re-assessment of the Juba/ Tana area". Jornal of Africa History I6:5I9-37.

Vergote, J. 1970 "Egyptian". In I.A. Sebock (ed), Current Trends in Linguistics. Vol. 6; Linguistics in south West Asia and North Africa, the Hague 40-65.

Welmers, W.E. I973 African Languages Structures, Berkeley, PP. I-I9.

yaasiin C.Keenadiid 1976 Qaamuuska Af-Soomaaliga, Mogadishu-Firenze.

Zaborski, A. 1974 "Some internal Plurals in Cushitic", the second International Congress on Hamito-Semitic Linguistics, Florence.

Zaborski, A. I975 The Verb in Cushitic, studies in Hamito-Semitic I. Warsaw/Krakow.

\- I976 " Cushitic Overview"; in: M.L. Bender(ed), the Non-Semitic Languages of Ethiopia, 67-84.

I980 " Remarks on the relative Chronology of some little known Cushitic languages" in J. Tubiana(ed) Modern Ethiopia, proceedings of fifth International Conference of Ethiopian studies, Rotterdam.